

กิเลสคโณ โทสสัมปยุตโต นาม. โมเห
 คหิตะ "โลโก โทโส มาโน ถีนํ อุตฺถจฺจํ
 อหิริกํ อโนตฺตปฺปนํ"ติ อัยํ กิเลสคโณ
 โมหสัมปยุตโต นาม. มาเน คหิตะ เตน
 สหุปฺปนโน "โลโก โมโห ถีนํ อุตฺถจฺจํ
 อหิริกํ อโนตฺตปฺปนํ"ติ อัยํ กิเลสคโณ
 มานสัมปยุตโต นาม.

ถีนะ อุตฺถจฺจะ อหิริกะ อโนตฺตปฺปะ" ก็ชื่อ
 ว่า สัมปยุตด้วยโทสะ. เมื่อท่านถือเอาโมหะ
 หมุกิเลสทั้งนี้ คือ "โลภะ โทสะ มานะ ถีนะ
 อุตฺถจฺจะ อหิริกะ อโนตฺตปฺปะ" ก็ชื่อว่า
 สัมปยุตด้วยโมหะ เมื่อท่านถือเอามานะ หมุกิ
 กิเลส ทั้งนี้ คือ "โลภะ โมหะ ถีนะ
 อุตฺถจฺจะ อหิริกะ อโนตฺตปฺปะ"ที่ เกิดรวมกับ
 มานะนั้น ก็ชื่อว่าสัมปยุตด้วยมานะ.

อิมินา อูปาเยน เตน ถีนเนน, เตน
 อุตฺถจฺเจน, เตน อหิริเกน, เตน
 อโนตฺตปฺเปเน สัมปยุตโต ตํสัมปยุตโตติ
 โยชนา กาทพฺพา.

โดยอุบายนี้ พึงทำคำประกอบว่า หมุกิเลส
 ที่สัมปยุตด้วยถีนะนั้น, ด้วยอุตฺถจฺจะนั้น,
 ด้วยอหิริกะนั้น, ด้วยอโนตฺตปฺปะนั้น ก็
 ชื่อว่า สัมปยุตด้วยกิเลสนั้น ๆ.

ตํสมฺภูจฺจานนฺติ เตน โลเกเน ๗เป๗ เตน
 อโนตฺตปฺเปเน สมฺภูจิตฺตนฺติ อตฺถโถ.

คำว่า กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม อันมี
สังโยชน์ ๓ นั้น เป็นสมฺภูจฺจาน ความว่า
 กายกรรมเป็นต้นที่ตั้งขึ้นด้วยโลภะนั้น ฯลฯ
 ด้วยอโนตฺตปฺปะนั้น.

อิมะ ธมฺมา ทสฺสเนน ปหาตพฺพาติ

ในคำว่า สภาวะธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า
ธรรมอันทสฺสนะ (คือ โสคาปัตติมรรค) พึงสะ
 นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :

เอตฺถ :

จอมพลประภาส จารุเสถียร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ทสฺสนํ นาม โสตาปัตติมกุโ, เตน โสตาปัตติมรรค ชื่อว่า ทสฺสนะ ความว่า
ปทตพพาติ อตฺโถ. ธรรม อันโสตาปัตติมรรคนั้นพึงละ.

กสฺมา ปน โสตาปัตติมกุโ ทสฺสนํ นาม ภาวว่า ก็เหตุไร โสตาปัตติมรรคจึงชื่อว่า
ชาโตติ ? ทสฺสนะ ?

ปจฺมํ นิพพานทสฺสนโต.

ตอบว่า เพราะเห็นนิพพานที่แรก.

นनु โคตรภู ปจฺมตรํ ปสฺสตีติ ?

ถามว่า โคตรภูเห็นก่อนกว่ามิใช่หรือ ?

โน น ปสฺสตี, ทิสฺวาปิ กตฺตพฺพกิจฺจํ ปน
น กโรตี, สญฺโฆชนานํ อปฺปทานโต.
ตสฺมา ปสฺสตีติ น วตฺตพฺโพ.

ตอบว่า ไม่เห็น ก็ไม่ใช่ แต่แม้เห็นแล้ว ก็
ไม่กระทำกิจที่พึงกระทำ เพราะยังไม่ได้
ละสังโยชน์ ฉะนั้น จึงไม่ควรกล่าวว่า เห็น.

ยตฺถ กตฺถจิ ราชานํ ทิสฺวาปิ ปญฺณาการํ
ทตฺวา กิจฺจนิปฺตตฺติยา อนิฏฺฐตฺตา
"อชฺชช่าปี ราชานํ น ปสฺสामी"ติ วทฺนโต
เจตฺถ ชานปทฺปุริโส นิตสฺสนํ.

ก็ในขั้นนี้ ขอชี้แจงตัวอย่างเช่นชายบ้านนอก
แม่เฝ้าพระราชาในที่แห่งหนึ่ง ก็ยังพูดอยู่ว่า
"แม่ฉันนี้ ข้าพเจ้ายังมิได้เฝ้าพระราชา"
เพราะตนยังมีได้เห็นความสำเร็จแห่งกิจอัน
มีการไถ่ถวายเครื่องบรรณาการ.

๑๐๑๑. อวเสโส โลโกติ ๑๐๑๑. คำว่า โลภะที่เหลือ ไตแก่
ทสฺสเนน ปหีนาวเสโส โลโก. โลภะที่เหลือจากโลภะ ที่ทสฺสนะละแล้ว.

๑ ฉ. อภิฏฺฐตฺตา.

โทสโมหะสุปิ เอเสว นโย.

แม่ในโทสะและโมหะ ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

ทสฺสเนน หิ อปายกมนียาว ปหีนา, เตหิ
ปน อญฺเณ ทสฺเสตุ อิทํ วุตฺตํ.

ก็ทัตสนะ ละใดเฉพาะกิเลสที่ยังสัตว์ให้ไปสู่อบายเท่านั้น เพื่อจะทรงแสดงกิเลสเหล่านั้น จากกิเลสที่ยังสัตว์ให้ไปสู่อบายเหล่านั้น จึงตรัสพระบาลีนี้ไว้.

ค เทภฏจาติ เตหิ ปาฬิยํ อากเตหิ ตีหิ
กิเลเสหิ สมฺปโยคโตปิ ปหานโตปิ
เอภฏจา ปญจ กิเลสํ.

คำว่า กิเลสที่ตั้งอยู่ฐานเดียวกันกับโลภะ โทสะ โมหะ นั้น ได้แก่ กิเลส ๕ อย่างที่ตั้งอยู่ฐานเดียวกันกับกิเลส ๓ อย่างที่มาในพระบาลีเหล่านั้น โดยการประกอบบ้าง โดยเป็นกิเลสที่ถูกละบ้าง.

เนวทสฺสเนน น ภาวนายาติ อิทํ
สญฺโฆชนาทีนํ วิย เตหิ มกฺกเคหิ
อปฺปหาคพฺพตํ สนฺธาย วุตฺตํ.

คำว่า ธรรมอันทัตสนะ คือ โสคา-
ปัตติมรรคและภาวนาคือมรรคเบื้องสูง ๓
ไม่พึงละ นี้ พระผู้มีพระภาคตรัสหมายภาวะที่ธรรมเหล่านั้น อันมรรคเหล่านั้นไม่พึงละ กุจกิเลสมีสังโยชน์เป็นต้น.

ยํ ปน "โสคาปัตติมกฺกคฺคา เณ อภิ-
สงฺขารวิญฺญาณสฺส นโรเรน สคฺค ภเว
จเปตฺวา อนมคฺคเก สํสารวฏฺเฏ เข

ส่วนการละ แม่ธรรมมีถูกละเป็นต้น อันใดที่ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตร อนุญาตไว้ โทชนัยมีอาทิว่า "ธรรมเหล่าใด ก็อนาม

อุปฺปชฺชเชยฺยํ นามญจ รูปญจ, เอตฺตเตเต
 นีรุชฺฌนฺตํ"ติอาทินา^๑ นเยน กุสลาทินมฺปิ
 ปหานํ อนุญญาตํ, ตํ เตสํ มคฺคานํ
 อภาวิตตตาย เย อุปฺปชฺชเชยฺยํ, เต
 อุปฺนิสฺสยปจฺจยानํ กิเลสานํ ปหีนตฺตา
 ปหีนาคิ อิมํ ปริยายํ สนฺธาย วุตฺตนฺตํ
 เวทิตพฺพ.

และรูปพึงเกิดขึ้น ในสังสารวัฏอันมีเบื้องต้น
 และที่สุด อันบุคคลผู้ติดตามคนหาอยู่รูไม่ได้
 แล้ว เว้นไว้ ๑ ภพ ด้วยการที่โสคาปัตติ-
 มรรคญาณดับภิสังขารวิญญาณ ธรรมเหล่านี้
 ย่อมดับอยู่ในภพนี้" ทั้งนี้ การละนั้นพึง
 ทราบว่า ท่านกล่าวหมายถึงปริยายนี้ว่า
 ธรรมเหล่านี้ พึงเกิดขึ้น เพราะไม่ได้ยัง
 มรรคเหล่านี้ให้เกิด ธรรมเหล่านั้น อัน
 มรรคเหล่านั้นละแล้ว เพราะละกิเลสอัน
 เป็นอุปนิสฺสยปัจจัยเสียได้.

๑๐๑๓. ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุ-
กตฺติเก "อิมํ ธมฺมา ทสฺสเนน
 ปหาตพฺพเหตุกา"ติ นิฏฺฐเปตฺวา ปุน
 "คฺคิ สยโยชนานํ"ติอาทิ ปหาตพฺพ
 ทสฺสเสตฺวา ตเทกฺกฐภาเวน เหตุ เจว
 สเหตุเก จ ทสฺสเสตฺวํ วุตฺตํ.

๑๐๑๓ ในทสฺสเนนปหาตพฺพเหตุ-
กตฺติเก พระผู้มีพระภาคทรงจบลงว่า "สภาว
 ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า ธรรมมีสัมปยุตเหตุ อัน
 ทสฺสณะคือโสคาปัตติมรรคพึงละ" ทั้งนี้ ครั้น
 คำต่อไป มีอาทิวา "สังโยชนํ ๓" ทั้งนี้ เพื่อ
 จะทรงแสดงปหาตพฺพธรรมแล้ว ทรงแสดง
 เหตุธรรมและสเหตุกธรรม โดยภาวะที่เป็น
 ธรรมตั้งอยู่ฐานเดียวกันกับสังโยชนํ ๓ นั้น.

^๑ ข. จพ. ๓๐/๒๒.

จอมพลประภาส จารุเสถียร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตตถ กิจจาปี ทสฺสเนน ปหาตพฺเพสุ
 เหตุสุ โลกสทฺทโต โมโห โลกเณ
 สเหตุโก โทติ, โทสสทฺทโต โมโห
 โทเสน, โลกโทสา จ โมเหนาติ
 ปหาตพฺเพเหตุกปเทเปเต สํกฺหนํ กจฺจนฺติ,
 วิจิกิจฉาสทฺทโต ปน โมโห อณฺณสฺส
 สมฺปยุตฺตเหตุโน อภาเวน เหตุเยว, น
 สเหตุโกติ ตสฺส ปหานํ ทสฺสเสตุํ ปน
 "อิมะ ฐมฺมา ทสฺสเนน ปหาตพฺเพเหตุ"ติ
 วุตฺตํ.

ในบรรดาเหตุธรรมและสเหตุธรรม เหล่า
 นั้น แมว่าบรรดาเหตุอันที่ส่นะ คือโสตา-
 ปัตติมรรคพึงละ โมหะอันสทรคด้วยโลภะก็
 เป็นสเหตุกะกับโลภะ, โมหะอันสทรคด้วย
 โทสะก็เป็นสเหตุกะกับโทสะ, ส่วนโลภะ
 และโทสะคงเป็นสเหตุกะกับโมหะ ฉะนั้น
 โลภะและโทสะเหล่านี้จึงส่งเคราะห์เข้าได้
 แม้ในบทว่า สมฺปยุตฺตเหตุที่ที่ส่นะ คือโสตา-
 ปัตติมรรคพึงละก็จริง แต่โมหะ อันสทรค
 ด้วยวิจิกิจฉาก็ชื่อว่า เป็นแต่เหตุอย่างเดียว
 เพราะไม่มีสมฺปยุตฺตเหตุอย่างอื่น มิใช่เป็น
 สเหตุกะ เพราะฉะนั้น เพื่อจะทรงแสดง
 การละโมหะ อันสทรคด้วยวิจิกิจฉานั้น
 จึงตรัสต่อไปว่า "สภาวะธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า
 เหตุอันที่ส่นะ คือ โสตาปัตติมรรคพึงละ".

๑๐๑๘. ทุติยปเท อุตฺถจฺจสทฺทตสฺส
 โมหสฺส ปหานํ ทสฺสเสตุํ "อิมะ ฐมฺมา
 ภาวนาย ปหาตพฺเพเหตุ"ติ วุตฺตํ, โส หิ
 อุตฺตนา สมฺปยุตฺตฐมฺเม สเหตุเก กถฺวา

๑๐๑๘. ในบทที่ ๒ ตรัสไว้ว่า "สภาวะ
 ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า ธรรมมีเหตุอันภาวนา
 คือ มรรคเบื้องสูง ๓ พึงละ" ดังนี้ เพื่อจะ
 ทรงแสดงการละโมหะ อันสทรคด้วย

ปิฏจิวญญโก ชาโต. วิจิจจุฉาสหคโต
วีย อณฺณสฺส สมนฺยุตฺตเหตุโน อภาวา
ปหาตพฺพเหตุกปทํ น ภชติ.

อุทฺธจฺจะ, คฺวยฺวา โมหะอันสฺหรคคฺวย
อุทฺธจฺจะนฺน กระจํทำธรรมอันประกอบกับตน
ให้เป็นสเหตุกะ แล้วเวียนไปตามหลัง. จะ
จัดเข้าเป็นบทว่าปหาตพฺพเหตุกะ ก็ไม่ได้
เพราะไม่มีสมนฺยุตเหตุอย่างอื่น คฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจ
สฺหรคคฺวยวิจิจจุฉา.

ตติยปเท อวเสสา อกุสลาติ ปุน
อกุสลคฺคกฺกณฺณํ วิจิจจุฉาอุทฺธจฺจฺจฺจฺจฺจฺจ
โมหานํ สงฺกหฺตฺถํ กตฺ. เต หิ
สมนฺยุตฺตเหตุโน อภาวา ปหาตพฺพเหตุกา
นาม น โทนฺติ.

การที่ทรงใช้ศัพท์อกุศลซ้ำว่า อกุศลธรรม
ที่เหลือ ดังนี้ ในบทที่ ๓ พระผู้มีพระภาค
ทรงกระทำเพื่อทรงรวมโมหะ อันสฺหรคค
คฺวยวิจิจจุฉา และอุทฺธจฺจะ เพราะโมหะ
เหล่านั้น ไม่เชื่อว่ามฺเหตฺถอันจะพึงละ เพราะ
ไม่มีสมนฺยุตเหตุ.

๑๐๒๙. ปริตฺตารมฺมณฺณคฺคิเก.

อารพฺภาติ อารมฺมณฺณํ กตฺวา. สยฺยหิ
ปริตฺตวา วา โทนฺตุ มหคฺคตา วา,
ปริตฺเต ฐมฺเม อารมฺมณฺณํ กตฺวา อุปฺปนฺนา
ปริตฺตารมฺมณา. มหคฺคเต อารมฺมณฺณํ
กตฺวา อุปฺปนฺนา มหคฺคตารมฺมณา.

๑๐๒๙. จะวินิจฉัยในปริตตารมฺมณ-
คฺคิเกต่อไป. คำว่า ปรารภ คือทำให้เป็น
อารมฺมณฺณ. ก็ตัวธรรมเองจะเป็นปริตตะ หรือ
มหคฺคคตะก็ตามขอยกไว้, ธรรมที่กระทำ
ปริตตธรรมให้เป็นอารมฺมณฺณเกิดขึ้น ชื่อว่า
ปริตตารมฺมณา (มีอารมฺมณฺณเป็นปริตตะ) กระจํทำ

จอมพลประภาส จารุเสถียร
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อุปฺปมาเณ อารมฺมณํ กตฺวา อุปฺปนฺนา มหัคคตฺตฺรรมิให้เป็นอารมณ์เกิดขึ้น ชื่อว่า อุปฺปมาณารมฺมณา . มหัคคตารมฺมณา (มีอารมณ์เป็นมหัคคตะ) กระทำอุปฺปมาณธรรม ให้เป็นอารมณ์เกิดขึ้น ชื่อว่า อุปฺปมาณารมฺมณา (มีอารมณ์เป็นอุปฺปมาณะ).

เต ปน ปริตฺตาทปิ โหนฺติ มหัคคตาทปิ ก็อารัมมณธรรมเหล่านั้น ย่อมเป็นปริตตะบาง เป็นมหัคคตะบาง เป็นอุปฺปมาณะบาง.

๑๐๓๕. มิจฺจตฺตฺตฺติเก. อานน- ๑๐๓๕. จะวินิจฉัยในมิจฉัตตตีกะต่อไป. ตฺริกาณิติ อนนฺตราเยว^๑ ผลทายกาณิ, คำว่า อานนตฺริกาณิ แปลว่า ให้ผลโดยไม่มี ฆราวาสกมฺมาทินิ เอตํ อธิวจฺนํ. เตสุ กรรมอื่นขัดขวาง. นี้เป็นชื่อแห่งกรรมมีการ ทำมาตุฆาตเป็นต้น. ทวฺยวา บรรดากรรม เหล่านั้น เมื่อบุคคลทำอนันตริยกรรมเพียง ครั้งเดียว กรรมที่เหลืออื่น ๆ ย่อมไม่อาจ ห้ามอนันตริยกรรมนั้น (ให้ผล) แล้วให้ โอกาสแก่วิบากของตน(คือให้ผล) ได้.

สิเนรุอุปฺปมาเณปิ हि सूवณฺณญฺเป กตฺวา, จริงอยู่ แม้เมื่อบุคคลกระทำพระสฎฺฐปทอํงกํ จุกฺกวาฬิมตฺตํ วา รตนมยปาการํ วิหารํ แม้เทวภูเขาสิเนรุ หรือสร้างวิหารมีกำแพง

^๑ ฉ. อนนตราเยน .

อัฐสาลิน.ป-ช.๔-๑๕.

กาเรตวา^๑ ตํ ปุเรตวา นิสินฺนุสฺส
 พุทฺธปฺปมุขสฺส^๒ ภิกฺขุสํหฺมสฺส ยาวชิวํ
 จตฺตารโ ปจฺจเย ททโตปิ ตํ กมฺมํ
 เอเตสํ กมฺมานํ วิปากํ ปฏฺฐาหิตุ^๓ น
 สกฺโกติ เอว.

แล้วไปทวยรัตน์ะเทากุเขาจักรวาล แล้ว
 ถวายปัจจัย ๔ ตลอดชีวิต แก่พระภิกษุสงฆ์
 พระพุทธเจ้าเป็นประมุข ซึ่งนั่งอยู่เต็มวิหาร
 นั้น กรรมนั้นก็ยังไม่สามารถจะห้ามวิบาก
 ของกรรมเหล่านี้ได้เลย.

ยา จ มิจฺฉาทิฏฺฐิ นียตาทิ อเหตุกฺวาท-
 อภิริยวาทนตฺถิกฺวาทเส อญฺญตรา.
 ตณฺหิ คเหตุวา จิตฺตํ ปุคฺคํ พุทฺธสฺสทฺมปิ
 พุทฺธสฺสทฺสทฺมปิ โปเชตุํ น สกฺโกติ.

คำว่า และนียตมิจฉาทิสฺส ได้แก่ บรรดา
 อเหตุกวาทะ อภิริยวาทะ และนตฺถิกวาทะ
 ทั้งหลาย มิจฉาทิสฺสอย่างใดอย่างหนึ่ง.
 ทวยวา แม่พระพุทธเจ้า ๑๐๐ องค์ แม่พระ-
 พุทธเจ้า ๑,๐๐๐ องค์ ก็ไม่สามารถจะยัง
 บุคคลผู้ถ่อมิจฉาทิสฺสนั้นตั้งอยู่แล้วให้ตรัสรู้ได้.

๑๐๓๘. มคฺคการมฺมตฺถิกเก :

อริยมคฺคํ อารพฺภาติ โลกุตฺตรมคฺคํ
 อารมฺมณํ กตฺวา, เต ปน ปริตฺตทาปิ
 โหนฺติ มหคฺคทาปิ.

๑๐๓๘. จะวินิจฺฉัยในมคฺคการมฺมตฺถิกเก

ต่อไป : คำว่า ปรารภอริยมรรค ได้แก่
 กระทำโลกุตตรมรรคให้เป็นอารมณ์, ก็ธรรม
 มีมรรคเป็นอารมณ์เหล่านั้น เป็นปริตตะบาง
 เป็นมหคคตะบาง.

^๑ ก. กตฺวา.

^๒ ฉ. สัมภสฺส.

^๓ ฉ. ปฏฺฐาเหตุ.

๑๐๓๙. มคฺคเหตุกนิตฺเตเส.
 ปจฺมนเยน ปจฺจยญฺเจเน เหตุนา มคฺค-
 สมฺปยุตฺตกาณํ ขนฺธานํ สเหตุกภาโว
 ทสฺสีโต. ทุตฺติยนเยน มคฺคญฺเจเน สมฺมา-
 ทิฏฺฐิสงฺขาเตเน เหตุนา เสสมคฺคกฺกานํ
 สเหตุกภาโว ทสฺสีโต. ตุตฺติยนเยน มคฺคเ
 อุปฺปนฺนเหตุหิ สมฺมาทิฏฺฐิยา สเหตุกภาโว
 ทสฺสีโตติ เวทิตฺตพฺโพ.

๑๐๓๙. จะวินิจฉัยในมคคเหตุก-
 นิตเทศต่อไป พึงทราบภาวะที่ชั้นธัมมสัมปยุต
 ด้วยมรรค เป็นสเหตุกะ (คือมีเหตุ) ด้วย
 เหตุอันมีอรรถว่า เป็นปัจจัย อันพระผู้มี-
 พระภาคทรงแสดงด้วยนัยที่ ๑ ภาวะที่องค์-
 มรรคอันเหลือเป็นสเหตุกะ โดยเหตุกล่าว
 คือสัมมาทิฐิอันเป็นมรรค อันพระองค์ทรง
 แสดงไว้ด้วยนัยที่ ๒. ภาวะที่สัมมาทิฐิเป็น
 สเหตุกะ ด้วยเหตุอันเกิดขึ้นในมรรค อัน
 พระองค์ทรงแสดงด้วยนัยที่ ๓.

๑๐๔๐. อธิปฺตี กริตฺวาติ
 อารมฺมณาธิปฺตี กตฺวา. เต จ โช
 ปริตฺตธมฺมาว โทหนฺติ.

๑๐๔๐. คำว่า กระทำให้เป็นอธิปตี
 คือ กระทำให้เป็นอารัมมณาธิปตี. ก็ธรรม
 คือจิตและเจตสิกเหล่านั้นแล เป็นปริตต-
 ธรรมเท่านั้น.

อริยสาวกานญฺหิ อุตฺตโน มคฺคํ กรู^๑
 กตฺวา ปจฺจเวกฺขณกาเล อารมฺมณาธิปฺตี
 ลพฺภติ. เจโตปริยฺวา เณน ปน

จริงอยู่ ในกาลที่พระอริยสาวกทั้งหลาย
 พิจารณามรรคของตน กระทำให้หนักหน่วง
 ย่อมได้อารัมมณาธิปตี. ส่วนพระอริยสาวก

^๑ ก. กรู.

อรรถสาธิต. บ-ท. ๔-๑๕

อริยสาวโก ปรสฺส มคฺคํ ปจฺจเวกฺขมาโน
ครุ^๑ กโรนุโตปิ อตุตฺตนา ปฏิวิทฺธมคฺคํ
วีย ครุ^๑ น กโรติ.

เมื่อพิจารณามรรคของบุคคลอื่น ด้วยเจโต-
ปริยญาณ แม้เมื่อกระทำให้หนักหน่วง ก็ยอม
ไม่กระทำให้หนักหน่วง คุ้มมรรคที่ตนแทง-
ตลอดแล้ว.

ยมกปาฎิหาริยํ กโรนุตํ ตถาคตํ ทิสฺวา
ตสฺส มคฺคํ ครุ^๑ กโรติ น กโรตีติ ?

ถามว่า พระอริยสาวกเห็นพระตถาคตทรง
กระทำยมกปาฎิหาริยอยู่ ย่อมกระทำมรรค
ของพระองค์ให้หนักหน่วง หรือไม่กระทำ ?

กโรติ, น ปน อตุตฺตโน มคฺคํ วีย.

ตอบว่า กระทำ แต่ไม่ใช่เหมือนอย่างมรรค
ของตน.

อรหา น กิณฺจิ ฐมฺมํ ครุ^๑ กโรติ
จเปตฺวา มคฺคํ ผลํ นิพฺพานนฺติ เอตฺถาปิ
อยเมวตฺถโณ.

แม้ในคำนี้ว่า พระอรหันต์ยอมไม่กระทำ
ธรรมอะไร ๆ ให้หนักหน่วง เว้นไว้แต่
มรรค ผล นิพพาน ทั้งนี้ ก็มีความตั้งนี้แหละ.

วิมฺสาธิปเตยฺยนฺติ อิทํ สหชาตาธิปตี
ทสฺสเสตฺถํ วุตฺตํ.

คำว่า เจริญมรรคมีวิม้งสาเป็นอธิปัตติ นี้
ตรัสไว้เพื่อตรงแสดงอธิปัตติที่เกิดรวมกัน.

ฉนฺทญฺหิ เชฏฺฐกํ กตฺวา มคฺคํ ภาเวนตสฺส
ฉนฺโท อธิปติ นาม โหติ, น มคฺโค.

จริงอยู่ เมื่อท่านผู้มีความพร้อมเพรียง
ด้วยอริยมรรคเจริญมรรค กระทำฉันทะให้

^{๑-๑} ก. ครุ.

เสสธมฺมาปิ ฉนฺทาทิปฺติโน นาม โทหนฺติ,
น มคฺคาธิปฺติโน. จิตฺเตปิ เอเสว นโย.

เป็นใหญ่ ฉันทะยอมชื่อว่า เป็นอธิบดี,
มรรคหาชื่อว่า เป็นอธิบดีไม่. แม้ธรรมที่เหลือ
ก็ยอมชื่อว่ามีฉันทะเป็นอธิบดี ห้ามมรรคเป็น
อธิบดีไม่. แม้ในจิตตะก็มีนัยนี้แหละ.

วิมฺสํ ปน เชฏฺฐกํ กตฺวา มคฺคํ
ภาเวนฺตสฺส วิมฺสาธิปฺติ เจว โทหฺติ มคฺโค
จาทิ, เสสธมฺมาปิ มคฺคาธิปฺติโน นาม
โทหนฺติ. วีริเยปิ เอเสว นโย.

แต่เมื่อท่านผู้พร้อมเพรียงด้วยมรรค เจริญ
มรรคกระทำวิม้งสาให้เป็นใหญ่ วิม้งสาธิบดี
และมรรคยอมเกิดแล, ธรรมที่เหลือ ยอม
ชื่อว่า มีมรรคเป็นอธิบดี. แม้ในวีริยะก็มีนัย
ดังนี้แหละ.

๑๐๔๑. อุปฺปนฺนตฺติกนินฺทเทเส :

ชาตาทิ นินฺพตฺตา, ปฏฺิลทฺตตฺตภาวา.
ภูตาทิอาทีนึ เตสฺสเยว เววจนानी.
ชาตา เอว^๑ หิ ภาวูปฺตฺติยา^๒ ภูตา.

๑๐๔๑. ในนินทเทสแห่งอุปปนติกะ
มีวินิจฉัยตั้งต่อไปนี้ : คำว่า เกิดแล้ว ไต่แก
บังเกิดแล้ว คือมีสภาวะของตนอันใดแล้ว.
คำว่า เป็นแล้วเป็นต้น เป็นไวพจน์ของคำ
เหล่านั้นแหละ. จริงอยู่ ธรรมที่เกิดขึ้น
นั้นแหละ ชื่อว่าเป็นแล้ว เพราะการเกิดขึ้น
แห่งสภาวะของตน.

^๑ ก. ชาตี เอว.

^๒ ฉ. ภาวูปตติยา.

อรรถสาธิต. บ-พ. ๕-๑๕

ปัจจนัน สโยเค ชาตตคา สณชาตา. ชื่อว่า เกิดพร้อมแล้ว เพราะเกิดในเมื่อ
 นิพพิตติลกขณั ปตตตคา นิพพิตตา. ประกอบพร้อมด้วยปัจจัย. ชื่อว่า นิพพิตตา
 อุปสคควเสน ปน ปท วทฺเขตฺวา (บังเกิดแล้ว) เพราะถึงลักษณะแห่งการ
อภินิพพิตตาคี วุตฺตา. บังเกิด. ส่วนที่ตรัสว่า อภินิพพิตตา (บังเกิด
 เฉพาะแล้ว) ทรงเพิ่มบทด้วยอำนาจ
 อุปสรรค.

ปากฎีกุฏาคี ๑ ปาคุฏาคา. ปุพฺพนตโต อุตฺธํ คำว่า ปากฎีกุฏาคา คือ ปรากฎแล้ว. ชื่อว่า
 ปนฺนาตี อุปฺปนฺนา. อุปสคควเสน ปท อุปฺปนฺนา (เกิดขึ้นแล้ว) เพราะถึงพ้นไปจาก
 วทฺเขตฺวา สมุပ္ปนฺนาตี วุตฺตา. ส่วนอดีต. ที่ตรัส สมุပ္ปนฺนา (เกิดขึ้น
 พร้อมแล้ว) ทรงเพิ่มบทด้วยอำนาจอุปสรรค.

นิพพิตตภูเจเนว อุตฺธํ จิตาคี อฏฺฐจิตา. ชื่อว่า อฏฺฐจิตา (ตั้งขึ้นแล้ว) ด้วยอรรถว่า ตั้ง
 ปัจจนยสโยเค อฏฺฐจิตาคี สมุฏฺฐจิตา. ตั้งขึ้นโดยความหมายว่าบังเกิดแล้ว. ชื่อว่า
สมุฏฺฐจิตา (ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว) ด้วยอรรถว่า
 ตั้งขึ้นในเมื่อประกอบพร้อมด้วยปัจจัย.

ปน อุปฺปนฺนาตี วจเน การณั เหฏฺฐา เหตุในการกล่าวว่ เกิดขึ้นแล้ว ครั้งนี้
 วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพ. อุปฺปนฺนํเสน บัณฑิตพึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้วในหนหลัง
สงฺกหิตาคี อุปฺปนฺนโกฏฺฐาเสน กณฺนํ นั้นแหละ. คำว่า สงฺเคราะห์ด้วยส่วนที่

๑ ก. ปากฎา ฎตาคี.

คตา. รูป เวทนา สัญญา สังขาร เกิดขึ้นแล้ว คือถึงการนับได้โดยส่วนที่เกิดขึ้น-
วิญาณนติ อิทึ เตสึ สภาวทสฺสนิ. ขึ้นแล้ว. คำว่า คือรูป เวทนา สัญญา
สังขาร วิญาณ นี้ แสดงสภาวะของธรรม
 เหล่านั้น.

หุติยปทนิทฺเทโส วุตฺตปฏิเสธนเยน นิตฺเทสฺแห่งบทที่ ๒ พึงทราบตามนัยแห่งการ
 เวทิตพฺโพ. ตติยปทนิทฺเทโส อุตฺตา- ปฏิเสธคำที่กล่าวแล้ว. นิตฺเทสฺแห่งบทที่ ๓
 นตฺโถเยว. มีอรรถงายทั้งนั้น.

อัย ปน ติโก ทฺวินนํ อุตฺธานํ กิตฺติกะนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดง
 วเสน ปุเรตฺวา ทสฺสิโต. ลทฺโธกาสฺส เต็มที่ด้วยอำนาจอรรถาทั้ง ๒. จริงอยู่
 หิ กมฺมสฺส วิปาโก ทฺวิโธ ขณฺุปฺตฺโต จ วิบากแห่งกรรมซึ่งได้โอกาสแล้วมี ๒ อย่าง
 อปฺปตฺโต จ. คือ ที่ถึงขณะแล้ว ๑ ยังไม่ถึง ๑.

ตคฺค ขณฺุปฺตฺโต อฺปนฺโน นาม, ในวิบากแห่งกรรมทั้ง ๒ นั้น วิบากที่ถึงขณะ
 อปฺปตฺโต จิตฺตานนฺตเร วา อฺปฺปชฺชตฺ แล้ว ชื่อว่า เกิดขึ้นแล้ว ที่ยังไม่ถึง จงเกิด
 กปฺปสฺตสฺสทสฺสาติกกเม วา, อฺว- ขึ้นในลำดับแห่งจิต หรือในกาลล่วงไปตั้ง
 ปจฺจยฺภูเจเน นตฺถิ นาม น โหติ, แส่นกับ จะชื่อว่า ไม่มี ย่อมไม่เป็นได้ โดย
 อฺปฺปาทีโน ธมฺมา นาม ชาโต? อรรถว่าเป็นปัจจัยที่แน่นอน จึงชื่อว่า ธรรม
 จักเกิดขึ้น.

๑ ก. ชาตา.

อัญมณีสถาปณ. ป-ท. ๕-๑๕

ยถา हि "ติग्गुत्तेว สายं โปฏฐปาท อรูปี เหมือนอย่างในพระบาลีนี้ว่า "ดูกรโปฏฐ-
 อตุตา สณฺณามโย, อถ อิมสฺส ปุริสสฺส ปาทะ อัตตาไม่มีรูปนั้นสำเร็จด้วยสัญญา
 อณฺณาว^๑ สณฺณา อุปฺปชฺชุนฺติ อณฺณาว^๑ ยังดำรงอยู่ที่เดียว ลำดับนั้นบุรุษนี้ยอมเกิด
 สณฺณา นินฺรุชฺชุนฺตี"^๒ เอตถ อารูปเป มีสัญญาอื่นและสัญญาอื่นก็ยอมดับไป" ทั้งนี้
 กามาวจรสณฺณापวัตติกาเล กิณฺจาปิ สัญญาแห่งภวังค์เต็มดับแล้ว ในกาลที่สัญญา
 มุลภวฺจฺจสณฺณา นินฺรุชฺชา, กามาวจร- ฝ่ายกามาวจรเป็นไปในอรุณภูมิ ก็จริง แต่
 สณฺณาย ปน นินฺรุชฺชกาเล อวสฺสํ ส่า ในกาลแห่งสัญญาฝ่ายกามาวจรดับแล้วสัญญา
 อุปฺปชฺชิสฺสตีติ อรูปสงฺขาโต อตุตา นตฺถีติ แห่งภวังค์เต็มนั้น จักเกิดขึ้นแน่นอน เพราะ
 สงฺขยํ อคฺคฺนฺตฺวา ติग्गุत्तेว นามาคิ ฉะนั้น อตฺตากล่าวคืออรุณจึงไม่ถึงการนับว่า
 ขาโต, เอวเมว ลหฺโธกาสฺส สกฺกมฺมสฺส ไม่มี เกิดเป็นว่า ชื่อว่า ยังดำรงอยู่ที่เดียว
 วิปาโก ทฺวิโร ๗เปฯ ฐวฺปจฺจยฺภูเจเน ขอนี้อุปมาฉันใด วิบากแห่งกรรมซึ่งได้
 นตฺถิ นาม น โหตี, อุปฺปาทีโน ธมฺมา โอกาสแล้ว ก็อุปมาเหมือนฉันนั้น มีอยู่
 นาม ขาโต.^๓ ๒ อย่าง ฯลฯ จะชื่อว่าไม่มี ย่อมไม่เป็นได้
 โดยอรรถว่า เป็นปัจจัยที่แน่นอน จึงชื่อว่า
 ธรรมจักเกิดขึ้น.

^{๑-๑} ฉ. อณฺณาว จ.

^๒ ที. สี. ๔/๒๓๒.

^๓ ก. ขาตา.

คุณเพ็ญลักษณ์ อินทร์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ยที ปน อายุหิตํ กุสลากุสลกมฺมํ
สพฺพํ วิปากํ ทเหยย, อณฺณสุส โสภาโสว
น ภเวยฺย.

ก็พิจารณา กุศลกรรมและอกุศลกรรมที่
สัตว์กระทำไว้พึงให้วิบากทั้งหมด ก็จะไม่พึง
มีโอกาสแก่กรรมอื่น.

ตํ ปน ทูริธํ โหติ ชฺววิปากํ, อชฺว-
วิปากญจ.

ก็กรรมนั้น มีอยู่ ๒ อย่าง คือ กรรมที่มีผล
แน่นอน ๑ กรรมที่มีผลไม่แน่นอน ๑.

ตตฺถ ปญฺจ อานนฺตริยกมฺมานิ, อฏฺฐ-
สมาปตฺติโย, จตฺตวาโร อริยมคฺคาติ เอตํ
ชฺววิปากํ นาม, ตํ ปน ขณฺุปตฺตมฺปิ
อตฺถิ อปฺปตฺตมฺปิ.

ในกรรม ๒ อย่างนั้น กรรมทั้งนี้ คืออนัน-
ตริยกรรม ๕ สมาบัติ ๘ อริยมรรค ๘ ชื่อ
ว่า กรรมที่มีผลแน่นอน. และกรรมที่มีผลแน
นอนนั้น ที่ถึงขณะแล้วก็มี ที่ยังไม่ทันถึงก็มี.

ตตฺถ ขณฺุปตฺตํ อฺปฺปนฺนํ นาม, อปฺปตฺตํ
อนฺุปฺปนฺนํ นาม, ตสฺส วิปากो
จิตฺตานนฺตเร वा อฺปฺปชฺชตฺ กปฺปสฺต-
สทฺสสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํ
วา, ชฺวปฺปจฺจยฺญฺเจน
อนฺุปฺปนฺนํ นาม น โหติ, อฺปฺปาทีโน
ธมฺมาเยว นาม ชาตํ.^๑ เมตฺเตยฺย-
โพธิสฺสตฺตสฺสํ มคฺโค อนฺุปฺปนฺโน นาม,

ในกรรมทั้ง ๒ ข้อนั้น กรรมที่มีผลแน่นอน
ที่ถึงขณะแล้ว ชื่อว่าเกิดขึ้นแล้ว ที่ยังไม่ถึง
ชื่อว่า ยังไม่เกิดขึ้น วิบากของกรรมที่ยัง
ไม่เกิดขึ้นนั้น จงเกิดในลำดับแห่งจิตหรือใน
กาลล่วงไปแสนกัปก็ตาม ชื่อว่า ไม่เกิดขึ้น
ย่อมไม่เป็นได้ โดยอรรถว่า เป็นปัจจัย
ที่แน่นอน จึงเกิดเป็นกรรมชื่อว่า ธรรม

^๑ ฉ. กปฺปสทฺสสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํสํ.
^๒ ก. ชาตา.

ผล อุปปาทีโน ธมฺมาเยว นาม ชาคฺ. จักเกิดขึ้น เช่นอย่างมรรคของพระเมต-
ไตรยโพธิสัตว์ ชื่อว่ายังไม่เกิดขึ้น ผลชื่อว่า
เป็นธรรมจักเกิดขึ้นทีเดียว.

๑๐๔๔. อตีตตฺติกนินฺทเทเส :
อตีตาคี ขณฺตฺตยํ อติกฺกนฺตา. นินฺทฺธาคิ
นินฺโรธปฺปคฺตา. วิกฺกาคี วิภวํ คตา,
วิกฺกจฺจิตา วา. วิปริณฺตาคี ปกฺคิวิชฺชนน
วิปริณามํ คตา. นินฺโรธสงฺฆาตํ อตุถ
คตาคี อตุถฺกตา. อพฺภตฺถฺกตาคี
อุปสฺสคฺเคน ปทํ วทฺธิตํ.

๑๐๔๔. จะวินิจฉัยในนินทเทสอตีตคิกะ
ต่อไป : คำว่า ล่วงไปแล้ว คือล่วงไปแล้ว
๓ ขณะ. คำว่า ดับแล้ว คือถึงความดับแล้ว.
คำว่า ปราศไปแล้ว คือถึงความปราศไปแล้ว
หรือไปปราศแล้ว. คำว่า แปรไปแล้ว คือ
ถึงความแปรไปด้วยการละปรกติ. ที่ชื่อว่า
อัสถกตแล้ว ด้วยอรรถว่า ถึงความตั้งอยู่
ไม่ได้ กล่าวคือความดับ. คำว่า อพภตฺถ-
กตา (ถึงความดับสูญแล้ว) ทรงเพิ่มบทด้วย
อุปสรรค.

อุปฺปชฺชิตฺวา วิกฺกาคี นินฺพคฺคิตฺวา
วิกฺกจฺจิตา. ปุน อตีตวจนฺ การณํ เหฏฺฐา
วคฺคตเมว. ปฺรโต อนาคตาทีสุปี เอเสว
นโย.

คำว่า เกิดขึ้นแล้วปราศไป คือบังเกิดแล้ว
ปราศไป. เหตุในการตรัสว่าล่วงไปแล้วอีก
ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วในหนหลังนั้นทีเดียว.
แม้ในธรรมเป็นอนาคตเป็นต้น ข้างหน้าก็มี
นัยนี้แหละ.

คุณ เพ็ญลักษณ์ อินทร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อดีตเส้น สงคหิตาติ อดีตโกฏจาเส้น
คณัน กตา. กตเม เตติ ? รูป เวทนา
สัญญา สังขารา วิญญาณ. ปุโรโต
อนาคตาทีสุปี เอเสว นโย.

คำว่า สังเคราะห์ด้วยส่วนที่ล่วงไปแล้ว คือ
ถึงการนับด้วยส่วนธรรมที่ล่วงไปแล้ว. ธรรม
ส่วนที่ล่วงไปแล้วเหล่านั้น อะไรบ้าง ? คือ
รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ. แม้ใน
ธรรมส่วนอนาคตเป็นต้นข้างหน้า ก็มันย
นี้แหละ.

๑๐๔๗. อตีตารมมณตติกนิทเทเส :

อตีเต อิมเม อารพภาตืออาทีสุ ปรีตต-
มหคคตาว อมมา เวทิตพพา. เต หิ
อตีตาทีนิ อารพภ อูปชชุนตี.

๑๐๔๗. จะวินิจฉัยในนิทเทเสอตีตา-

รามมตติกะ ต่อไป : ในคำว่า ปรารภ
อดีตธรรมเป็นต้นพึงทราบเฉพาะธรรมที่เป็น
ปรีตตะและมหคคตะเท่านั้น ควยว่า ธรรม
เหล่านั้น ย่อมปรารภอารมณ์อดีตเป็นต้น
เกิดขึ้น.

๑๐๕๐. อชุตตตตติกนิทเทเส :

เตสึ เตสนตี ปททวเณ สพสตุเต
ปรียาทียตี. อชุตตตี ปัจจตตุนตี อุกย
นียกชุตตตาธิวจัน. นียตาตี^๒ อตตนิ^๓
ชาตา. ปาฏิปกุกลิกาตี ปาฏิเยกุกสุส

๑๐๕๐. จะวินิจฉัยในนิทเทเสอชุตต-

ตติกะต่อไป : ควยสองบทว่า ของสัตว์นั้น ๑
ทรงกำหนดคือเอาสัตว์ทุกจำพวก. บททั้งสอง
ว่า เป็นภายในเป็นเฉพาะตน เป็นชื่อของ
ธรรมที่เป็นภายในเกิดในตน. คำว่า นียตา

^๑ ฉ. ปรีโต.

^๒ ส. นียกาตี.

^๓ ก. อตตโน.

ปาฎิเยกุกุสฺส^๑ ปุคฺคฺลสฺส สนฺตกา. อุปาทินฺนาติ สรีรฺรฺกฺกธา.

แปลว่า เกิดในตน. คำว่า เป็นของเฉพาะ แต่ละบุคคล คือเป็นของบุคคลแต่ละบุคคล ๆ คำว่า เป็นอุปาทินนะ ไคแกตั้งอยู่ในสรีระ.

เต หิ กมฺมฺนิพฺพตฺตา วา โหนฺตุ มา วา, อาทินฺนคหิตปฺรามฺภูจฺวเสณ ปน อิท "อุปาทินฺนา"ติ วุตฺตา.

กัธรรมเหล่านั้น จงบังเกิดแตกกรรมหรือหา ไม่ก็ตาม ที่ตรัสว่า "อุปาทินนะ" ในที่นี้ก็ ควบอำนาจที่ไคยัค ที่ไคถื่อ และที่ถื่อผิด.

๑๐๕๑. ปรสฺตฺตานนฺติ อตฺตานํ จเปตฺวา อวเสสฺสตฺตานํ. ปรปุคฺคฺลानนฺติ ตสฺสเสว เววจัน. เสสฺสิ เหมจฺจา วุตฺต- สทิสฺสเมว. ตฺทญฺยนฺติ ตํ อุกฺกยํ.

๑๐๕๑. คำว่า ของสัตว์อื่น ไคแก ของสัตว์ที่เหลือนั่นเอง. คำว่า ของ บุคคลอื่น เป็นไวพจน์ของคำว่า ของสัตว์อื่น นั้นแหละ. คำที่เหลือนั้นเหมือนกับที่ไคกล่าว ไวแล้วในหนหลังนั้นแหละ. บทว่า ตฺทญฺย ตักเป็น ตํอุกฺกยํ แปลว่า ธรรมทั้ง ๒ ประเภท นั้น.

๑๐๕๓. อชฺชตฺตารมฺมณฺตฺติกสฺส ปจฺมปเท ปฺริตฺตมคฺคฺคตา ธมฺมา เวทิตฺพฺพา. ทฺติเย อปฺปมาณาปี. ตฺติเย

๑๐๕๓. ในบทที่ ๑ แห่งอัมมัตตา- รัมมณฺตฺติเก พิงฺทราบธรรมฺที่เปปฺริตตะและ มหฺกคตะ. ในบทที่ ๒ พิงฺทราบธรรมฺเนทฺ

^๑ ก. ปาฎิเอกสฺส ปาฎิเอกสฺส.

ปริตฺตมหคฺคตา. อุปฺปมาณา ปน กาเลน เป็นอุปฺปมาณะ. ในบทที่ ๓ พึงทราบธรรม
พหิทฺธา, กาเลน อชฺฌตฺตํ อารมฺมณํ ที่เป็นปริตตะ และมหคฺคตะเท่านั้น. ส่วน
น กโรนฺติ. ธรรมที่เป็นอุปฺปมาณะ ไม่กระทำอารมฺมณํเป็น
ภายนอกตามเวลา ไม่กระทำอารมฺมณํเป็น
ภายในตามเวลา.

สนิทฺสฺสนตฺติกนิตฺเตโส อุตฺตานิเยวาติ. นิตฺเตสฺสแห่งสนิทฺสฺสนตฺติกะ งามทั้งนั้น ฉะนั้นแล.

ทุกนิกฺเขปกถา

กล่าวว่าการประมวลธรรม หมวดทุกะ

๑๐๖๒. ทูเกสุ อโทสนิทฺเตเส :
เมตฺตายนวเสณ เมตฺติ. เมตฺตกาโร
เมตฺตายนา. เมตฺตาย อยิตฺสฺส เมตฺตา-
สมงฺคิโน จิตฺตฺสฺส ภาโว เมตฺตายิตฺตํ.

อนุทฺยตีติ อนุทฺทา, รกฺขตีติ อตุโถ.
อนุทฺทาการุ อนุทฺทายนา. อนุทฺทายิตฺสฺส
ภาโว อนุทฺทายิตฺตํ.

๑๐๖๒. บรรดาหมวดทุกะทั้งหลายจะ
วินิจฉัยอโทสนิทฺเตสฺส ต่อไป : ที่ชื่อว่า ไมตรี
เนื่องด้วยเป็นกิริยาที่สนิทสนม. อาการ
เมตฺตา ชื่อว่า กิริยาที่สนิทสนม. ภาวะแห่ง
จิตอันเมตฺตาให้เป็นไปแล้วมีความพร้อม
ด้วยเมตฺตา ชื่อว่า ความสนิทสนม.

ที่ชื่อว่า การเอ็นดู ด้วยอรรถว่าคอยปกป้อง
อธิบายว่า คอยคุ้มครอง. อาการที่คอย
ปกป้อง ชื่อว่า กิริยาที่เอ็นดู ภาวะแห่งจิตที่
คอยปกป้อง ชื่อว่า ความเอ็นดู.

คุณเพ็ญลักษณ์ อินทร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

หิตสฺส เอสน^๑ หิตเสตีตา. อนุกมฺปนฺวเสน
อนุกมฺปา.

สพฺเพหิปี อิมเหิ ปเทหิ อุปจารปฺนนาป-
ปตฺตาว เมตฺตา วุตฺตา. เสสฺสปเทหิ
โลกิยโลกุตฺตโร อโทโส กถิตฺ.

๑๐๖๓. อโมหนิทฺเตเส : ทุกฺเข
ฉานฺนติ ทุกฺขสฺสจ ปญฺญา. ทุกฺขสมฺมตฺเต
อาทิสฺสปี เอเสว นโย.

เอตฺถ จ ทุกฺเข ฉานฺ สวณฺสมฺมสน-
ปฺปฏิเวธปจฺจเวกฺขณาสฺ วตฺตติ. ตถา
ทุกฺขสมฺมตฺเต. นิโรธ ปน สวณฺปฺปฏิเวธ-
ปจฺจเวกฺขณาสฺ เอว. ตถา ปฺปฏิปทา.

การแสวงหาประโยชน์เกื้อกูล ชื่อว่า คอย
แสวงหาแต่ประโยชน์เกื้อกูล ที่ชื่อว่า ความ
สงสาร เนื่องด้วยคอยหวั่นไหวตามไปด้วย.

ด้วยบททั้งหมดเหล่านี้ ตรัสถึงเมตตาอันถึง
ชั้นอุปจารและอัปปนานั้นเอง. ด้วยบทที่
เหลือ ตรัสถึงอโทสะอันเป็นโลกิยะและ
โลกุตระ.

๑๐๖๓. จะวินิจฉัยในนิตฺเตสอโมหะ
ต่อไป : คำว่า ความรู้ในทุกข ได้แก่ ปัญญา
รอบรู้ในทุกขสัจ. แม้นในคำว่า ความรู้ใน
ทุกขสมุทัย เป็นต้น ก็มีนัยดังนี้แหละ.

ก็ในบรรดาความรู้เหล่านี้ ความรู้ในทุกข
ย่อมเป็นไปในการฟัง การพิจารณา การ
แทงตลอด และการหยั่งเห็นลงโดยเฉพาะ.
ความรู้ในทุกขสมุทัย ก็เช่นเดียวกัน. ส่วน
ความรู้ในนิโรธ ย่อมเป็นไปในการฟัง การ
แทงตลอด และการหยั่งเห็นลงโดยเฉพาะ
เท่านั้น. ความรู้ในปฏิบัติ ก็เช่นเดียวกัน.

^๑ ฉ. เอสนวเสน.

ปุพฺพเหตุ อตฺตโกฏฺฐาเส. อปรนฺเหตุ
อนาคตโกฏฺฐาเส. ปุพฺพตาปรนฺเหตุ
ตทฺภเย.

คำว่า ความรู้ในส่วนอดีต ไต่แก ในส่วนที่
ล่วงไปแล้ว. คำว่า ความรู้ในส่วนอนาคต
ไต่แก ในส่วนที่ยังไม่มาถึง. คำว่า ความ
รู้ทั้งในส่วนอดีตและส่วนอนาคต คือ ในส่วน
ทั้ง ๒ นั้น.

อิทฺตปจฺจยตาปฏิจฺจสมฺปนฺเนสุ ฐมฺเมสุ
ฌานนฺติ อัยฺ ปจฺจโย, อิทฺตปจฺจยูปฺปนฺนํ,
อิมํ ปฏิจฺจ อิทฺตนิพฺพตฺตนฺติ เอวํ ปจฺจเยสุ
จ ปจฺจยูปฺปนฺนฐมฺเมสุ จ ฌานํ.

คำว่า ความรู้ในอิทฺตปจฺจยตาปฏิจฺจสมฺป-
บาทธรรม ไต่แก ความรู้ในปัจจุบันและ
ในธรรมที่เกิดแต่ปัจจัยอย่างนี้ว่า นี้เป็น
ปัจจัย, นี้เกิดแต่ปัจจัย, อาศัยปัจจัยนี้จึง
เกิดผลนี้.

๑๐๖๕. โลกนิตฺตเตเสปิ เหมฐา
อนาคตํ ปทานํ อยมตฺตโถ, ฤษฺชนวเสน
ราโค. พลวฤษฺชนฺนุเจน สําราโค.
วิสฺเยสุ สตฺตํ อุนฺนยนโต อุนฺนโย.
อนฺรุชฺชตฺตีติ อนฺโรโร, กามตฺตีติ อตฺตโถ.
ยตฺถ กตฺถจิ ภเว สตฺตา เอตาย นนฺทนฺติ,
สยํ วา นนฺทตฺตีติ นนฺตี. นนฺตี จ สํ
ฤษฺชนฺนุเจน ราโค จาติ นนฺตีราโค?

๑๐๖๕. บททั้งหลายที่มีไต่มาในหนหลัง
แม้ในนิตฺตเตเสโลกะ มีอรรถดังต่อไปนี้, ชื่อว่า
ความกำหนด เนื่องด้วยความยินดี. ชื่อว่า
ความกำหนดนัก โดยความหมายว่า ยินดี
รุนแรง. ชื่อว่า ความคล้อยตามอารมณ์
เพราะยังสัตว์ทั้งหลาย ให้คล้อยตามไปใน
อารมณ์ทั้งหลาย. ชื่อว่า ความยินดี ด้วย
อรรถว่า พอใจ อธิบายว่า ทำให้อยาก ชื่อ

๑ ส. นนฺตีราโค.

ว่า ความเพลิตเพลิน ด้วยอรรถว่า เป็นเหตุ ให้สัตว์เพลิตเพลินอยู่ในภพใดภพหนึ่ง หรือเพลิตเพลินเอง. ชื่อว่า ความกำหนัด ด้วยอำนาจความเพลิตเพลิน โดยอรรถว่า ความเพลิตเพลินนั้นด้วย เป็นความกำหนัด โดยความหมายว่า ยินดีด้วย.

ตตถ เอกสุมิ อารมมเณ สกึ อุปฺปนฺนา
คณฺหา นนฺที, ปุณฺปนฺนํ อุปฺปชฺชุนฺตา
นนฺทีราโคติ วุจฺจติ.

ในข้อนี้ ตัณหาที่เกิดขึ้นครั้งเดียวในอารมณ์เดียว เรียกว่า ความเพลิตเพลิน, ที่เกิดอยู่บ่อย ๆ เรียกว่า ความกำหนัดด้วยอำนาจความเพลิตเพลิน.

จิตฺตสฺส สํราโคติ โย เหมจฺสา
พลวณฺชณฺเณ "สํราโค"ติ วุคฺโค,
โส น สตฺตสฺส, จิตฺตสฺสเสว สํราโคติ
อตุโถ.

คำว่า ความกำหนัดนักแห่งจิต หมายความว่า ความกำหนัดที่ตรัสไว้ว่า "ความกำหนัดนัก" โดยความหมายว่าเป็นความยินดีอย่างแรงในหนหลัง ไม่ใช่เป็นของสัตว์เป็นความกำหนัดนักแห่งจิตอย่างเดียว.

อิจฺฉนฺติ เอตาย อารมฺมณานีติ ที่ชื่อว่า ความอยาก ด้วยอรรถว่า
อิจฺฉา. พลวกีเลสฺภาเวน มุจฺฉนฺติ เป็นเหตุอยากอารมณ์ทั้งหลาย. ที่ชื่อว่า

^๑ ฉ. พหลกิเลสภาเวน.

เอตถาย ปาณินฺตึ มุจฺฉา. กิลิตฺวา
ปริณิฏฺฐเปตฺวา คหณวเสน อชฺโฆसानฺ.

ความสยบ ด้วยอรรถว่าเป็นเหตุให้สัตว์สยบ
โดยที่เป็นกิเลสมีกำลัง. ที่ชื่อว่า ความหมกมุ่น
ด้วยอำนาจที่กลืนเอาไปเสียเสร็จสิ้น.

อิมินา สตุตา กิซฺฌนฺตึ เกธํ อาปชฺชนฺตึติ
เคโธ. พหุลฺลเจเน วา เคโธ. "เกธํ
วา ปวนสณฺฑนฺ"ติ ๑ พหุลฺลเจเนว วุตฺตํ.

ที่ชื่อว่า ความใคร่ ด้วยอรรถว่าเป็นเหตุ
ให้สัตว์มุ่งหวังอย่างยิ่ง คือถึงความมุ่งหวัง
อย่างยิ่ง. อีกอย่างหนึ่ง ที่ชื่อว่าความใคร่
(เคโธ) โดยความหมายว่าแนแนหนา กิ่งที่
ตรัสไว้ว่า "ความใคร่ เป็นคังไพรสณฺฑที่๑"

อนนฺตรปทํ อุปสคฺควเสน วทฺธิตํ. สพฺพโต
ภาเคน วา เคโธติ ปฺลิกะโธ.

บทถัดไป (ปฺลิกะโธ ที่แปลไว้ว่า ความรัก
ใคร่) ทรงเพิ่มด้วยอำนาจอุปสรรค. อีก
อย่างหนึ่ง ชื่อว่า ปฺลิกะโธ (ที่แปลไว้ว่า
ความรักใคร่) ด้วยอรรถว่าเป็นความมุ่ง
หมายอย่างยิ่งโดยทุกส่วน.

สณฺฑชฺชนฺตึ เอเตนาคี สังโโค, ลกฺกณญฺเจเน
วา สังโโค. โอสีทญฺญเจเน ปฺงโโก.

ที่ชื่อว่า ความของอยู่ ด้วยอรรถว่าเป็น
เหตุให้สัตว์ติดอยู่. อีกอย่างหนึ่ง ที่ชื่อว่า
ความของอยู่ โดยความหมายว่าติดอยู่. ที่
ชื่อว่า ความจมอยู่ โดยความหมายว่าจมลง.

๑ ส. เกธํ วา ปน วนสณฺฑํ.

อรรถสาธิต. บ-พ. ๕-๑๖

อากาศทณวเสน เอชา, "เอชา อิมิ ที่ชื่อว่า ธรรมชาตีสุครามา ด้วยสามารถ
 ปุริสํ ปริกทณติ ตสฺส ตสฺเสว ภวสฺส แห่งการชักมาดังที่ตรัสไว้ว่า "ธรรมชาติ
 อภินิพพุตติยา"^๑ ติ หิ วุตฺตํ. สุครามา ยอมดึงบุรุษนี้ไปรอบเพื่อความ
ผุดขึ้นแห่งภพนั้น ๆ นั้นเอง".

วณฺณญฺเจน มายา. วณฺณสุมี สตุตํ ที่ชื่อว่า ธรรมชาตีสุหลอกลวง โดยความ
ชนนญฺเจน ชนิกา, "ตณฺหา ชเนติ ปุริสํ หมายว่าลวงสัตว์ไว้. ที่ชื่อว่า ธรรมชาติ
จิตฺตมสฺส วิธาวตี"^๒ ติ หิ วุตฺตํ. ผู้ยังสัตว์ให้เกิด โดยความหมายว่าเป็นเหตุ
ให้สัตว์เกิดอยู่ในวัฏฏะ ดังที่ตรัสไว้ว่า
"คณฺหายอมยํบุรุษให้เกิด จิตของสัตว์นั้น
ยอมพลานไป".

วณฺณสุมี สตุเต ทุกฺเคน สญฺโฆชยมานา ที่ชื่อว่า ธรรมชาตีสุยังสัตว์ให้เกิดพร้อม
ชเนตีติ สญฺชนนี. มณฺญญฺเจน^๒ สีพพิตี ด้วยอรรถว่า ยังสัตว์ให้เกิดอยู่ในวัฏฏะ
สีพพินี, ประกอบอยู่ด้วยความทุกข์. ที่ชื่อว่า ธรรม
ชาติอันร่อยรัด โดยความหมายว่าสืบทอไว้,

ออยฺยหิ วณฺณสุมี สตุเต จติปฏิสนธิวเสน จริงอยู่ ธรรมชาตินี้ยอมร่อยรัด คือสืบทอ
สีพพิติ มณฺเฑติ,^๓ ตุนฺนกาโร วีย ปิโลติกาย สัตว์ไว้ในวัฏฏะ ด้วยอำนาจจติและปฏิสนธิ

^๑ ส. ส. ๑๔/๔๑.
^๒ ก. ขณฺณญฺเจน.
^๓ ก. ขณฺเฑติ.

ปิไลติกั, ตสุมา ฆฎณญเจณ^๑ "สิพพิณี"ติ
วุดตา.

เหมือนตั้งข้างขุนเอาทอนผ้าเก่า ขุนผ้าเก่า
ไว้ฉะนั้น เหตุฉนั้น จึงตรัสว่า "ธรรมชาติอัน
ร่อยรัค". โดยความหมายว่าสืบต่อไว้.

อเนกปุปการ วิสยชาล, ตณหาวิปยุตติ-
นิเวสสงฆาติ วา ชาลมสุสา อตุถิติ
ชาลินี.

ที่ชื่อว่า ธรรมชาติอันมีชาย ด้วยอรรถว่า
เป็นธรรมชาติมีชาย ไคแก่อารมณมีประการ
มากมายหรือด้วยอรรถว่า มีชายคือยึดมั่นอัน
ไคแก่การคินรนไปเพราะคัณฑา.

อากทุณญเจณ สีมโสตา สริตา
วียาติ สริตา, อลุลญเจณ วา สริตา,
วุดตญเหตุ "สริทานิ สีเนหิตานิ จ
โสมนสุสานิ ภวนุติ ชนุตฺโน"ติ,^๒ อุลลานิ
เจว สีนิตฺธานิ จาติ อยญเหตุถ อตุโถ.

ที่ชื่อว่า ธรรมชาติอันกำซาบใจ ด้วย
อรรถว่า เป็นเหมือนอย่างแม่น้ำมีกระแส
เชี่ยวโดยความหมายว่าครามา, อีกอย่าง
หนึ่ง ที่ชื่อว่า สริตา (ความกำซาบใจ)
โดยความหมายว่า ชุ่มใจ ตั้งที่ตรัสไว้ว่า
"โสมนัสชุ่มใจและถึงเสนาหา ย่อมมีแก่สัตว์"
อธิบายว่า เป็นความโสมนัสชุ่มชื่นและสนธิ-
สนม.

^๑ ก. ฆฎณญเจณ .

^๒ ข. ธ. ๒๕/๖๑ .

อัญมณีสาลิน. บ-ท. ๕-๑๖

วิสตาติ วิสตติกา, วิสฎาติ วิสตติกา, ที่ชื่อว่า วิสตติกา (ธรรมชาติอันชานไป)
 วิสาลาติ วิสตติกา, วิสภกทีติ วิสตติกา, ควยอรรถวา แผไป, ชื่อว่า วิสตติกา
 วิสวาทีกาติ วิสตติกา, วิสัหรีทีติ ควยอรรถวา ชิมชานไป, ชื่อว่า วิสตติกา
 วิสตติกา, วิสมุลาติ วิสตติกา, วิสผลาติ ควยอรรถวา ไพศาล, ชื่อว่า วิสตติกา
 วิสตติกา, ทุกขสมุทยตา ผล เอตสสาติ ควยอรรถวา กระสับกระส่าย, ชื่อว่า
 วิสมุลา ตณหา, วิสปริโภกาติ วิสตติกา, วิสตติกา ควยอรรถวา ทำให้คลาดเคลื่อน,
 วิสตา^๑ วา ปน สา ตณหา รูปเป สหุเท ชื่อว่า วิสตติกา ควยอรรถวา ชักนำใจ
 คนุเช รเส โผฏฐัพพะ ธมฺเม กุเล คณเว ไปต่าง ๆ, ชื่อว่า วิสตติกา ควยอรรถวา
 วิคตตาทิ^๒ วิสตติกา^๓ มีรากเป็นพิษ, ชื่อว่า วิสตติกา ควยอรรถ
 วา มีผลเป็นพิษ, ตณหา ชื่อว่า มีรากเป็น
 พิษ ควยอรรถวา มีความเกิดขึ้นแห่ง ทุกข์
 เป็นผล ชื่อว่า วิสตติกา ควยอรรถวา มี
 การบริโภกเป็นพิษ, ก็หรือว่าตณหานั้นชื่อว่า
 วิสตติกา ควยอรรถวา ชานไป คือ แผไป
 ในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรม
 ตระกูล คณะ.

^๑ ก. วิสฎา.

^๒ ก. วิสตา วิคตตาทิ.

^๓ ข. มหา. ๒๔/๑๐.

อนนพยสนปาปนญ เจน กุมมานุพนุชสูตตก^๑
วียาติ สุตต^๒, วุตตญะหต "สูตตกนุติ โข
ภิกขเว นนุที่รากลสุเสต อธิวจนน^๓"

ที่ชื่อว่า ธรรมชาติเหมือนเส้นกาย ด้วย
อรรถว่า เป็นธรรมชาติเหมือนเส้นกาย
ผูกเตา โดยความหมายว่า ให้ถึงความ
ฉิบหายมิใช่ความเจริญ สมดังพระพุทธพจน์
ที่ตรัสไว้ว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย คำว่า
ธรรมชาติเหมือนเส้นกายนี้ เป็นชื่อแห่ง
ความกำหนัด ด้วยอำนาจความเพลิดเพลิน"
ดังนี้.

รูปาทีสุปี วิตุตตญ เจน วิสุฏา. ตสฺส ตสฺส
ปฏิลาภตุถาย สตุเต อายุหาเปตีติ
อายุหนี^๓.

ที่ชื่อว่า ธรรมชาติอันแผ่ไป โดยความหมาย
ว่าแผ่ไปในอารมณ์มีรูปเป็นต้น. ที่ชื่อว่า
ธรรมชาติผู้ประมวลมา ด้วยอรรถว่า ยัง
สัตว์ให้ชวนชวาย เพื่อประโยชน์แก่การได้
เฉพาะซึ่งสิ่งนั้น ๆ.

อุกุกญสิตุ อปฺปทานโต สหายญ เจน
ทุตฺติยา. อยถฺหิ สตุตานํ วญฺญสุมี

ที่ชื่อว่า ธรรมชาติเป็นเพื่อนสอง โดยความ
หมายว่า เป็นสหาย โดยไม่ยอมให้เงี้ยว

^๑ ส. กุมมานุพนุชสูตตก.

^๒ ส. นิ. ๑๖/๒๖๘.

^๓ ฉ. อายุหนี.

อ.สุสาลี.บ-พ.๕-๑๖

อุกุกณฺหิคุ น เทติ, คตคตฏฺจฺจาเน
ปิยสหาโย วีย อภิรมาเปติ. เตเนว
วคฺคต :

ขึ้นได้. จริงอยู่ ตัณหานี้ยอมไม่ให้เหล่า
สัตว์เจยหัวขึ้นได้ในวัฏฏะ ย่อมทำให้อภิรมย์
อยู่ดุจสหાયรักในที่ที่ไปแล้ว ๆ. ด้วยเหตุนี้
จึงตรัสไว้ว่า :

"ตณฺหาทุคฺติโย ปุริโส
ที่มมทฺธาน สํสรํ
อิตฺถภาวณฺณดาภาวํ
สํสารํ นาตีวคฺคตตี"ติ?

"บุรุษมีตัณหาเป็นเพื่อนสอง ท่องเที่ยว
ไปอยู่ สู่ความเป็นอย่างนี้ และความ
เป็นอย่างอื่นสิ้นกาลนาน ย่อมไม่ผ่าน
พนสงสารไปได้" ดังนี้.

ปณฺธิธานกฺวเสณ ปณฺธิ. ภวํ เนตฺตี
ภวเนตฺตี^๒ เอตาย หิ สคฺคตา รชฺชชฺยา
คฺวีวํ พทฺธา โคณา วีย อิจฺฉิตฺติจฺฉิตฺตฏฺจฺจํ
นียฺยนฺตี.

ที่ชื่อว่า ปณฺธิ ด้วยอำนาจตั้งจิตไว้ใน
อารมณ์. ที่ชื่อว่า ภวเนตฺตี ด้วยอรรถว่า
นำไปสู่ภพ. จริงอยู่ สัตว์ทั้งหลาย ถูกตัณหา
นี้ จูงไปสู่สถานทีปรารถนาแล้ว ๆ เหมือน
อย่างโคทั้งหลายถูกเชือกกลมคอไว้ ฉะนั้น.

^๑ อัง. จตุกก. ๒๑/๑๒, ขุ. อิติ.
๒๕/๒๓๖, ขุ. มหา. ๒๔/๕๕๘,
ขุ. จุฬ. ๓๐/๒๔๑.

^๒ ฉ. ภวเนตฺตีติ ภวราชฺช.

คํ คํ อารมมณํ วนติ ภชติ อลฺลยตีติ วนํ.
วนติ ยาจตีติ วนํ. วนโถติ
พฺยชเนน ปทํ วทฺหิตํ.

ที่ชื่อว่า วนํ ด้วยธรรมดาที่เกี่ยวพันติดอารมณ์
นั้น ๆ ไว้. อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า วนํ ด้วย
ธรรมดา วิงวอนร้องขอไว้. ทรงเพิ่มพ
ด้วยพยัญชนะว่า วนโถ.

อนตฺตทกฺขณํ วนํ สมนฺนุจฺจาปนฺนุจฺเจน
คหณฺนุจฺเจน จ วนํ วิทยาตี วนํ,
พลวตคฺคหาเยตํ นามํ.

อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า วนํ (ตัณหาเหมือนป่า)
ด้วยธรรมดา ตัณหาเหมือนป่า โดยความ
หมายว่า ยังอันตละและทุกข์ให้ตั้งขึ้นและ
โดยความหมายว่า รกชฎ นี้เป็นชื่อแห่ง
ตัณหารุนแรง.

กหนตรกฺขณฺนํ ปน ตโต พลวตฺตรา วนโถ
นาม. เตน วุตฺตํ :

อนึ่ง ตัณหาที่รุนแรงกว่านั้นโดยความหมาย
ว่า รกชฎกว่า ชื่อว่า วนโถ (แปลว่า
ตัณหาเหมือนตง). ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า :

"วนํ ฉินฺทถ มา รุกฺขํ
วนโต ชายเต ภยํ
เฉตฺวา วนํ วนถญฺจ
นิพฺพนา โทถ ภิกฺขโว"^๒ติ.

"เธอทั้งหลายจงตัดป่า อย่าตัดต้นไม้
เพราะภัยเกิดแต่ป่า ดูกรรมิกษุทั้งหลาย
เธอทั้งหลาย ครั้นตัดป่าและคงไค
แล้ว จะเป็นผู้ไม่มีตัณหาเหมือนป่าคง
ต่อไป" ดังนี้.

^๑ ฉ. วนญจ วนถญจ.

^๒ ขุ. ธ. ๒๔/๕๒.

๗๖

อัฐมสังคายน.บ-ท.๕-๑๖

สนฺถวณวเสณ สนฺถโว, สํสฺสโกติ
 อตุโถ. โส ทฺวิโธ ตณฺหาสนฺถโว จ,
 มิตฺตสนฺถโว จ. เตสุ อีธ ตณฺหาสนฺถโว
 อธิปฺเปโต.

ที่ชื่อว่า ความเกี่ยวข้ง เกี่ยวกับ
 ความสนิทสนม อธิบายว่า เป็นความคลุกคลี.
 ความเกี่ยวข้งมีอยู่ ๒ อย่าง ใดแก่ ตัณหา
 เกี่ยวข้ง ๑ มิตรเกี่ยวข้ง ๑ ใน ๒ อย่าง
 นั้น ในที่นี้ทรงประสงค์เอาตัณหาเกี่ยวข้ง.

สีเนหวเสณ สีเนโห. อาลยกรณวเสณ
 อเปกฺขตีติ อเปกฺขา. วุตฺตมฺปิ เจตํ
 "อิมานิ เต เทว จตุราสีตินครสหัสสานิ
 กุสาวตีราชธานีปมฺขานิ, เอตฺถ เทว
 ฉนฺทํ ชเนหิ, ชีวิตฺเต อเปกฺขํ กโรหิ"^๑

ที่ชื่อว่า ความเยื่อใย เนื่องด้วยความ
 เสนหา. ที่ชื่อว่า ความหวังใย ด้วยอรรถ
 ว่า หวังใยด้วยอำนาจกระทำความอาลัย.
 ขอนี้สมด้วยพระบาลีที่ตรัสไว้ว่า "ชาตเต
 สมฺมุติเทพ นกร ๘๕,๐๐๐ มีเมืองกุสาวตี
 ราชธานีเป็นประมุขเหล่านี้เป็นของพระองค์
 ชาตเตสมฺมุติเทพ ขอพระองค์จงยังความ
 พอใจให้เกิดในนครเหล่านี้เกิด จงกระทำ
 ความหวังใยในชีวิตเกิด" ดังนี้.

อาลยํ กโรหิตี อยฺเยหฺตฺถ อตุโถ.

ก็ในคำว่าความหวังใยนี้มีความหมายคั้งนี้ว่า
 ขอพระองค์จงทรงกระทำความอาลัยเกิด.

^๑ ที. มหา. ๑๐/๒๑๘.

ปาฏิเยกุกะ ปาฏิเยกุกะ^๑ อารมมณเ ที่ชื่อว่า ความผูกพัน ด้วยอรรถว่า ผูกพันไว้
 พนฺธตีติ ปฏิพนฺธ, ฅาตกภูเจเน วา ในอารมณเฉพาะแต่ละอย่างๆ. อีกอย่างหนึ่ง
 ปาฏิเยกุกะ พนฺธตีปิ^๒ ปฏิพนฺธ. นิจุ- ชื่อว่า ปฏิพนฺธ (พวกพ้องเฉพาะ) แม้วัย
 สนนีสลิตกภูเจเน หิ สตฺตานัน ตณฺหาสโม อรรถว่า เป็นพวกพ้องเฉพาะแต่ละอย่าง
 พนฺธ นาม นคฺถิ. โดยความหมายว่าเป็นญาติ. เพราะขึ้นชื่อ
 ว่าพวกพ้องที่จะเสมอกับด้วยตัณหา ย่อมไม่มี
 แก่ตัวทั้งหลาย โดยความหมายว่าอาศัยกัน
 อยู่เป็นประจำ.

อารมมณานัน อาสนโต^๓ อาสา, ที่ชื่อว่า การหวัง เพราะหวังอารมณ
 อชฺโฆตฺถนฺโต เจว ติตฺตี อนุปกนฺตวาว หิงหลาย ความว่า เพราะทวมทับและ
 ปริกฺขชนฺโต จาติ อตฺโถ. อาสีสนวเสน เพราะบริโภก ไม่เข้าถึงความอิมเสียเลย.
อาสาสนา^๔ อาสีลิตสฺส ภาโว อาสีลิตตฺต. ที่ชื่อว่า กิริยาที่หวัง ก็เนื่องด้วยความหวัง.
 ภาวะแห่งจิตที่หวัง ชื่อว่า ความหวัง.

อิทานิ ตสฺสา ปวตฺตติภูจัน ทสฺเสตฺถุ คราวนี้เพื่อจะทรงแสดงฐานะที่เกิด แห่ง
 "รฺูปาสา"ติอาทิ วุตฺต. ความหวังนั้น จึงตรัสพระบาลีว่า "ความหวัง
 รฺูป" ดังนี้ เป็นต้น.

^๑ ก. ปาฏิเอเก ปาฏิเอเก.

^๒ ก. ปฏิเอโก พนฺธตีติ. ^๓ ฉ. อสนโต.

^๔ ฉ. อาสีสนวเสน อาสีสนา.

คตฺถ อาสีสนวเสณ อาสาติ อาสาช อตฺถ
คเหตุวา รูปเป อาสา รูปาสาติ เอว
นวาปี ปทานิ เวทิตพพานิ.

ในพระบาลีนั้น ฟังทราบบททั้ง ๔ อย่างนี้ว่า
ความหวังในรูป ชื่อว่า ความหวังรูป โดย
ถือเอาอรรถแห่งความหวังว่า ชื่อว่า ความ
หวัง เนื่องด้วยความปรารถนา.

เอตฺถ จ ปริมาณิ ปญจ ปญจกามคุณวเสณ
วิตตานิ, ปรีกขารโลภวเสณ ฉฏฺฐิ, ตํ
วิเสสโต ปพฺพชิตานํ. ตโต ปราณิ ตีณิ
ปทานิ อตฺตติยวตฺถวเสณ คหฺมฺมฺจานํ. น หิ
เตสํ ธนปฺตฺตชฺวีเทหิ อณฺเฏ ปิยตรํ อตฺถิ.

ก็ในบรรดาบททั้ง ๔ นี้ ๕ บทข้างต้น ครั้น
ด้วยอำนาจเบญจกามคุณ บทที่ ๖ ครั้นด้วย
อำนาจโลภะในบริวาร บทที่ ๖ นั้น สำหรับ
บรรพชิตโดยพิเศษ. ๓ บทต่อจากนั้นสำหรับ
คฤหัสถ์ ด้วยอำนาจวัตถุที่ไม่เป็นที่ตั้งแห่ง
ความรู้จักอ้อม, เพราะสิ่งอื่นจากทรัพย์ บุตร
และชีวิต ที่จะเป็นที่รักยิ่งกว่า ย่อมไม่มีแก่
คฤหัสถ์เหล่านั้น.

"เอตํ มยฺหํ, เอตํ มยฺहन"ติ^๑ วา
"อสุเกน เม อิหํ ทินฺนํ, อิหํ ทินฺนน"ติ
วา เอวํ สตฺเต. ชปฺปาเปตีติ ชปฺปา.

ที่ชื่อว่า ธรรมชาติผู้กระซิบ ด้วยอรรถว่ายัง
สัตว์ทั้งหลายให้กระซิบอย่างนี้ว่า "นี่ของฉัน
นี่ของฉัน" ดังนี้ หรือว่า "สิ่งนี้ คนโน้นให้
แก่เรา สิ่งนี้เขาก็ให้" ดังนี้.

^๑ ส. "อิหํ มยฺหํ, เอตํ มยฺहन"ติ.

หม่อมราชวงศ์หญิงรสลิน คัคฆางค์ ขออุทิศส่วนกุศลถวาย
พลตรีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร
(พระองค์เจ้าคัคฆางคยุคล) และหม่อมสุ่น คัคฆางค์ ณอยุธยา

ปรโต เทว ปทานิ อุปสคฺเคน วุฑฺฒิตานิ. ๒ บทเบื้องต้น (ปชฺปฺปา อภิชฺปฺปา) ทรง
 ตโต ปรํ อญฺเณนาภาเรน วิภิชิตฺตุํ ฝึ่กด้วยอำนาจอุปสรรค ต่อจากนั้น ตรัสว่า
 อารหุตฺตตา ปุณฺ "ชฺปฺปา"ติ วุตฺตํ. "ชฺปฺปา" (การกระซิบ) อีกเพราะทรง
 ปรารภเพื่อจะจำแนกโดยอาการอย่างอื่น.

ชฺปฺปนาภาโร ชฺปฺปนา. ชฺปฺปิตสฺส ภาโว อากาการกระซิบ ชื่อว่า กิริยาที่กระซิบ ภาวะ
ชฺปฺปิตตฺตํ. แห่งการกระซิบ ชื่อว่า ความกระซิบ.

ปุณฺปุณฺ วิสเย ลุมฺปติ^๑ อากทฺตํตีติ ที่ชื่อว่า ละโมบ ด้วยธรรมดา ปลิ้น คือกระ
 โลลฺโย. โลลฺยสฺส ภาโว โลลฺยปฺ. ซากมาในอารมณ์ย่อย ๆ ภาวะแห่งละโมบ
 โลลฺยปฺภาโร โลลฺยปฺายนนา. โลลฺยป- ชื่อว่า การละโมบ อาการ คือ ละโมบ ชื่อ
 สมฺมุคฺคิโน ภาโว โลลฺยปฺายิตตฺตํ. ว่า กิริยาที่ละโมบ. ภาวะแห่งจิตที่มีความ
 พรอมเพรียงด้วยอาการละโมบ ชื่อว่า ความ
ละโมบ.

ปุณฺณจิกฺกตาติ^๒ ยาย ตณฺหาย คำว่า ธรรมชาติเป็นเหตุชมชานไป
 ลาภฏฺฐาเนสุ^๓ ปุจฺฉํ จาลยมานา สุนฺชา อธิบายว่า สัตว์ทั้งหลายเที่ยวระริกไปจุจ

^๑ ก. ลุปติ.

^๒ ฉ. ปุจฺฉณชิกฺกตา, สี. ปุจฺฉกฺกตา.

^๓ ก. โลภฏฺฐาเนสุ.

หม่อมราชวงศ์หญิงรสลิน คัคณางค์ ขอบุติศส่วนกุศลถวาย
 พลตรีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร
 (พระองค์เจ้าคัคณางค์คุณล) และหม่อมสุ่น คัคณางค์ ณ อยุธยา

วีย กมฺปมานา วิจรนฺติ, ตํ ตสฺสา พวกสุนัขกระดิกหาง ไปในที่อันเป็นที่ตั้งแห่ง
กมฺปนตณฺหาย นามิ. ลาก คว้ยคัณฑ์หาใจ นั้นเป็นชื่อแห่งคัณฑ์หา
ระริกไปนั้น.

สาธฺ มนาปมฺนาเป วิสเย กาเมตีติ ชื่อว่า ใครในอารมณ์ ๆ คว้ยอรรถว่า
สาธฺกาโม, ตสฺส ภาโว สาธฺกมฺยตา. อยากในอารมณ์ ๆ ที่ชอบใจและไม่ชอบใจ,
ภาวะแห่งความใครในอารมณ์ ๆ นั้นชื่อว่า
ความใครในอารมณ์ ๆ.

"มาตา มาตฺจุฉา"ติอาทีเก อยฺยตฺตฺกุฉาเน ความกำหนดในฐานะอันไม่ควร เป็นต้นว่า
ราโคติ อธฺมฺราโค. ยุตฺตฺกุฉาเนปิ "มารดาและนางสาว" เหตุนี้ ชื่อว่า ความ
พลวา หุตฺวา อุปฺปนฺนโลโก วิสมฺโลโก. กำหนดในฐานะอันไม่ควร. ความโลภที่เกิด
ขึ้นรุนแรงแม้ในฐานะที่ควร ชื่อว่า ความ
โลภเกินขนาด.

"ราโค วิสมฺนุ"ติอาทีวจนฺโต^๑ ภา อักอย่างหนึ่ง ฉันทราคะ (คือความกำหนด
ยุตฺตฺกุฉาเน ภา อยฺยตฺตฺกุฉาเน ภา คว้ยอำนาจความพอใจ) อันเกิดขึ้นในฐานะ
อุปฺปนฺโน ฉนฺทราโค อธฺมฺมฺกุเจเน อันควร หรือในฐานะอันไม่ควร ในพระบาลี
อธฺมฺมฺราโค. วิสมฺมฺกุเจเน วิสมฺโลโกติ มีอาทิวา "ความกำหนดไม่สมำเสมอ" ดังนี้
เวทิตฺตพฺโพ. ฟังทราบชื่อว่า ความกำหนดในฐานะอันไม่

^๑ อภี. วิ. ๓๕/๔๔๗.

หม่อมราชวงศ์หญิงรสลิน คัคณางค์ ขออุทิศส่วนกุศลถวาย
พลตรีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร
(พระองค์เจ้าคัคณางค์คุณาล) และหม่อมสุ่น คัคณางค์ ณ อโยธยา

ควร โดยความหมายว่า เป็นธรรมอันไม่สมควร. ฟังทราบชื่อว่า ความโลภเกินขนาด โดยความหมายว่า ปราศจากความสม่ำเสมอ.

อารมณ์ณัน นิกามนวเสณ นิกนติ.
 นิกามนากาโร นิกามนา. ปตฺถนาวเสณ
ปตฺถนา. ปิหายนวเสณ ปิหนา. สฺกุจฺ
 ปตฺถนา สมปตฺถนา.

ชื่อว่า ความจิตใจ เกี่ยวกับความ
 จิตใจอารมณ์ทั้งหลาย. อาการที่จิตใจ ชื่อว่า
กิริยาที่จิตใจ. ชื่อว่า ความปรารถนา
 เกี่ยวกับมุ่งหมาย. ชื่อว่า ความกระหึ่มใจ
 เกี่ยวกับความต้องการ. ความปรารถนา
 ควบคู่ ชื่อว่า ความปรารถนานัก.

ปญฺจสุ กามคฺเชสุ ตณฺหา กามตณฺหา.
 รูปรูปภเว ตณฺหา ภวตณฺหา. อจฺเจท-
 สงฺขาเต วิภเว ตณฺหา วิภวตณฺหา.

ตัณหาในเบญจกามคุณ ชื่อว่า กามตัณหา.
 ตัณหาในรูปภพและอรูปรูปภพ ชื่อว่า ภวตัณหา.
 ตัณหาในวิภพกล่าวคือความขาดสูญ ชื่อว่า
วิภวตัณหา.

สุทฺธเช รูปรูปภเว ตณฺหา รูปตณฺหา.
 อรูปรูปภเว ตณฺหา อรูปรตณฺหา. อจฺเจท-
 ทิฏฺฐิสหคโต ราโค ทิฏฺฐิราโค, นิโรเช
 ตณฺหา นิโรธตณฺหา.

ตัณหาในรูปภพล้วน ๆ เท่านั้น ชื่อว่า ตัณหา
ในรูปภพ. ตัณหาในอรูปรูปภพ ชื่อว่า ตัณหา
ในอรูปรูปภพ. ราคะที่สหระคตด้วยอจฺเจททิสฺสุ
 ชื่อว่า ทิสฺสุราคะ ตัณหาในความคับ ชื่อว่า

หม่อมราชวงศ์ทัญจรัสสิน คัคฆางค์ ขออุทิศส่วนกุศลถวาย
 พลตรีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร
 (พระองค์เจ้าคัคฆางคยุคล) และหม่อมสุน คัคฆางค์ ณ อยุธยา

ตัณหาในนิโรธ (คือราคะที่สทรกคด้วย
อุจเฉททิสฺสุ).

รูปเป ตณฺหา รูปตณฺหา. สทฺเท ตณฺหา ตัณหา ในรูป ชื่อว่า รูปตัณหา. ตัณหาใน
สทฺทตณฺหา. คนฺธเ ตณฺหา คนฺธตณฺหา. เสียง ชื่อว่า สทฺทตัณหา. ตัณหาในกลิ่น
รสที่สูปิ เอเสว นโย. โอมาทโย ชื่อว่า คนฺธตัณหา แม้นในรสตัณหาเป็นต้น ก็มี
วุตฺตคฺคฺคาว. นัยตั้งนี้แหละ. โอมะเป็นต้น มีอรรถไค
กล่าวแล้วที่เดียว.

กุสลธมฺเม อวารตฺตี อวารณฺ. ชื่อว่า อวารณ ควบอรรถว่า กางกัน
ฉาทนวเสน ฉาพนฺ. สตุเต วฏฺฏสฺมี กุสลธรรมทั้งหลาย. ชื่อว่า เครื่องปิดบัง
พนฺธตฺตี พนฺธนฺ. เกี่ยวกับปิดบังไว้. ชื่อว่า เครื่องผูก ควบ
อรรถว่า ผูกสัत्वไว้ในวฏฺฏะ.

จิตฺตํ อุปกนฺตฺวา สงฺกิลิสฺสตี^๑ สงฺกิลิฏฺฐ^๒ ชื่อว่า อุปกิเลส ควบอรรถว่า เข้าไปหาจิต
กโรตฺตีติ อุปกฺกิเลโส. ฅามคตฺตฺวเจเน แล้วให้เสราหมองคือกระทำให้เสราหมอง.
อนุเสตฺตีติ อนุสโย. อุปฺปชฺชมานา จิตฺตํ ชื่อว่า อนุสัย ควบอรรถว่า นอนเนื่อง โดย
ปริยฺยฺจาสตีติ ปริยฺยฺจานนํ, อุปฺปชฺชิตฺตุ ความหมายว่า ถึงความมีเรี่ยวแรง. ชื่อว่า
อุปฺปทาเนน กุสลจาร์^๓ คณฺหาตฺตีติ อตฺโต. ปริยฺยฺจฺฐาน ควบอรรถว่า เกิดขึ้นกลุ่มรมจิต

^๑ ฉ. กิลิสฺสตี.   ^๒ ส. กิลิฏฺฐ.
^๓ ฉ. กุสลจาร์.

หม่อมราชวงศ์หญิงรสลิน คัคณางค์ ขออุทิศส่วนกุศลถวาย
พลตรีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร
(พระองค์เจ้าคัคณางค์คุณ) และหม่อมสุ่น คัคณางค์ ณ อรุณยา

<p>"โจรา มกุเค ปริยภูจิสฺสุ", "ธุตตา มกุเค ปริยภูจิสฺสุ"^๑ "ติอาทิสฺสุ"^๑ หิ มกุคฺ คณฺหิสฺสูติ อตุโถ, เอวมิธาปิ กหนฺนุเจน ปริยภูจัน เวทิตพฺพ.</p>	<p>อธิบายว่า ยึดการประพตีกุศลไว้โดยไม่ ยอมให้เกิดขึ้น. จริงอยู่ ในประโยคมีอาทิวา "พวกโจรปล้น ในหนทาง" ว่า "พวกนักเลงคักในหนทาง" ความว่า ยึดทางไว้ แม้ในที่นี้สิ่ง ทราบปริยภูฐานะโดยความหมายว่า ยึดไว้ เหมือนเช่นนั้น.</p>
<p>ปฺลิวะสนฺนุเจน ลตา วิทยาติ ลตา, "ลตา อุพฺภิซฺช ติญฺจตี"^๒ อากตฺตฺวาเนปิ อัย คณฺหา "ลตา"^๒ติ วุตฺตา.</p>	<p>ชื่อว่า <u>ตัณหาเหมือนเถาวัลย์</u> ด้วยอรรถว่า เปรียบตั้งเถาวัลย์ โดยความหมายว่าพันไว้ รอบ, ตัณหานี้ ตรัสว่า "เหมือนเถาวัลย์" แม้ในอากตสถานว่า "ตัณหาเหมือนเถาวัลย์ แตกแขนงตั้งอยู่".</p>
<p>วิวิธานิ วตฺถุนิ อิจฺจตีติ <u>เววิจฺฉ</u>. วฏฺฏทุกฺขสฺส มฺลนฺติ ทุกฺขมฺล, ตสฺสเสว ทุกฺขสฺส นิตานนฺติ ทุกฺขนิตาน. ตํ ทุกฺขํ อิโต ปภวตีติ <u>ทุกฺขปฺปกโว</u>.</p>	<p>ชื่อว่า <u>ความปรารถนาวัตถุมีอย่างต่าง</u> ๆ ด้วยอรรถว่า ประสงค์วัตถุต่าง ๆ ประการ. ชื่อว่า <u>รากเงาแห่งทุกข์</u> ด้วยอรรถว่า เป็น มูลแห่งวิฏฏทุกฺข. ชื่อว่า <u>เหตุแห่งทุกข์</u> ด้วยอรรถว่า เป็นเหตุแห่งทุกข์นั้นแหละ.</p>

^๑ วิ. จ. ๗/๓๖๕.

^๒ ข. ๘. ๒๔/๖๑.

ชื่อว่า แคนเกิดแห่งทุกข ด้วยอรรถว่า ทุกข
นั้นเกิดจากตัณหา

พจนนัญเจเน ปาโส วิทยาตี ปาโส,
มารสฺส ปาโส มารปาโส. ทรุคฺคิณนัญเจเน
พลิสฺส วิทยาตี พลิสฺส. มารสฺส พลิสฺส
มารพลิสฺส.

ที่ชื่อว่า บวง ด้วยอรรถว่า เปรียบเหมือน
บวง โดยความหมายว่าผูกไว้. บวงของมาร
ชื่อว่า มารปาส. มารที่ชื่อว่า เบ็ด ด้วย
อรรถว่า เปรียบเหมือนเบ็ดโดยความหมาย
ว่า กลืนกินยาก เบ็ดของมาร ชื่อว่า มาร-
พลิส.

ตณฺหาภิกฺขุตา มารสฺส วิสยํ นาติภฺกมฺนฺติ,
เตสํ อฺปฺริ มาโร วสํ วตฺเตตฺตี อิมินา
ปฺริยาเยน มารสฺส วิสโยติ มารวิสโย.

สัตว์ผู้ถูกตัณหาครอบงำแล้ว ย่อมไม่ก้าวล่วง
วิสัยแห่งมาร มารยอมวางอำนาจเหนือสัตว์
เหล่านั้น โดยบรรยายคั้งที่ว่ามานี้ ที่ชื่อว่า
แคนแห่งมาร ด้วยอรรถว่า เป็นวิสัยแห่ง
มาร.

สนฺทนนัญเจเน ตณฺหาเว นที ตณฺหานที.
อชฺโฆตฺตณฺนญฺเจเน ตณฺหาเว ชาลํ ตณฺหา-
ชาลํ. ธนา สุนฺชา คหฺพฺลพฺพธา ยทิจฺฉกํ
นียนฺตี, เอวํ ตณฺหาพฺพธา สตฺตาปิตฺติ
ทพฺพพจนนัญเจเน คหฺพฺลํ วิทยาตี

แม่น้ำ คือตัณหา โดยความหมายว่าไหลไป
ชื่อว่า ตัณหาเหมือนแม่น้ำ. ชายคือตัณหา โดย
ความหมายว่า คลุมไว้ ชื่อว่า ตัณหาเหมือน
ชาย. สุนัขทั้งหลายเขาเอาเชือกผูกล้ามไว้
ยอมนำไปสู่ที่ตามประสงค์ ฉนฺไดโต แม่น้ำ

หม่อมราชวงศ์หญิงรสลิน คัคฉางค์ ขออุทิศส่วนกุศลถวาย
พลตรีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร
(พระองค์เจ้าคัคฉางคยกุล) และหม่อมส่น คัคฉางค์ ณ อยุธยา

คททุล, ตณฺหาว คททุล ตณฺหาคททุล.
ทุปฺปฺรณตฺเถน ตณฺหาว สมฺมทโทติ^๑
ตณฺหาสมฺมทโท.

ซึ่งหลายที่ตัดหาลามไว้ ก็เหมือนฉนั้น เหตุ
นั้น ตัดหาจึงชื่อว่า เชือกผูก ด้วยอรรถว่า
เปรียบเหมือนเชือกผูก โดยความหมายว่า
มัดไวแน่น, เชือกผูกคือตัดหา ชื่อว่า ตัดหา
เหมือนเชือกผูก. สมุทคือตัดหา โดยความ
หมายว่าให้เต็มได้โดยยาก ชื่อว่า ตัดหา
เหมือนสมุท.

๑๐๖๖. โทสนิทฺเตเส: อนตถิ
เม อจฺริตี อวฺหตฺตี เม อกาสิ, อิมินา
อุปาเยน สพฺพปเทสุ อตฺถโถ เวทิตฺตพฺโพ.

๑๐๖๖. พิงฺทราบวินิจฺฉัยในนิตฺเตสโทสะ
ต่อไป : คำว่า ผู้นี้ใดกระทำความเสื่อมเสีย
แก่เรา คือใดกระทำความไม่เจริญแก่เรา,
พิงฺทราบเนื้อความในบททั้งปวง โดยอุบายนี้.

อฏฺฐาเน วา ปน อาฆาโตติ อการณ
โกโป. เอกจฺโจ หิ "เทโว อตีวสุสตี"ติ
กุปฺปติ, "น วสุสตี"ติ กุปฺปติ, "สุริโย
ตปฺปตี"ติ กุปฺปติ, "น ตปฺปตี"ติ กุปฺปติ,
วาเต วายนฺเตปิ กุปฺปติ, อวายนฺเตปิ
กุปฺปติ, สมฺมชฺชิตฺตุ อสกุโกนฺโต
โพธิปญฺณานํ กุปฺปติ, จีวรํ ปารุปีตฺตุ

คำว่า หรืออาฆาตยอมเกิดขึ้นได้ในฐานะ
อันใช่เหตุ ใดแก่ ความโกรธยอมเกิดขึ้นได้
ในเหตุอันไม่ควร. จริงอยู่ บุคคลบางคน
โกรธว่า "ฝนตกมากไป", โกรธว่า "ฝนไม่
ตก", โกรธว่า "พระอาทิตย์ร้อน", โกรธว่า
"พระอาทิตย์ไม่ร้อน", เมื่อลมแม่พัดอยู่ ก็
โกรธ, เมื่อลมแม่ไม่พัด ก็โกรธ, เมื่อไม่

^๑ ฉ. ตณฺหาว สมฺมทโท ตณฺหาสมฺมทโท.

หม่อมราชวงศ์หญิงรสลิน คัคฆางค์ ขออุทิศส่วนกุศลถวาย
พลตรีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร
(พระองค์เจ้าคัคฆางคคุณ) และหม่อมส่น คัคฆางค์ ณ อยุธยา

อภิมุขสาธิต.บ-ท.๕-๑๑

อสกุกุณโต วาตสฺส กุปฺปติ, อุปฺกขลิตฺวา สามารถจะกวาด ก็โกรธไปโพธิ์, เมื่อไม่
 ชาญกสฺส กุปฺปติ. อิหฺ สนฺธาย วุตฺตํ สามารถจะหม้จัวร์ ก็โกรธลม. หกลมก็
 "อญฺจนาเน วา ปน อาฆาโต ซายตี"ติ. โกรธต่อไม่. ทรงหมายความโกรธตั้งนี้ จึง
 ตรัสว่า "หรืออาฆาตยอมเกิดขึ้นได้ในฐานะ
 อันใช่เหตุ".

ตตฺถ เหมฺจฺจา นวสฺ จาเนสฺ สตฺเต ในฐานะ ๑๐ ประการนั้น ความแตกแห่ง-
 อารพฺภ อุปฺปนฺนตฺตา กมฺมปถเมโท โหติ. กรรมบถ ย่อมมีเพราะอาฆาตเกิดขึ้นปรารภ
 อญฺจนาฆาโต ปน สงฺฆาเรสฺ อุปฺปนฺโน สัตว์ในฐานะ ๘ ข้างตน แต่อาฆาตในฐานะ
 กมฺมปถเมทํ น กโรติ. อันใช่เหตุเกิดขึ้นในสังขาร ย่อมไม่กระทำ
 ความแตกแห่งกรรมบถ.

จิตฺตํ อาฆา เตนฺโต อุปฺปนฺโนติ จิตฺตสฺส ที่ชื่อว่า จิตอาฆาต ด้วยอรรถว่า เกิดขึ้นทำ
 อาฆาโต. ตโต พลวตโร ปฏฺิฆาโต. จิตให้อาฆาต ที่แรงกว่านั้นชื่อว่า ความ
ขัดเคือง.

ปฏฺิถณฺณนว เสน ปฏฺิฆํ. ปฏฺิวิรุชฺชตีติ ที่ชื่อว่า ความกระทบกระทั่ง เกี่ยวกับความ
 ปฏฺิวิโรโธ. หงุดหงิดใจ. ที่ชื่อว่า ความแค้น ด้วยอรรถ
 ว่า แค้นใจ.

กุปฺปนว เสน โภโป. ปโยโป สมฺปโยโปติ ที่ชื่อว่า ความเคือง เนื่องด้วยโกรธ. ทรง
 อุปฺสคฺคว เสน^๑ ปทํ วพฺพิตํ. หุสฺสนว เสน เพิ่มบทเนื่องด้วยอุปสรรคว่า ปโยโป (ความ

^๑ ฉ. อุปสคฺเคน.

คุณหญิงสุวภัทร คำริกาญจน์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

โทโส. ปโทโส สมปโทโสติ อุปสค-
วเสน^๑ ปท^๑ วท^๑ค^๑.

ขุนเคือง) สมปโกโป (ความพลุ่งพล่าน).
ที่ชื่อว่า โทสะ เกี่ยวกับประทุษร้าย. ทรง
เพิ่มบทเนื่องด้วยอุปสรรคว่า ปโทโส (ความ
คิดประทุษร้าย) สมปโทโส (ความมุ่งคิด
ประทุษร้าย).

จิตตสฺส พฺยาปตฺตตี. จิตตสฺส วิปฺนฺนตา
วิปริวตฺตนากาโร. มน^๑ ปทุสฺสมาโน
อุปฺปชฺชตี มโนปโทโส. กุชฺฌนวเสน
โกโร. กุชฺฌนากาโร กุชฺฌนา. กุชฺฌิตสฺส
ภาโว กุชฺฌิตตฺต^๑.

คำว่า ความขุ่นจิต ได้แก่ ภาวะที่จิตวิบัติ
คืออาการที่จิตเปลี่ยนแปลงไปต่าง ๆ. ที่ชื่อว่า
ธรรมชาติที่ประทุษร้ายใจ ด้วยอรรถว่า
เกิดขึ้นประทุษร้ายใจ. ที่ชื่อว่า โกรธ
เกี่ยวกับความขឹង. อาการขឹង ชื่อว่า กิริยา
ที่โกรธ ภาวะแห่งจิตที่ขឹង ชื่อว่า ความ
โกรธ.

อิทานิ อกุสลนิตฺเตเส วุตฺตนย^๑
ทสฺเสตฺถ "โทโส ทสฺสนา"ติอาทิ วุตฺค^๑.
ตสฺมา โย เอวรูโป "จิตตสฺส อามาโต
ฯเปฯ กุชฺฌิตตฺต^๑"ติ จ อิธ วุตฺโต,
"โทโส ทสฺสนา"ติอาทินา นเยน เหฏฺฐา

บัดนี้ เพื่อจะทรงแสดงนัยที่ไตร่ตรองไว้
ในนิตเทสแห่งอกุศล จึงตรัสพระบาลีมีอาทิ
ว่า "การคิดประทุษร้าย กิริยาที่คิดประทุษ
ร้าย". เพราะฉะนั้น บัณฑิตพึงทำคำประ
กอบในนิตเทสโทสะนี้ อย่างนี้ว่า โทสะเห็น

^๑ ฉ. อุปสคฺเคน.

คุณหญิงสุวภัทร คำริกาญจน์
สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

17

อรรถสาธิต. บ-ท. ๔-๑๑

วุดโต, อัย วุจฺจติ โทโสติ เอวเมตฺถ
โยชนา กาทพฺพา.

ปานนี้ใด ที่ตรัสไว้ในที่นี้ว่า "จิตอาฆาต ฯลฯ
ความโกรธ" และที่ตรัสไว้แล้วในหนหลัง
โดยนัยมีอาทิว่า "การคิดประทุษร้าย กิริยา
ที่คิดประทุษร้าย" นี้เรียกว่า โทสะ.

เอวณฺหิ สติ ปุนรุตฺตโตโส^๑ ปฏิเสธิต
โทติ. โมหนิตฺเตโส อโมหนิตฺเตเส วุตฺต-
ปฏิปกฺขนเยน เวทิตฺตพฺโพ. สพฺพากา เรน
ปเนส วิมฺกฺกญฺจกฺกณาย^๒ อาวิภวีสฺสติ.

ควยวว่า เมื่อมีการประกอบคำไว้อย่างนี้ย่อม
เป็นอันกันข้อเสียหายในการพูดซ้ำ. นิตเทศ
แห่งโมหะ บัณฑิตพึงทราบโดยนัยตรงกันข้าม
จากที่กล่าวแล้วในนิตเทศแห่งอโมหะ. และ
นิตเทศแห่งอโมหะนี้ จักมีแจ้งในอรรถกถา
พระวิมฺกคปกรณ โดยอาการครบถ้วน.

๑๐๗๘. เตหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา
สเหตุกาติ เตหิ เหตุธมฺเมหิ เย อญฺเณ
เหตุธมฺมา วา นเหตุธมฺมา วา, เต
สเหตุกา. อเหตุกปเทปิ เอเสว นโย.

๑๐๗๘ คำว่า ธรรมเหล่าใด มี
เหตุโดยธรรมที่เป็นเหตุเหล่านั้น คือ ธรรม
ที่เป็นเหตุก็ดี ธรรมที่ไม่ใช่เหตุก็ดี อันใด
ธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า มีเหตุ โดยธรรมที่
เป็นเหตุเหล่านั้น แม้ในบทว่าธรรมไม่มีเหตุ
ก็มียันต์เหมือนกัน.

^๑ ส. ปุนรุตฺตโตโส.

^๒ สมุโมหริโนทณิ ๑๐๗.

เอตถ จ เหตุ เหตุเยว จ โหติ, คิณฺณ
วา ทวินฺนึ วา เอกโต อุปฺปตฺติย
สเหตุโก จ. วิจิกิจฺจทฺตฺตฺสทกโต ปน
โมโห เหตุ อเหตุโก. เหตุสมฺปยุตฺต-
ทุกนิตฺเตเสปี เอเสว นโย.

ก็บรรดาธรรมที่เป็นเหตุและธรรมที่ไม่มีเหตุ
นี้ ธรรมที่เป็นเหตุย่อมเป็นเหตุอย่างเกี่ยว
และมีเหตุในเมื่อธรรม ๓ หรือ ๒ อย่าง
เกิดพร้อมกัน ส่วนโมหะ อันสทรคตควย
วิจิกิจจาและอุทฺธจจะ เป็นเหตุ ไม่ใช่ไม่มี
เหตุ. แม้นิเทศสหมวดทุกะที่กำหนดควย
ธรรมสมฺปยุตควยเหตุ (เป็นขอตฺน) ก็มีนัย
นี้แหละ.

๑๐๘๑. สังขตทุกนิตฺเตเส :

ปุริมทฺเถ วุตฺตํ อสังขตธาตํ สนฺธาย
"โย เอว โส ฐมฺโม"ติ เอกวจนนิตฺเตโส
กโต. ปุริมทฺเถ ปน พหฺวจนวเสน
ปุจฺฉาย อุทฺธฏฺตฺตา "อิเม ฐมฺมา
อปฺปจฺฉยา"ติ ปุจฺฉานุสนฺธิเนยฺน พหฺวจฺนํ
กตํ.

๑๐๘๑. จะวินิจฉัยในนิเทศสังขตทุกะ

ต่อไป : พระผู้มีพระภาคทรงกระทำนิเทศ
เป็นเอกวจนะไว้ว่า "ธรรมไม่มีปัจจัยนั้น
อันใดเล่า" ดังนี้ ทรงหมายถึงสังขตธาตุ
ที่ตรัสไว้ในทุกะแรก แต่ในทุกะแรก ทรงทำ
เป็นพหฺวจนะ โดยนัยแห่งปุจฺฉานุสนธิว่า
"สภาวะธรรมเหล่านี้ชื่อว่า ธรรมไม่มีปัจจัย"
ดังนี้ เพราะพระองค์ทรงขยายความปุจฺฉา
ไวควยอำนาจพหฺวจนะ.

อิเม ฐมฺมา สนิทฺสสนาติอาทิสฺสปี เอเสว
นโย.

แม้นิเทศว่า สภาวะธรรมเหล่านี้ ชื่อว่าธรรม
ที่เห็นได้ เป็นต้น ก็มีนัยดังนี้แหละ.

คุณหญิงสุวภัทร คำริกาญจน์

สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

17

อภิสฺสาตี.ป-ท.๔-๑๑

๑๑๐๑. เกนจิวิญเญยทุกนิตฺเตเส:
จกฺขุวิญเญยยาติ จกฺขุวิญญาณณ วิชาณี-
ตพฺพา.

เสสฺสปี เอเสว นโย.

เอตฺถ จ เกนจิ วิญเญยยาติ
จกฺขุวิญญาณาทีสุ เกนจิ เอเกน
จกฺขุวิญญาณณ วา โสตฺวิญญาณณ วา
วิชาณีตพฺพา.

เกนจิ น วิญเญยยาติ เตเนว จกฺขุ-
วิญญาณณ วา โสตฺวิญญาณณ วา น
วิชาณีตพฺพา.

เอวํ สนฺเต ทฺวินฺนํปิ ปทานํ อตุณฺนา-
นตฺตโต ทฺโก โหตีติ เหฏฺฐา วุตฺตตฺตา
เย เต ธมฺมา จกฺขุวิญเญยยา, น เต
ธมฺมา โสตฺวิญเญยยาติ อัยฺ ทฺโก น
โหตี.

๑๑๐๑. จะวินิจฉัยในนิตเทศแห่งทุกะ
ว่าด้วยธรรมที่จิตบางดวงรู้ได้ (เป็นข้อตน)
ต่อไป : คำว่า จกฺขุวิญญาณฺรฺู้ได้ ได้แก่
อันจกฺขุวิญญาณฺรฺู้.

แม้ในบทที่เหลือ ก็มีนัยคํงนี้แหละ.

ก็ในที่นี้ คำว่า ธรรมที่จิตบางดวงรู้ได้ ได้แก่
บรรดาจิตทั้งหลายมีจกฺขุวิญญาณ เป็นตน ที่จิต
บางดวงจะเป็นจกฺขุวิญญาณ หรือโสตฺวิญญาณ
แต่ดวงเดียวพึงรู้ได้.

คำว่า ที่จิตบางดวงรู้ไม่ได้ คือ ที่จกฺขุ-
วิญญาณหรือโสตฺวิญญาณนั้นแหละรู้ไม่ได้.

เมื่อเป็นอย่างนี้ ข้าพเจ้าก็ไต่กล่าวไว้แล้ว
ในตอนต้นว่า จะจัดเป็นหมวดทุกะใดก็โดย
เหตุที่บททั้ง ๒ ต่างกัน โดยเนื้อความ ฉะนั้น
จึงไม่จัดเป็นหมวดทุกะคํงนี้ว่า ธรรมเหล่า
ใดจกฺขุวิญญาณฺรฺู้ได้ ธรรมเหล่านั้น โสต-
วิญญาณฺรฺู้ไม่ได้.

แพทย์หญิงอนงค์ สิริยานนท์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

รูป ปน จักขุวิญญูญะ, สทโท น จักขุ-
 วิญญูญะโยติ อิมมตถิ คเหตุวา เย เต
 ธมฺมา จักขุวิญญูญะ, น เต ธมฺมา
 โสตวิญญูญะ. เย วา ปน เต ธมฺมา
 โสตวิญญูญะ, น เต ธมฺมา จักขุ-
 วิญญูญะยาติ อยเมโก ทุโกติ เวทิตพฺโพ.

แต่บัดนี้พึงถือเอาเนื้อความครั้งนี้ว่า รูปอัน
 จักขุวิญญาณรู้ได้ เสียงอันจักขุวิญญาณรู้ไม่ได้
 ดังนี้แล้ว ทราบว่าเป็นหมวดทุกะ ๑ ดังนี้ว่า
 ธรรมเหล่าใด ที่จักขุวิญญาณรู้ได้ ธรรม
 เหล่านั้น โสตวิญญาณรู้ไม่ได้ ก็หรือว่าธรรม
 เหล่าใด โสตวิญญาณรู้ได้ ธรรมเหล่านั้น
 จักขุวิญญาณรู้ไม่ได้.

เอวํ เอเกกอินฺทริยมูลเก จตุตฺตารो
 จตุตฺตารो กตฺวา วิสฺสติ ทฺภา วิภตฺตาคิ
 เวทิตพฺพา.

พึงทราบว่า พระผู้มีพระภาคทรงจัดทุกะ
 หมวดละ ๔ ๆ มีอินทรีย์หมวดละ ๑ อินทรีย์
 เป็นหลัก แจกไว้ ๒๐ หมวด ด้วยประการ
 ฉะนี้.

กึ ปน มโนวิญญาณเณ เกนจิ
 วิญญูญะ เกนจิ น วิญญูญะ นตฺถิ,
 เตเนตฺถ ทฺภา น วุตฺตาคิ ?

ถามว่า ก็ธรรมที่มโนวิญญาณบางดวง
 รู้ได้ บางดวงรู้ไม่ได้ ไม่มีตอกหรือ เหตุ
 ฉะนั้น จึงมิได้ตรัสหมวดทุกะไว้ในมโน-
 วิญญาณนี้ ?

โน นตฺถิ, ววตฺถานาภาวโต ปน น
 วุตฺตา.

ตอบว่า ไม่มีก็หามิได้ แต่ที่มีได้ตรัสไว้
 เพราะไม่มีกำหนดไว้.

17

อภิมุสาลิน. บ-ท. ๔-๑๑

น หิ ยถา จกขุวิญญาณเณ อวิญเญยยา จริงอยู่ การกำหนดไว้ว่า ธรรมที่จักขุ-
 เอวาตี ววตถานัน อตฺถิ, เอวํ มโน- วิญญาณไม่พึงรู้เลย ดังนี้ มีอยู่โดยประการ
 วิญญาณนาปิตี ววตถานาภาวโต เอกุถ ไต่ก็หาไม่, ในมโนวิญญาณนี้ มิได้ตรัสหมวด
 ทุกา น วุตฺตา. ทุกะไว้ เพราะไม่มีการกำหนดไว้ว่า แม้อัน
 มโนวิญญาณ ดังนี้ โดยประการนั้น.

มโนวิญญาณเณ ปน เกนจิ วิญเญยยา ก็มีเนื้อความอยู่ดังนี้ว่า ธรรมที่มโนวิญญาณ
 เจว อวิญเญยยา จาคี อยมตฺถโต อตฺถิ, บางดวงรู้ได้ และบางดวงรู้ไม่ได้, เพราะ
 ตสฺมา โส อวุตฺโตปิ ยถาลาภวเสณ ฉะนั้น ความข้อนั้น แม้มิได้ตรัสไว้ ก็พึง
 เวทิตพฺโพ. ทราบตามแต่ที่จะได้.

มโนวิญญาณนฺติ หิ สงฺขยํ คเตหิ จริงอยู่ กามาวจรธรรมทั้งหลายนั้นเอง อัน
 กามาวจรธฺมฺเมหิ กามาวจรธฺมฺมา เอว กามาวจรธรรมทั้งหลายที่ถึงการนับว่ามโน-
 ตาว เกหิจิ วิญเญยยา เกหิจิ วิญญาณ บางเหล่าก็รู้ได้ บางเหล่ารู้ไม่ได้
 อวิญเญยยา. ก่อน.

เตหิเยว รูปาวจรธาติธฺมฺมาปิ เกหิจิ แม้ธรรมมีรูปาวจรธรรมเป็นต้น อันกามา-
 วิญเญยยา เกหิจิ อวิญเญยยา. วจรธรรมเหล่านั้นนั้นแหละ บางเหล่าก็รู้ได้
 บางเหล่าก็รู้ไม่ได้.

รูปาวจรเทหิปี กามาวจรา เกหิจิ กามาวจรธรรมทั้งหลาย แม้อันรูปาวจร-
 วิญเญยยา เกหิจิ อวิญเญยยา. ธรรมบางเหล่าก็รู้ได้ บางเหล่าก็รู้ไม่ได้.

คุณยัวารุณ ชุณฺหยาณ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เตหิเยว รูปาวจราทโยปิ เกหิจิ แมธรรมทั้งหลายมีรูปาวจรธรรมเป็นต้น อัน
 วิญญูญเยชา เกหิจิ อวิญญูญเยชา. รูปาวจรธรรมเหล่านั้นแหละ บางเหล่าก็รู
 ้ได้ บางเหล่าก็รู้ไม่ได้.

อรูปร่างเรหิ ปน กามาวจรา, รูปา- แต่กามาวจรธรรมทั้งหลาย รูปาวจรธรรม
 วจรา, อปริยาปนุณา จ เนว วิญญูญเยชา, ทั้งหลาย และโลกุตรธรรมทั้งหลาย อัน
 อรูปาวจรา ปน เกหิจิ วิญญูญเยชา อรูปาวจรธรรมทั้งหลาย ไม่รู้ได้เลย, ส่วน
 เกหิจิ อวิญญูญเยชา. อรูปาวจรธรรมทั้งหลาย อันธรรมเหล่านั้น
 บางเหล่าก็รู้ได้ บางเหล่าก็รู้ไม่ได้.

เตปิ จ เกจิทเว วิญญูญเยชา เกจิ และแม้อรูปาวจรธรรมเหล่านั้น อันธรรม
 อวิญญูญเยชา. เหล่านั้น รู้ได้แต่บางเหล่า แต่บางเหล่าก็
 ู้ไม่ได้.

อปริยาปนุเนหิ กามาวจราทโย เนว ธรรมทั้งหลายมีกามาวจรธรรมเป็นต้น อัน
 วิญญูญเยชา. อปริยาปนุณา ปน นิพพานเนว โลกุตรธรรมรู้ไม่ได้เลย. ส่วนโลกุตรธรรม
 อวิญญูญเยชุตตา เกหิจิ วิญญูญเยชา เกหิจิ ทั้งหลาย อันธรรมบางเหล่ารู้ได้ ธรรมบาง
 อวิญญูญเยชา. เตปิ จ มคฺคผลานัน ้เหล่ารู้ไม่ได้ เพราะพระนิพพานรู้ไม่ได้
 อวิญญูญเยชุตตา^๑ เกจิทเว วิญญูญเยชา และแม้โลกุตรธรรมเหล่านั้น ก็รู้ได้แต่บาง
 เกจิ อวิญญูญเยชาติ. เหล่าเท่านั้น บางเหล่าก็รู้ไม่ได้ เพราะ
 มรรคผลรู้ไม่ได้.

^๑ ส. วิญญูญเยชุตตา.

๑๑๐๒. อาสวนิทุเทศ : ปญจ-
กามคุณโก ราโค กามาสโว นาม.
รูปารูปภเวสุ ฉนุทธราโค ฉนนิกนฺติ
สสฺสตทิจฺฉิตฺตทโต ราโค ภวฺวเสน
ปตฺตนา ภวาสโว นาม. ทฺวาสฺมุจฺฉิ
ทิจฺฉโย ทิจฺฉาสโว นาม. อญฺจสุ จาเนสุ
อญฺญานํ อวิชชาสโว นาม.

ตตฺถ ตตฺถ อากเตสุ ปน อาสเวสุ
อสมฺโมหตฺถํ เอกวิธาทีเกโท เวทิตฺตฺโพ.

อตฺถโต เหตุ จิรปาริวาสิจฺฉมฺเจน
อาสวาทิ เอว เอกวิทาว โหนติ.

วินเย ปน "ทิจฺฉมฺมิگانํ อาสวานํ
สํวราย สมฺปรายิกานํ อาสวานํ ปฏิมายา"^๑
ทฺวิเรน อากตา.

^๑ ฉ. สสฺสตทิจฺฉิตฺตทโต.

^๒ วิ. มทาวิมฺภค. ๑/๓๗.

๑๑๐๒. จะวินิจฉัยในนิตุเทศอาสวะ
ต่อไป : ความกำหนดเป็นไปในเบญจกามคุณ
ชื่อว่า กามาสวะ. ความกำหนดด้วยอำนาจ
ความพอใจในรูปภพและอรูปภพ ความติดใจ
ในฉาน ความกำหนดอันเกิดร่วมกับสัสตทิจ
ความปรารถนาด้วยอำนาจภพ ชื่อว่า ภวา-
สวะ. ทิจฺฉิ ๖๒ ชื่อว่า ทิจฺฉาสวะ. ความ
ไม่รู้ในฐานะทั้ง ๘ ชื่อว่า อวิชชาสวะ.

ก็เพื่อมิให้แง ในอาสวะที่มาในอนาคตสถาน
นั้น ๆ บัณฑิตพึงทราบการแจกอาสวะเป็น
อย่างเดียวกันเป็นต้น.

จริงอยู่ โดยอรรถ อาสวะเหล่านั้นมีอย่าง
เดียวกันเท่านั้น อย่างนี้ คือชื่อว่า อาสวะโดย
ความหมายว่า หมักดองเอาไว้มานาน.

แต่ในพระวินัย อาสวะมา ๒ อย่างว่า "เพื่อ
ระวังอาสวะอันเป็นไปในทิสฺสุธรรม เพื่อ
ป้องกันอาสวะอันเป็นไปในสัมปรายภพ".

สุดท้ายใน สพายนสูตร ท้าว "ตโยเม ในพระสูตร (จะว่า) ใน สพายนสูตร ก่อน อาวุโส อาสวา กามาสโว ภวาสโว อาสวะมา ๓ อย่างว่า "ตุกรอาวุโส อวิชชาสโว"^๑ ติวิน อากตา, อาสวะ ๓ เหล่านี้ คือ กามาสวะ ๑ ภวาสวะ ๑ อวิชชาสวะ ๑",

นิพเพธิกปริยายเย "อตุถิ ภิกขเว อาสวา นิพเพธิกปริยายสูตร อาสวะมา ๕ อย่าง นียคมนียา, อตุถิ อาสวา ตีรจจน- ว่า "ตุกรภิกษุทั้งหลาย อาสวะที่เป็นเหตุให้ โยนิกมนียา, อตุถิ อาสวา ปิตติวิสย- ไปสู่นรกก็มี อาสวะที่เป็นเหตุให้ไปสู่กำเนิด คมนียา. อตุถิ อาสวา มนุสสโลกคมนียา, สัตว์เดรัจฉานก็มี อาสวะที่เป็นเหตุให้ไปสู่ เปตวิสัยก็มี อาสวะที่เป็นเหตุให้ไปสู่มนุษย- อตุถิ อาสวา เทวโลกคมนียา"^๒ โลภก็มี อาสวะที่เป็นเหตุให้ไปสู่เทวโลก ก็มี" ดังนี้,

ฉกุกนิปาเต อาหุเนยยสูตร "อตุถิ ในอาหุเนยยสูตรฉกุกนิปาต อาสวะมา ๖ อาสวา สัรวา ปหัตตพพา, อตุถิ อาสวา อย่างว่า "อาสวะพึงละด้วยการสำรวมก็มี ปฏิเสวนา ปหัตตพพา, อตุถิ อาสวา อาสวะพึงละด้วยการเสพอาศัยก็มี อาสวะ อธิวาสนา ปหัตตพพา, อตุถิ อาสวา พึงละด้วยการอดทนก็มี อาสวะพึงละด้วย ปริวชชนา ปหัตตพพา, อตุถิ อาสวา การหลีกเลี่ยงก็มี อาสวะพึงละด้วยการ

^๑ ส. ส. ๑๘/๓๑๕.

^๒ อง. ฉกุก. ๒๒/๔๖๓.

พันตรีวิลาศ โอสถานนท์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วิโนทนา ปหาคพพา, อตุถิ อาสวา บรรเทาก็มี อาสวะพึงละควมภาวนาก็มี"
ภาวนา ปหาคพพา"^๑ติ ฉพพิเชน อาคตา, กังนี้,

สพพาสวปริยาเย^๒ ทสฺสนปหาคพเพหิ ในสพพาสวปริยายสูตร อาสวะมา ๑ อย่าง
สทฺธิ สคฺควิเชน อาคตา. กับทสฺสนปหาคพพธรรม.

อิธ ปเนเต กามาสวาทีเกทโต ส่วนในอภิธรรมนี้ อาสวะเหล่านี้มา ๔ อย่าง
จตุพพิเชน อาคตา. โดยแจกเป็นกามาสวะเป็นต้น.

ตตุรายํ วจนตุโถ, ในอาสวะเหล่านั้น มีคำอธิบายดังต่อไปนี้,

ปญฺจกามคุณสงฺขาเต กามे อาสโว อาสวะในกามกล่าวคือเบญจกามคุณ ชื่อว่า
กามาสโว. รูปารูปสงฺขาเต กมฺมโต จ กามาสวะ. อาสวะในภพทั้ง ๒ อย่าง โดย
อุปฺปตฺติโต จ ทฺวิเชปี ภเว อาสโว กรรมภพและโดยอุปฺปตฺติภพ กล่าวคือ รูปภพ
ภवासโว. ทิฏฺฐิ เอเว อาสโว และอรูปภพ ชื่อว่า ภवासวะ. อาสวะคือทิสฺฐิ
ทิฏฺฐาสโว. อวิชฺชาว อาสโว ชื่อว่า ทิฏฺฐาสวะ. อาสวะคืออวิชชา ชื่อว่า
อวิชฺชาสโว. อวิชฺชาสวะ.

๑๑๐๓. กามะสุตฺติ ปญฺจสุ กามกฺเณสุ. ๑๑๐๓. คำว่า ในกามทั้งหลาย ไทแก่
กามจฺจนฺโทติ กามสงฺขาโต จฺนฺโท, น ในเบญจกามคุณ. คำว่า กามฉฺนฺทะ แปลว่า

^๑ องฺ. ฉกฺก. ๒๒/๔๓๔, ปาฬิ ปน วิสทิสสา.
^๒ ม. มุ. ๑๒/๑๒.

กตตุกมฺยตาณฺโฑ, น ฌมฺมจฺจนฺโฑ. ความพอใจ คือความใคร่, มีใช่ กตตุ-
 กามนวเสณ รชฺชนวเสณ จ กาโมเยว กัมยตาณฺฑะ (คือความพอใจประสงค์
 ราโค กามราโค. กามนวเสณ จะทำ) มีใช่ธรรมณฺฑะ (คือความพอใจใน
 นนฺทนวเสณ จ กาโมว นนฺทีติ กามนฺที. ธรรม) ความกำหนัด คือความใคร่ ด้วย
 อำนาจการยังสัตว์ให้ใคร่ และด้วยอำนาจ
 ความยินดี ชื่อว่า กามราคะ. ชื่อว่า กาม-
นฺที ด้วยอรรถว่า เป็นความเพติดเพลินคือ
 ความใคร่ ด้วยอำนาจการยังสัตว์ให้ใคร่
 และด้วยอำนาจความเพติดเพลิน.

เอวํ สัพฺพตฺถ กามตฺถํ วิทิตฺวา ครั้นทราบความหมายของกามกัณฑ์ ในบททั้ง
 ตณฺหายนฺนุเจณ กามตณฺหา, สิเนนฺนุเจณ ปวงอย่างนี้แล้ว ฟังทราบว่า ชื่อว่า กาม-
กามสิเนโท, ปริพฺยทฺนุเจณ กาม- ตณฺหา โดยความหมายว่า ทำให้สัตว์ทะเยอ
ปริฬาโท, มุจฺจนฺนุเจณ กาม- ทะยาน, ชื่อว่า กามสิเนหะ โดยความ
 มุจฺฉา, คิลิตฺวา ปรินิฏฺฐาปนฺนุเจณ หมายว่า เป็นความเส่นหา, ชื่อว่า กาม-
กามชฺโฆसानนฺตี เวทิตพฺพํ. ปริฬาหะ โดยความหมายว่าแผกแผา, ชื่อว่า
กามมุจฺฉา โดยความหมายว่าสยบ, ชื่อว่า
กามชฺโฆसानะ โดยความหมายว่า กลืนไป
 ให้หมดสิ้น.

พันธุวิลาศ โอสถานนท์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อัย วุจฺจตีติ อัย อฏฺฐหิ ปเทหิ วิกตฺโต
กามาสโว นาม วุจฺจติ.

คำว่า นี้เรียกว่ากามาสวะ ความว่า นี้คือ
อาการที่ทรงจำแนกด้วยบททั้ง ๘ เรียกชื่อ
ว่ากามาสวะ.

๑๑๐๔. ภเวสุ ภวณฺโทติ
รูปารูปภเวสุ ภวปคฺคณาวเสเนว ปวตฺโต
ณฺโท ภวณฺโท. เสสฺสทานิปี อิมินาว
นเยเนว เวทิตพฺพานิ.

๑๑๐๔. คำว่า ภวณฺทะในภาพทั้งหลาย
ความว่า ณฺทะ คือความพอใจ อันเป็นไป
ด้วยอำนาจความปรารถนาภพ ในรูปภพและ
อรูปภพนั้นแหละ ชื่อว่า ภวณฺทะ. แมบท
ที่เหลือ ก็พึงทราบโดยนัยนี้เหมือนกัน.

๑๑๐๕. สฺสฺสโต โลโกติ
วาตืออาทึหิ ทสฺสหาภาเรหิ ทิฏฺฐิปปเมโทว
วตฺโต. ตตฺถ สฺสฺสโต โลโกติ เอตฺถ
ชนฺธปญฺจกั "โลโก"ติ คเหตุวา "อัย
โลโก นิจฺโจ ฐโว สพฺพกาลิโก"ติ
คณฺหนตฺสฺส "สฺสฺสตนฺ"ติ คหณฺภาการปฺปวตฺตา
ทิฏฺฐิ.

๑๑๐๕. พระผู้มีพระภาคตรัสประเภท
แห่งที่ฐินั้นเอง ด้วยอาการ ๑๐ อย่าง
เริ่มตนว่า ความเห็นว่าโลกเที่ยงก็ดี ดังนี้.
ในบรรดาอาการทั้ง ๑๐ นั้น ในชื่อว่า โลก
เที่ยง นี้ เป็นความเห็นที่เป็นไปโดยอาการ
ยี่ดื้อว่า "เที่ยง" ของบุคคลผู้ยี่ดื้อเบญจ-
ชั้นธว่า "เป็นโลก" แล้วยี่ดื้อว่า "โลกนี้
เที่ยง ยั่งยืน เป็นไปตลอดกาลทั้งปวง".

อสฺสฺสโตติ ตเมว โลกั "อุจฺฉิซฺชติ
วินสฺสตี"ติ คณฺหนตฺสฺส อุจฺเจตคหณฺภา-

ชื่อว่า โลกไม่เที่ยง เป็นความเห็นอันเป็น
ไป โดยอาการที่ยี่ดื้อว่าขาดสูญของบุคคลผู้

พันตรีวิลาศ ไอลานนท์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

การปวตฺตา ทิฏฺฐิ.

ยึดถือโลกคือเบญจขันธ์นั้นว่า "ยอมขาดสูญ
พินาศไป".

อนฺตฺวาติ ปริตฺตกสิณลาภิโน สุปฺมตฺเต
วา สรวมตฺเต วา กสิณฺเ สฺมาปฺนฺนสฺส
อนฺโตสฺมาปฺตฺติยํ ปวตฺติตรูปรูปรมฺเม
"โลโก"ติ จ กสิณฺปริ จฺเจทฺนฺเตน จ
"อนฺตฺวา"ติ คณฺหนตฺสฺส "อนฺตฺวา
โลโก"ติ คณฺณาการปวตฺตา ทิฏฺฐิ, ส่า
สฺสฺสตฺทิฏฺฐิปี โหติ อฺจฺเจทฺทิฏฺฐิปี.

ชื่อว่าโลกมีที่สุด เป็นความเห็นที่เป็นไปโดย
อาการที่ยึดถือว่า "โลกมีที่สุด" ของบุคคลผู้
ใฝ่ฌานมีกสิณยอมเฝ้าเป็นอารมณ์เข้าสมาบัติ
ในฌานมีกสิณเป็นอารมณ์ประมาณเท่ากระดิ่ง
หรือประมาณเท่าขัน ยึดถือรูปธรรมและ
อรูปรธรรม ที่ให้เป็นไปภายในสมาบัติว่า
"เป็นโลก" และว่า "มีที่สุด" โดยที่สุด
คือกำหนดเขตแห่งกสิณ, ความเห็นนั้นเป็น
ไต่หัง สัสตฺทิสฺสิ (คือความเห็นว่าเที่ยง)
หัง อฺจฺเจทฺทิสฺสิ (คือความเห็นว่าขาดสูญ).

วิปฺลกสิณลาภิโน ปน ตฺสุมิ กสิณฺเ
สฺมาปฺนฺนสฺส อนฺโตสฺมาปฺตฺติยํ ปวตฺติต-
รูปรูปรมฺเม "โลโก"ติ จ
กสิณฺปริ จฺเจทฺนฺเตน จ "อนฺนฺโต"ติ
คณฺหนตฺสฺส "อนฺนฺตฺวา โลโก"ติ
คณฺณาการปวตฺตา ทิฏฺฐิ, ส่า
สฺสฺสตฺทิฏฺฐิปี โหติ อฺจฺเจทฺทิฏฺฐิปี.

แต่สำหรับบุคคลผู้ใฝ่ฌานมีกสิณอันไพบูลย์เป็น
อารมณ์ เข้าสมาบัติในฌานมีกสิณเป็นอารมณ์
นั้น ผู้ยึดถือรูปธรรมและอรูปรธรรมที่ให้เป็น
ไปภายในสมาบัติว่า "เป็นโลก" และว่า
"ไม่มีที่สุด" โดยที่สุดคือกำหนดเขตแห่งกสิณ
ก็เป็นความเห็นที่เป็นไป โดยอาการที่
ยึดถือว่า "โลกไม่มีที่สุด" ความเห็นนั้นเป็น
ไต่หัง สัสตฺทิสฺสิ หัง อฺจฺเจทฺทิสฺสิ.

พันตรีวิลาศ ไอลานนท์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

คํ ชีว์ คํ สรีรนฺติ เกพนธมฺมสฺส
 สรีรสฺเสว "ชีว์น"ติ คหิตตฺตา สรีเร
 อฺจฺฉิซฺชมา เน "ชีว์มฺปิ อฺจฺฉิซฺชตี"ติ
 อฺจฺเจทคหณาการปฺปวตฺตา ทิฏฺฐิ.

ขอว่า ชีว์อันนั้น สรีระก็อันนั้น เป็น
 ความเห็นที่เป็นไปโดยอาการที่ยึดถือว่าขาด
 สูญ ว่า "แม้ชีพก็ขาดสูญ" ในเมื่อสรีระ
 ขาดสูญ เพราะสรีระอันมีความแตกเป็น
 ธรรมดานั้นเองอันตนยึดถือว่า "เป็นชีพ".

ทฺติยปเท สรีรโต อณฺณสฺส ชีวสฺส
 คหิตตฺตา สรีเร อฺจฺฉิซฺชมาเนปิ "ชีว์ น
 อฺจฺฉิซฺชตี"ติ สสฺสตคหณาการปฺปวตฺตา
 ทิฏฺฐิ.

แม้ในบทที่ ๒ ก็เป็นความเห็นที่เป็นไปโดย
 อาการที่ยึดถือว่ายั่งยืนว่า "ชีพไม่ขาดสูญ"
 ในเมื่อสรีระ^๑แม่ขาดสูญ เพราะยึดถือชีพเป็น
 อื่นไปจากสรีระ.

โหติ ตถาคโต ปรี มรณาติอาทิสฺส สตฺโต
 ตถาคโต นาม, "โส ปรี มรณา โหตี"ติ
 คณฺหโต ปจฺมา สสฺสตทิฏฺฐิ.

สัตว์ชื่อว่า ตถาคต ในพระบาลีมีอาทิวา
โหติ ตถาคโต ปรี มรณา (แปลว่า สัตว์ยัง
 เป็นอยู่เบื้องหน้าแต่มรณะ) เมื่อยึดถือว่า
 "สัตว์นั้นยังเป็นอยู่เบื้องหน้าแต่มรณะ" คัจฉัน
 ก็เป็นสัสตทิลฺลิตฺติ (คือความเห็นว่าเที่ยง)
 ข้อที่ ๑.

"น โหตี"ติ คณฺหโต ทฺติยา อฺจฺเจททิฏฺฐิ.

เมื่อยึดถือว่า "ไม่เป็นอยู่" ก็เป็นอฺจฺเจททิลฺลิตฺติ
 (คือ ความเห็นว่าขาดสูญ) ข้อที่ ๒.

"โหติ จ น จ โหตี"ติ ฌนฺโท ตติยา
เอกจฺจสฺสสตฺทิกฺขิ.

เมื่อยึดถือว่า "ยังเป็นอยู่ก็มี ไม่เป็นอยู่ก็มี"
ก็เป็นเอกัจจสฺสสตฺทิกฺขิ (คือ ความเห็นว่า
เที่ยงแต่บางส่วน) ข้อที่ ๓.

"เนว โหติ น น โหตี"ติ ฌนฺโท
จตุตฺถา อมราวิกฺเขปฺทิกฺขิ.

เมื่อยึดถือว่า "ยังเป็นอยู่ก็ไม่ใช่ ไม่เป็นอยู่
ก็ไม่ใช่" ก็เป็นอมราวิกฺเขปฺทิกฺขิ (คือความ
เห็นที่คิดได้ไม่ตายตัว) ข้อที่ ๔.

อิเม ฌมฺมา อาสฺวาติ อิเม กามาสวญฺจ
ภวาสวญฺจ รากวเสณ เอกโต กตฺวา
สงฺเขปโต ตโย, วิตุถารโต จตุตฺตารโ
ฌมฺมา อาสฺวา นาม.

คำว่า สภาวะธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า ธรรมเป็น
อาสวะ ความว่า สภาวะธรรมเหล่านี้ คือ
เอากามาสวะ และภวาสวะรวมเข้าเป็นอัน
เดียวกัน ด้วยอำนาจเป็นรากะความกำหนด
โดยย่อ เป็น ๓, โดยพิสดารเป็น ๔ ชื่อว่า
ธรรมเป็นอาสวะ.

โย ปน พุรฺหมานํ วิมานกปฺป-
รฺกฺขาทฺตฺรเณสุ ฉนฺทราโค อปฺปชฺชติ, โส
กามาสโว โหติ น โหตีติ ?

ถามว่า ก็ฉันทราคะ(คือความกำหนด
ด้วยอำนาจความพอใจ) ในวิมาน ต้นกัลป-
พฤษ์ และเครื่องอาภรณ์อันเกิดขึ้นแก่พวก
พรหม จะเป็นกามาสวะ หรือไม่เป็น ?

น โหติ. กสฺมา ? ปญฺจกามคฺคณิกสฺส
รากสฺส อิธฺเว ปหีนฺตฺตา.

ตอบว่า ไม่เป็น เพราะเหตุไร ? เพราะ
รากะอันเป็นไปในกามคุณ ทานละใดแล้วใน
มนุษยโลกนี้นั้นเอง.

พันศรีวิลาส โอสถานนท์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อัญมณีสถาปน.ป-ท.๔-๑๘

เหตุโคจจกั ปน ปตฺวา โลโก เหตุ นาม โหติ, กนฺถโคจจกั ปตฺวา อภิขุฎากาย- กนฺโถ นาม, กิเลสโคจจกั ปตฺวา โลโก กิเลส นาม โหติ.

ก็ถึงเหตุโคจจกะ โลกะ ก็ชื่อว่า เป็นเหตุ, ถึงกัณฺถโคจจกะ โลกะ ก็ชื่อว่า เป็นอภิขุฎากายกัณฺเฑ, ถึงกิเลสโคจจกะ โลกะ ก็ชื่อว่า เป็นกิเลส.

ทิวฺจิสฺสหาโต ปน ราโค กามาสโว โหติ น โหตีติ ?

ถามว่า ก็ราคะที่เกิดร่วมกับทิวฺจิสฺส กามาสวะหรือไม่เป็น ?

น โหติ, ทิวฺจิสฺสราโค นาม โหติ. วุตฺตญฺเฑหฺตํ "ทิวฺจิสฺสราครตฺเต ปุริสฺสปุคฺคเล ทินฺนทานํ นาม น มหฺพผลํ โหติ น มหานิสฺสนุ"ติ?

ตอบว่า ไม่เป็น, ชื่อว่า เป็นทิวฺจิสฺสราคะ ข้อนี้ สมด้วยคำที่ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตร กล่าวไว้ว่า "ท่านที่ให้อบรมบุคคลผู้ยังยินดีด้วยทิวฺจิสฺสราคะ ไม่มีผลมาก ไม่มีอานิสงส์มาก" ดังนี้.

อิเม ปน อาสเว กิเลสปฏิปาฎิยาปิ อหาริตุํ วญฺญติ มคฺคปฏิปาฎิยาปิ.

ก็อาสวะเหล่านี้ ควรจะนำมาตามลำดับกิเลสบ้าง ตามลำดับมรรคบ้าง.

กิเลสปฏิปาฎิยา กามาสโว อนนาคามิ- มคฺเคน ปหิยฺติ, ภวาสโว อรหตฺตมคฺเคน, ทิวฺจาสโว โสตาปตฺติมคฺเคน, อวิชฺชาสโว อรหตฺตมคฺเคน.

ตามลำดับกิเลส กามาสวะ อันอนาคามิ มรรคยอมละ, ภวาสวะ อันอรหัตมรรคยอมละ, ทิวฺจาสวะอันโสตาปตฺติมรรคยอมละ, อวิชฺชาสวะ อันอรหัตมรรคยอมละ.

^๑ ชุ. ป. ๓๑/๒๐๕-๒๐๖.

มคฺคปฏิปาฎิยา โสตาปตฺติมคฺเคน ตามลํกัฏมรรค โสตาปตฺติมรรค ละ
 ทิฏฐาสโว ปหิยติ, อนาคามิมคฺเคน ทิฏฐาสวะ, อนาคามิมรรค ละกามาสวะ,
 กามาสโว, อรหตฺตมคฺเคน ภวาสโว อรหัตมรรค ละภวาสวะและอวิชชาสวะ
 อวิชชาสโว จาติ. ฉะนีแล.

๑๑๒๑. สญฺโฆชเนสุ มานนิตฺเตเส:
 "เสยฺโย หมสมฺมึ"ติ มาโนติ อุตฺตมญฺเณ
 "อหํ เสยฺโย"ติ เอวํ อูปฺปนฺนมาโน.

๑๑๒๑. ในบรรดาสังโยชน์ทั้งหลาย
 จะวินิจฉัยในมานนิตเทศต่อไป : คำว่า
การถือตัวว่า "เราดีกว่าเขา" ไต่แก่มานะ
 คือการถือตัวที่เกิดขึ้นอย่างนี้ว่า "เราดี
 กว่าเขา" โดยความหมายว่า เราเป็นผู้
 สูงสุดกว่าเขา.

"สฺทิสฺโส หมสมฺมึ"ติ มาโนติ สมฺสมญฺเณ
 "อหํ สฺทิสฺโส"ติ เอวํ อูปฺปนฺนมาโน.

คำว่า การถือตัวว่า "เราเสมอกับเขา"
 ไต่แก่มานะ คือการถือตัวที่เกิดขึ้นอย่างนี้
 ว่า "เราเสมอกับเขา" โดยความหมายว่า
 เราเท่า ๆ กันกับเขา.

"หีนฺโน หมสมฺมึ"ติ มาโนติ ลามกญฺเณ
 "อหํ หีนฺโน"ติ เอวํ อูปฺปนฺนมาโน.

คำว่า การถือตัวว่า "เราเลวกว่าเขา"
 ไต่แก่มานะ คือการถือตัวที่เกิดขึ้นอย่างนี้
 ว่า "เราเลวกว่าเขา" โดยความหมายว่า
 เราต่ำทรามกว่าเขา.

คุณประภา จัยวัฒน์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อภิมุสาลินี. บ-พ: ๕-๑๙

เอวํ เสยฺยมาโน สทิสฺสมาโน หีนมาโนติ มานะทั้ง ๓ นี้ คือมานะว่าเราคือกว่าเขา
 อิมํ คโย มานา ทิณฺณํ ชนํ มานะว่าเราเสมอกับเขา มานะว่าเราเลว
 อุปฺปชฺชุนฺติ. กว่าเขา ย่อมเกิดแก่ชนทั้ง ๓ พวก อย่างนี้.

เสยฺยสฺสาปิ หิ "อหํ เสยฺโย, สทิสฺโส, จริงอยู่ มานะทั้ง ๓ ว่า "เราคือกว่าเขา
 หีนโน"ติ คโย มานา อุปฺปชฺชุนฺติ เราเสมอกับเขา เราเลวกว่าเขา" ย่อม
 สทิสฺสฺสาปิ หีนสฺสาปิ. เกิดขึ้นแก่คนที่ถือว่าเขา แม่แก่คนที่เสมอ
 กับเขา แม่แก่คนที่เลวกว่าเขา.

คตฺถ เสยฺยสฺส เสยฺยมาโนว^๑ ในบรรดาคน ๓ พวกนั้น สำหรับคนที่ถือว่า
 ยถาถวมาโน, อิตเร เทว เขา มานะว่าเราคือกว่าเขา เป็นการถือตัว
 อยาถวมานา. สทิสฺสฺส สทิสฺมาโนว ตามที่เป็นจริง มานะ ๒ อย่าง นอกจากนั้น
 ๆ เปฯ หีนสฺส หีนมาโนว ยถาถวมาโน, เป็นการถือตัว ไม่ใช่ตามเป็นจริง. สำหรับ
 อิตเร เทว อยาถวมานา. คนที่เสมอกับเขา มานะว่าเราเสมอกับเขา
 ๆลฯ สำหรับคนที่เลวกว่าเขา มานะว่าเรา
 เลวกว่าเขา เป็นการถือตัวตามที่เป็นจริง
 มานะ ๒ นอกนี้ เป็นการถือตัวไม่ใช่ตาม
 เป็นจริง.

^๑ ก. เสยฺยมาโนปิ.

คุณประภา จัยวัฒน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อิมินา ก็ กถิตํ ? เอกสุส ตโย มานา
อุปัชฺชุนฺตีติ กถิตํ.

ด้วยคำนี้ ท่านกล่าวอธิบายไว้อย่างไร ?
ท่านกล่าวอธิบายว่า สำหรับคน ๆ หนึ่งยอม
เกิดมานะได้ ๓ อย่าง.

ขุททกวัตฺตเก^๑ ปน ปจฺมกฺกมาณภาชนิเย
เอโก มาโน ตินฺนํ ชนํ อุปุชฺชุนฺตีติ
กถิตो.

แต่ในบทภาชนีย์ มานะข้อที่ ๑ ในขุททกวัตต-
วิภังค์ ตรีสอธิบายไว้ว่า มานะอย่างหนึ่ง
ยอมเกิดได้แก่ชน ๓ พวก.

มานกรณวเสน มาโน. มณฺเณนา
มณฺเณตฺตุนฺตี อาการภาวนิทุเทสา.

ที่ชื่อว่า การถือตัว เนื่องด้วยกระทำ
มานะ. คำว่า กิริยาที่ถือตัว ความถือตัว
แสดงขยายถึงอาการและภาวะ.

อุสฺสฺสีตฺถุเจเน อุณฺณติ. ยสฺสุปัชฺชุนฺตี, ตํ
ปุคฺคํ อุณฺณาเมตี อุกฺขิปิตฺวา จเปตีติ
อุณฺณาโม.

ที่ชื่อว่า การยกตน เกี่ยวกับเข็ชฺฐตน. การ
ยกตนเกิดขึ้นแก่บุคคลใด ย่อมยังบุคคลนั้น
ให้เหตกขึ้น คือยกตนขึ้นสถาปนาไว้ เหตุนี้
จึงชื่อว่า การเหตกตน.

สมฺมุสฺสฺสีตฺถุเจเน ชโย. อุกฺขิปนฺนุเจเน จิตฺตํ
สมฺปคฺคณฺหาตีติ สมฺปคฺคาโห.

ที่ชื่อว่า การเข็ชฺฐตนถูกต้อง โดยความหมาย
ว่า ทำตัวให้เด่นขึ้น. ที่ชื่อว่า การยกจิตขึ้น
ควยอรรธวาประคองจิตไว้ โดยความหมาย
ว่ายกขึ้นไว้.

^๑ อภี . วิ . ๓๕ / ๔๗๖ .

๒๕๓๕ . ๒-๗ . ๕-๑๘

เกตุ วุจฺจติ พหุสุ ฐเชสุ อจฺจุคฺคตฺโธ, บรรดาธงหลายอัน ธงที่ยกขึ้นสูงกว่าเขา
 มาโน^๑ หิ ปุณฺณปุณฺนี อุปฺปชฺชมาโน อปรา- ชื่อว่า เกตุ (ธงเคน) แม่มานะเกิดขึ้นอยู่
 ปเร อุปาทาย อจฺจุคฺคตฺตฺวเณน เกตุ บอย ๆ ก็เปรียบได้กับธงเคนโดยเทียบกับ
 วิทยาติ เกตุ. มานะต่อ ๆ มาเหตุฉะนั้น จึงชื่อว่า เกตุ
 (แปลว่า ดุจธงเคน).

เกตุ อิจฺฉตีติ เกตุกมฺย, ตสฺส ภาโว ธรรมชาติที่ชื่อว่า เกตุกมฺย ด้วยอรรถว่า
เกตุกมฺยตา. สา ปน จิตฺตสฺส, น ปรรารถนาเป็นดุจธง. ภาวะแห่งธรรมชาติที่
 อตฺตโน. เตน วุตฺตํ "เกตุกมฺยตา ต้องการดุจธง ชื่อว่า เกตุกมฺยตา (แปลว่า
 จิตฺตสฺสา"ติ. ความต้องการเป็นดุจธง). และความตอง
 การเป็นดุจธงนั้น เป็นของจิตไม่ใช่ของตน.
 ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า "ความที่จิตต้องการ
 เป็นดุจธง".

มานสมฺปยุตฺตญฺหิ จิตฺตํ เกตุ อิจฺฉตี, จริงอยู่ จิตที่สัมปยุตด้วยมานะ ย่อมปรารถนา
 ตสฺส จ ภาโว เกตุกมฺยตา, เป็นดุจธง และภาวะแห่งจิตนั้น ชื่อว่า
 เกตุสงฺขาโต มาโนติ. ความต้องการเป็นดุจธง ได้แก่ มานะ ที่นับ
 ว่าเป็นดุจธง.

^๑ ฉ. มาโนปี.

๑๑๒๖. อีสานิทเทศ : ยา
ปราสาทการครุการมานนนวนนบุชนาสุ
อิสสาตี ยา เอเตสุ ประส ลามาทิส
"ก็ อิมินา อิมิสน"ติ ปรสมุปคฺติชฺชียน-
ลกฺขณา^๑ อิสสา.

๑๑๒๖. จะวินิจฉัยในอีสานิทเทศ
ต่อไป : คำว่า การริษยา ในลภสัฏการะ
การทำความเคารพ การนับถือ การไหว
การบูชา ของคนอื่น อันใด นั้น ความว่า
การริษยา ซึ่งมีการซึ่งเคียงสมบัติของคนอื่น
เป็นลักษณะว่า "จะมีประโยชน์อะไรด้วยสิ่งนี้
แก่คนเหล่านี้" ในลามเป็นต้นของคนเหล่านี้
อันใด.

ตตฺถ ลาภคิ จีวราทิน จตุณ ปัจจยान
ปฏิลาภ.

ในข้อนี้ คำว่า ลาม ใด แก่ การใด เฉพาะ
ซึ่งปัจจัย ๔ มีจีวรเป็นต้น.

อิสสุท ทิ บุคฺคโล ปรสฺส ท ลาม ชฺชิต^๒
"ก็ อิมิสฺส อิมินา"ติ น อิจฺจติ.

จริงอยู่ บุคคลผู้ริษยาย่อมซึ่งเคียงซึ่งลามนั้น
ของบุคคลอื่น, ย่อมไม่ปรารถนาว่า "ประ-
โยชน์อะไร ด้วยลามนี้แก่บุคคลนี้".

สฺกฺกาโรติ เตส เยว ปัจจยान สุกฺตาน
สุนฺทราน ปฏิลาภ. ครุกาโรติ ครุภิริยา
ภาริยกรณ. มานนฺนติ มเนน ปิยกรณ.

คำว่า สัฏการะ ใด แก่ การใด เฉพาะ
ปัจจัยเหล่านั้นแหละที่อื่นเขากระทำดีแล้ว.
คำว่า การทำความเคารพ ใด แก่ ภิริยา

^๑ ฉ. . . . ชียฺยนลกฺขณา.   ^๒ ฉ. ชียฺยติ.

วิสุทธิสารคดี. ป-พ. ๕-๕๘

วนทนฺตติ ปณฺจปติฏฺฐิตฺเตน วนฺทนนฺ. ปุชฺชนาติ
คณฺธมาลาทีหิ ปุชฺชนา.

ที่เคารพ คือการกระทำไห้หนัก. คำว่า
การนับถือ ไต่แก การกระทำไห้เป็นที่รัก
ควยใจ. คำว่า การไหว ไต่แก การไหว
ควยเบญฺจางคประติษฺฐ. คำว่า การบูชา
ไต่แก การบูชาควยของหอมและดอกไม้
เป็นต้น.

อิสฺสายนวเสณ อิสฺสสา. อิสฺสากาโร
อิสฺสายนนา. อิสฺสายิตภาโว อิสฺสายิตตฺตํ.
อิสฺสุยาทีนํ อิสฺสาทิเววจนานิ.

ที่ชื่อว่า การริษยา เกี่ยวกับการเกียตกัน.
อาการที่เกียตกัน ชื่อว่า กิริยาที่ริษยา.
ภาวะที่เกียตกัน ชื่อว่า ความริษยา. คำว่า
การเกียตกัน เป็นต้น เป็นไวพจน์ของการ
ริษยาเป็นต้น.

อิมิสฺสา ปน อิสฺสาย ชียนลกฺขณํ
อาคาริเกนาปิ อนาคาริเกนาปิ ทีเปตพฺพํ.
อาคาริโก หิ เอกจฺโจ กสิวณิซฺชาทีสุ
อณฺณตเรน อาชีเวน อุตฺตโน ปุริสการ์
นิสฺสาย ภาทฺทกํ ยานํ วา วาหนํ วา
รตนํ วา ลภติ.

ก็ลักษณะซึ่งเกียตของริษยานี้ บัณฑิต
พึงแสดงโดยคฤหัสถ์บ้าง โดยบรรพชิตบ้าง.
จริงอยู่ คฤหัสถ์บางคน อาศัยหน้าที่การงาน
ที่ชายฝั่งทำของตน ควยอาชีพอย่างใดอย่าง
หนึ่ง ในบรรดาอาชีพทั้งหลาย มีการทำนา
และการค้าขายเป็นต้น ย่อมไต่ชานบ้าง
พาหนะบ้าง รัตนะบ้างที่ดี ๆ.

คุณทรงศักดิ์ สิวনারถ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา.

อิติโร^๑ ตสุส อลามตฺถิโก เตน ลา เณ อีกรคนหนึ่ง ไม่มีความต้องการให้เขาไคลาม
 น ตสุสตี, "กทา นุ โช เอส อิมิสฺสา ย่อมไม่ยินดีด้วยลาภนั้น คิดแต่ว่า "เมื่อไร
 สมฺปตฺติยา ปริหายิตฺวา กปโณ หุตฺวา หนอ เจ้าคนนี้จึงจักเลื่อมจากสมบัตินี้ เป็น
 จริสฺสตี"ติ จินฺเตตฺวา เอเณ การเณ คนตกยากเที่ยวไป" เมื่อเขาเลื่อมจาก
 ตสุมี ตาย สมฺปตฺติยา ปริหีนเ อตุตฺมโน สมบัตินี้ ด้วยเหตุอย่างหนึ่ง ย่อมชอบใจ.
 โหติ.

อนาคาริกอบิ เอโก อีสฺสามนโก อณฺเฑ แมบรรพชิตรูปหนึ่ง ผู้มีใจริษยาเห็นบรรพชิต
 อตุตฺมโน สุตฺตปริยตฺติอาทีนินิ นิสฺสาย รูปอื่นผู้ถึงพร้อมด้วยลาภเป็นต้น อันเกิดขึ้น
 อูปฺปนฺนลาภาทิสฺมฺปตฺติ ทิสฺวา "กทา นุ เพราะอาศัยการศึกษาเล่าเรียนเป็นต้นของ
 โช เอส อิมะหิ ลาภาทีหิ ปริหายิสฺสตี"ติ ตน คิดแต่ว่า "เมื่อไรหนอ ท่านองค์นี้จัก
 จินฺเตตฺวา ยทา ตํ เอเณ การเณ เลื่อมจากลาภเป็นต้นเหล่านี้" เมื่อเห็น
 ปริหีนํ ปสฺสตี, ตทา อตุตฺมโน โหติ. บรรพชิตรูปนั้น เลื่อมแล้วด้วยเหตุอย่างหนึ่ง
 ย่อมชอบใจ.

เอวํ ปรสมฺปตฺติชียนลกฺขณา อีสฺสาติ พิงฺทราบวารีษยามีลักษณะซึ่งเกิดสมบัติของ
 เวทิตพฺพา. คนอื่นอย่างนี้.

๑๑๒๗. มจฺฉริยนิทฺเทเส : วตฺตุโต ๑๑๒๗. จะวินิจฉัยในมัจฉริยนิทฺเทส
 มจฺฉริยทสฺสนตฺถํ ปญจ มจฺฉริยานิ ต่อกไป : เพื่อจะทรงแสดงมัจฉริยะะโดยวัตถุ

^๑ ฉ. อปโร.

อวาสมัจฉริยนติอาทิ วุคฺคํ.

จึงตรัสพระบาลีมีอาทิว่า มัจฉริยะ (ความ
ตระหนี่) ๕ ชื่อว่า อวาสมัจฉริยะ ดังนี้.

ตตฺถ อวาเส มัจฉริยํ อวาสมัจฉริยํ.
เสสปเทสุปิ เอเสว นโย.

ในพระบาลีนั้น ความตระหนี่ในที่อยู่อาศัย
ชื่อว่า อวาสมัจฉริยะ. แม้ในบททั้งปวง
ก็มียกขึ้นแหละ.

อวาโส นาม สกลาราโมปิ
ปริเวณมุปี เอโก วรโกปิ รตฺติฏฺฐาน-
ทิวาฏฺฐานาทีนึปี. เตสุ วสนฺตา สุขํ
วสนฺติ, ปจฺจเย ลภฺนฺติ. เอโก ภิกฺขุ
วตฺตสมฺปนฺนสฺเสว เปสฺลสฺส ภิกฺขุโน ตตฺถ
อาคมํ น อิจฺฉติ, "อาคโตปิ ขิปปํ
คจฺฉตุ"ติ จินฺเตติ, อิทํ อวาสมัจฉริย
นาม.

ที่ชื่อว่า อวาโส ไคแก่อารามทั้งหมด
บาง บริเวณบาง หองนอยบาง ที่พักผ่อน
กลางคืน และที่พักผ่อนกลางวันเป็นต้นบ้าง.
ผู้ที่อยู่ในที่อยู่อาศัยเหล่านั้น ย่อมอยู่สบาย
ยอมได้ปัจจัยทั้งหลาย. ภิกษุรูปหนึ่งยอมไม่
ปรารถนาการที่ภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก ผู้ถึง
พร้อมด้วยวัตรมาในที่อยู่อาศัยนั้น แม่มาแล้ว
ยอมคิดว่า "ขอให้ไปเสียเร็ว ๆ" ดังนี้ นี้ชื่อ
ว่า อวาสมัจฉริยะ (คือตระหนี่ที่อยู่อาศัย).

ภณฺพณการกาทีนํ ปนฺ ตตฺถ วาสํ อนิจฺฉโต
อวาสมัจฉริย นาม น โหติ.

แต่สำหรับภิกษุที่ไม่ปรารถนา การที่พวกก่อ
การทะเลาะเป็นต้น อยู่ในที่อยู่อาศัยนั้นไม่
ชื่อว่า อวาสมัจฉริยะ.

หม่อมราชวงศ์หญิงวรรณาภรณ์ สุข เนตร
สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา.

กฺุณฺติ อฺุปฺภฺจกฺกฺุณฺมฺปิ ฌาตฺกฺุณฺมฺปิ.
 ตตฺถ อณฺฺณสฺส อฺุปฺสํกมฺนํ อนฺฺจฺจโต
 กฺุณฺมจฺจริยํ โหติ.

ปาปปฺุคฺคสฺส ปน อฺุปฺสํกมฺนํ อนฺฺจฺจนฺฺโตปฺิ
 มจฺจรี^๑ นาม น โหติ. โส หิ เตสํ
 ปสฺสาทภฺทาย ปฏฺิปปชฺชติ. ปสฺสาทํ รกฺขิตฺตุ
 สมตฺถสฺสเสว ปน ภิกฺขุโน ตตฺถ อฺุปฺสํกมฺนํ
 อนฺฺจฺจนฺฺโต มจฺจรี^๒ นาม โหติ.

ลาภฺโกติ จตฺตฺุปฺจฺจยลาภฺว. ตํ
 อณฺฺณสฺมี สึลวณฺฺเต ลภณฺฺเตเยว "มา
 ลภตฺตุ"^๓ติ จินฺฺเตนฺฺตสฺส ลภณฺฺมจฺจริยํ โหติ.

โย ปน สทฺธาเทยฺยํ วินิปาเตติ,
 อปฺริภฺกตฺตฺุปฺริภฺกคาทิวเสน วินาเสติ,

คํวํ ตระกูล ไทแก่ ตระกูลอุปฐาก
 บ้าง ตระกูลญาติบ้าง. เมื่อไม่ปรารถนาจะ
 ให้ภิกษุอื่นเข้าไปในตระกูลเหล่านั้น ย่อม
 เป็นกุณมัจจริยะ (คือ ตระหนักรู้ตระกูล).

แต่สำหรับบุคคลผู้ลามก แม้จะไม่ปรารถนา
 ให้เข้าไป ก็ยอมไม่เชื่อว่าเป็นผู้ตระหนักรู้.
 เพราะบุคคลลามกนั้น ย่อมปฏิบัติเพื่อทำลาย
 ความเลื่อมใสของตระกูลเหล่านั้น. แต่
 สำหรับภิกษุผู้สามารถจะรักษาความเลื่อมใส
 ไทเมื่อไม่ปรารถนาให้เข้าไป ในตระกูล
 เหล่านั้น ย่อมเชื่อว่าเป็นผู้ตระหนักรู้.

คํวํ ลามก ไทแก่ ลามกคือปัจจัย ๔
 นั้นเอง. ในเมื่อภิกษุอื่นผู้มีศีลไค้ลามกอยู่นั้น
 แหละ เมื่อคิดว่า "จงอย่าไค้เลย" ดังนี้
 ย่อมเป็น ลามกมัจจริยะ (คือ ตระหนักรู้ลามก).

แต่ภิกษุไค้ยอมยั้งของที่เขาถวายด้วยศรัทธา
 ให้ตกเสียไป ย่อมให้เสียหายด้วยอำนาจ

^{๑-๒} ส. ก. อนฺฺจฺจนฺฺโตปฺิ มจฺจริยํ นาม.

ปุติภาวํ คจฺจนฺตมฺปิ อณฺณสฺส น เทติ, ตํ
ทิสฺวา "สเจ อิมํ เอส น ลเภยฺย,
อณฺโณ สีสฺวา ลเภยฺย, ปรีโภคํ
คจฺเจยฺยา"ติ จินฺเตนฺตสฺส มจฺจริยํ นาม
นตฺถิ.

ไม่ยอมใช้สอยและใช้สอยไม้ที่เป็นต้น แม่
ของที่จะถึงความผูกเน่าก็ไม่ให้แก่ผู้อื่น เมื่อ
เห็นภิกษุอื่นแล้ว คิดว่า "ถ้าท่านองค์นี้จะไม่
พึงใจของนั้น ภิกษุอื่นผู้มีศีลพึงใจได้เถิด พึงใช้
สอยเถิด" ดังนี้ ชื่อว่า ไม่เป็น (ลาม)
มัจจริยะ.

วณฺโณ นาม สรีรวณฺโณปิ
คุณวณฺโณปิ.

ที่ชื่อว่า วรรณะ ไคแก่ ผีวพรรณแห่ง
สรีระบ้าง การสรรเสริญความดีบ้าง.

ตตฺถ สรีรวณฺเณ มจฺจริปฺคฺคโล "ปโร
ปาสาทิโก รูปรวา"ติ วุตฺเต ตํ น กเถตุ-
กาโม โหติ. คุณวณฺณมจฺจรี สีสฺเลน
ชฺตงฺเคน ปฏิปทาย อจาเรน วณฺณํ น
กเถตุกาโม โหติ.

ในวรรณะทั้ง ๒ นั้นบุคคลผู้ตระหนี่ในผีวพรรณ
แห่งสรีระ เมื่อเขาพูดว่า "คนอื่นน่าเลื่อมใส
มีรูปงาม" ดังนี้ ย่อมเป็นผู้ไม่ปรารถนาจะ
กล่าวถึงผีวพรรณแห่งสรีระนั้น. ผู้ที่ตระหนี่
ในการสรรเสริญความดี ย่อมไม่เป็นผู้
ประสงค์จะกล่าวสรรเสริญ โดยศีลคุณ โดย
ชดงคคุณ โดยปฏิปทาคุณ โดยอาจารย์คุณ.

ธมฺโมติ ปริยตฺติธมฺโม จ ปฏิเวธ-
ธมฺโม จ.

คำว่า ธรรม ไคแก่ ปริยัติธรรมและ
ปฏิเวธธรรม.

คุณไพฑูรย์วรรณ อารุณี และ คุณสมร พุทฺธสถิตย
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตตถ อริยสาวกา ปฏิเวธมมัม น ในธรรมทั้ง ๒ ประการนั้น พระอริยสาวก
มจฺจรายนฺติ, อตฺตนา ปฏิวิทฺตมฺเม ทั้งหลาย ย่อมไม่ตระหนี่ปฏิเวธธรรม ย่อม
สเทวกสุส โลกสุส ปฏิเวธํ อิจฺจนฺติ. "ตํ ปรารธนา การที่โลกพร้อมทั้งเทวดาไท่แห่ง
ปน ปฏิเวธํ ปเร ชานนฺตฺตฺติ อิจฺจนฺติ. ตลอดในธรรมที่ตนแทงตลอดแล้ว. อนึ่ง
ย่อมปรารธนาว่า"ขอคนอื่นจงรู้ปฏิเวธนั้น".

ตฺตฺติธฺมฺเมเยว ปน ธฺมฺมจฺจริยํ นาม ก็ชื่อว่า ธรรมมัจฉริยะะ ย่อมมีได้เฉพาะใน
โหติ. เตน สมฺนฺนาคโต ปุคฺคโล ยํ กุพฺพํ ธรรมอันเป็นต้นตึกษา บุคคลผู้ประกอบด้วย
คณฺถํ วา กถามคฺคํ วา ชานาติ, ตํ ธรรมมัจฉริยะะ ย่อมรู้กันณะ (คือพระบาลี)
อณฺถํ น ชานาเปตฺตกาโม โหติ. หรือกถามรรค (คือคำประพันธ์อรรถกถา
แห่งบาลี) ที่ยังลึกลับอันใด ย่อมเป็นผู้ไม่
ประสงคฺจะให้ผู้อื่นรู้กันณะหรือกถามรรคนั้น.

โย ปน ปุคฺคลํ อุปฺปริกฺขิตฺวา แต่ผู้ใดพิจารณาบุคคล ไม่ให้ด้วยการอนุ-
ธฺมฺมานุคฺคเหน, ธฺมฺมํ วา อุปฺปริกฺขิตฺวา เคาราหฺธรรม หรือพิจารณาธรรม ไม่ให้
ปุคฺคลานุคฺคเหน น เทติ, อยํ ธฺมฺมจฺจริ นาม น โหติ. ด้วยการอนุเคราะห์บุคคล ผู้นี้ไม่ถือว่าเป็น
ผู้ตระหนี่ธรรม.

ตตถ เอกจฺโจ ปุคฺคโล โลโล ในชื่อนั้น บุคคลบางคนเป็นคนเลาะ
โหติ, กาเลน สมโณ โหติ, กาเลน แหละ, บางเวลาก็เป็นสมณะ บางเวลาก็
พฺรหฺมโณ, กาเลน นิกฺคฺโข. โย หิ เป็นพราหมณ์ บางเวลาก็เป็นนิครนถ์. ก็

คุณไพฑูรย์วารณ อารุณี และ คุณสมร พุทฺธสติกฺข์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ภิกษุ "อัย ปุคฺคโล ปเวณิอาคตํ ตนฺตี สญฺห์ สุขุมํ ฌมฺมบุตรํ" ภิณฑิตฺวา อาลุฬิสฺสตี"ติ น เทติ, อัย ปุคฺคลํ อุปปริกฺขิตฺวา ฌมฺมานุคฺคเหน น เทติ นาม.

ภิกษุใดไม่ไห้คิดว่า "บุคคลผู้นี้จักทำลายธรรมอันละเอียดสุขุม เป็นต้นภาษาสมาโดยสืบสายกันทำให้ยุ่ง" ดังนี้ ภิกษุนั้นชื่อว่าพิจารณาบุคคล ไม่ไห้ด้วยการอนุเคราะห์ ธรรม.

โย ปน "อัย ฌมฺโม สโณห สุขุโม, สจายํ ปุคฺคโล คณฺหิสฺสตี, อณฺเฑ พฺยากริตฺวา อตุตฺตานํ อาวิกิตฺวา นสฺสิสฺสตี"ติ น เทติ, อัย ฌมฺมํ อุปปริกฺขิตฺวา ปุคฺคลานุคฺคเหน น เทติ นาม.

อนึ่ง ภิกษุใดไม่ไห้คิดว่า "ธรรมนี้ละเอียดสุขุม ถ้าบุคคลนี้จักเอาไป ก็จักพยากรณ์หรือหัตผลแสดงตนพินาศไป" ดังนี้ ภิกษุนั้นชื่อว่าพิจารณาธรรม ไม่ไห้ด้วยการอนุเคราะห์บุคคล.

โย ปน "สจายํ อิมํ ฌมฺมํ คณฺหิสฺสตี, อมหากํ สมยํ ภิณฑิตุํ สมตฺตโถ ภวิสฺสตี"ติ น เทติ, อัย ฌมฺมมจฺจรี จ นาม โหติ.

ส่วนผู้ใดไม่ไห้คิดว่า "ถ้าผู้นี้จักรับเอาธรรมนี้ไป ก็จักเป็นผู้สามารถทำลายลัทธิของเราได้" ดังนี้ ผู้นี้ชื่อว่าเป็นผู้ตระหนักรู้ ธรรม.

อิมेषุ ปณฺจสุ มจฺจริเยสุ อาวาส- มจฺจริเยน ตาว ยกฺโข वा เปโต वा

ในบรรดามัจจริยะทั้ง ๕ นี้ เริ่มตนด้วยความตระหนักรู้ที่อยู่อาศัย ก็จะเป็นยักษ์

ก. ฌมฺมบุตรํ.

หุตฺวา ตสฺสเสว อาวาสสฺส สงฺการํ สีเสณ
อุกฺขิปิตฺวา วิจรติ.

กุลมจฺฉริเยน ตสฺมี กุเล อญฺเณสํ ทาน-
มานนาทีนึ กโรนฺเต ทิสฺวา "ภินฺนํ วตฺตี
กุลํ มมา"ติ จินฺตยโต โลหิตมุปี มุขโต
อุกฺกจฺจติ, กุจฺฉิวิเรจนมุปี โหติ,
อนฺตานิปี ขณฺหาขณฺทานิ^๑ หุตฺวา นิกฺขมฺนฺติ.

ลาภมจฺฉริเยน สํมสฺส วา กณฺสฺส วา
ปุกฺกสฺส วา^๒ สฺนฺตเก ลาภ
มจฺฉรายิตฺวา ปุกฺกสิทฺธิปริโภกํ วิย
ปริภุชฺชิตฺวา ยกฺโข วา เปโต วา
มหาอชฺคโร วา หุตฺวา นิพฺพตฺตติ.

สรีรฺวณฺณคุณวณฺณมจฺฉเรณ ปริยตฺตติธมฺม-
มจฺฉเรณ จ อตฺตโนว วณฺณํ วณฺเณติ,

บ้าง เป็นเปรตบ้าง เอาศีรษะทูนหยากเขี้ยว
แห่งที่อยู่อาศัยนั้นแหละทิ้งขว้างไป.

ด้วยความตระหนี่ตระกูล เมื่อตระกูลนั้น
ทำทานและนับถือคนเหล่านี้ ก็คิดว่า "ตระกูล
ของเราแตกไปแล้ว" แม่โลหิตก็จะพุ่ง
ออกจากปาก แม่ทองก็จะถ่าง แม่ไส้ก็จะ
ออกมาเป็นชิ้นน้อยชิ้นใหญ่.

ด้วยความตระหนี่ลาภ ในลาภอันเป็นของ
สงฆ์หรือของคณะ หรือของบุคคลก็ตระหนี่
ใช้สอย เหมือนตั้งใช้สอยส่วนบุคคล ก็จะ
บังเกิดเป็นยักษ์บ้าง เป็นเปรตบ้าง เป็น
งูเหลือมใหญ่บ้าง.

ด้วยความตระหนี่ผิวพรรณแห่งสรีระและการ
สรรเสริญคุณความดี และด้วยความตระหนี่
ปริยัตติธรรม เขาก็ยอมจะพรรณนาผิวพรรณ
หรือสรรเสริญคุณความดีของตนเท่านั้น,

^๑ ก. ขณฺหาขณฺทานิ.

^๒ ฉ. "ปุกฺกสฺส วา"ติ ปทํ น ทิสฺสติ.

ปเรสํ วนฺณเณ^๑ "กั วนฺณโณ เอโส"ติ ตํ ตํ
โทสํ วนฺนโต ปริยตฺติธมฺมณฺจ กสฺสจจิ กิณฺจจิ
อเทฺนฺโต ทุพฺพณฺโณ เจว เอพฺมุโค จ
โหติ.

ในพิวพรรณ หรือคุณความดีของคนอื่น ก็จะมี
กล่าวถึงข้อเสียนั้น ๆ ว่า "ผู้นี้จะสวยงาม
อย่างไร หรือจะมีคุณความดีอย่างไร" และ
เมื่อไม่ให้ปริยัติธรรมอะไรแก่ใคร ๆ ย่อม
จะเป็นผู้มีพิวพรรณทรามและเป็นใบ้หน้าลาย.

อปิจ อาวาสมจฺจริเยน โลหเกเห
ปจฺจติ, กุลมจฺจริเยน อปฺปลาโก โหติ,
ลาภมจฺจริเยน กุณฺนिरเย นิพฺพตฺตติ,
วณฺณมจฺจริเยน ภเว ภเว นิพฺพตฺตสฺส
วณฺโณ นาม น โหติ, ธมฺมมจฺจริเยน
กุกฺกุณฺนिरเย นิพฺพตฺตติ.

อนึ่ง ด้วยความตระหนี่ที่อยู่อาศัย จะ
ถูกเผาอยู่ในเรือนเหล็กแดง, ด้วยความ
ตระหนี่ตระกูลจะเป็นผู้มีลาภน้อย, ด้วย
ความตระหนี่ลาภ จะบังเกิดในนรกกฏ,
ด้วยความตระหนี่วรรณะ เมื่อบังเกิดมา
ทุกภพทุกชาติ จะไม่มีความสวยงาม หรือ
ได้รับการสรรเสริญเลย, ด้วยความตระหนี่
ธรรมจะบังเกิดในนรกถ่านเพลิง.

มจฺจรายนฺวเสณ มจฺจเร.
มจฺจรายนากาโร มจฺจรายนา. มจฺจเรณ
อยิตสฺส^๒ มจฺจเรสมจฺจติโน ภาโว
มจฺจรายิตตตํ.

ที่ชื่อว่า การตระหนี่ เนื่องด้วยความ
เห็นขวนขวาย, อาการเห็นขวนขวาย ชื่อว่า
กิริยาที่ตระหนี่, ภาวะแห่งจิตที่ถูกความ
เห็นขวนขวายให้เป็นไปแล้ว มีความพร้อม

^๑ ก. น ปเรสํ วนฺณเณติ.
^๒ ก. อายิตสฺส.

เพรียงอยู่ด้วยความเห็นยาวนาน ชื่อว่า
มัจฉรายิตตัต (ความตระหนี่).

มยุหเมว โหนตุ, มา อณฺณสุสาติ สัพพาปิ
อตุตโน สมฺปตฺติโย พุยาเปตุ น อิจฺฉตีติ
วิวิจฺเณ. วิวิจฺฉสุส ภาโว เววิจฺฉ,
มฺหุทฺมจฺฉริยสุเสตํ นามํ.

บุคคลชื่อว่า วิวิจฺเณ (ผู้หวงแหน) ด้วยอรรถ
ว่า ไม่ปรารถนาจะให้สมบัติของตนทั้งหมด
ซึ่มซาบไปว่า ของจงเป็นของเราเท่านั้น
อย่าเป็นของคนอื่นเลย. ภาวะแห่งบุคคลผู้
หวงแหน ชื่อว่า เววิจฺฉ (ความหวงแหน)
นี้เป็นชื่อแห่งมัจฉริยะะอย่างอ่อน.

กทริโย วุจฺจติ อนาทรโร, ตสุส ภาโว
กทริย, ฅทฺธมจฺฉริยสุเสตํ นามํ.

บุคคลผู้ไม่มีความเอื้อเฟื้อ เรียกว่า คนเห็น
แก่ตัว, ภาวะแห่งคนเห็นแก่ตัวนั้น ชื่อว่า
กทริย (ความเห็นแก่ตัว) นี้เป็นชื่อแห่ง
มัจฉริยะะอย่างกระด้าง.

เตน หิ สมฺนฺนาคโต ปุคฺคโล ปรมุขิ
ปเรสํ ททมานํ นิวาเรติ. วุคฺตมฺปิ
เจตํ :

จริงอยู่ บุคคลผู้ประกอบด้วยความเห็นแก่ตัว
นั้น ย่อมห้ามแม่คนอื่นให้ทานแก่คนอื่น ซ่อน
สมควยพระบาลีที่ตรัสไว้ว่า :

กทริโย ปาปสงฺกปโป
มิจฺฉาทิฏฺฐิ อนาทรโร

คนที่เห็นแก่ตัว มีความคิดเลว
มีความเห็นผิด ไม่มีความเอื้อเฟื้อ

คุณมัทนา สว่าง เวช
สร้างต้นฉยับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ททมานัน นีวาเรตี

याजमानान गोचननुत्ति?

याजके तिसुवा गृण्णमावेन जित्तं
 अणुत्ति संगोकेत्ति गृण्णजुगो, तसु
 गावो गृण्णजुगता.

ยอมห้ามคนอื่น ผู้กำลังให้อาหารแก่
 ผู้ขอ ดังนี้.

บุคคลใดเห็นयाจกแล้ว คับใจ คือ
 หตฺหุทวความขมขื่น เหตุนั้น บุคคลนั้นชื่อว่า
गृण्णजुगो (แปลว่า คนมีใจคับแคบ) ภาวะ
 แห่งคนใจคับแคบนั้น ชื่อว่า गृण्णजुगता
 (ความมีใจคับแคบ).

अपरो नयो, गृण्णजुगता वज्जति
 गृण्णजुगताहो,

समत्तिगतिकपुणाय हि उकुखलिया गत्तं
 कण्हन्तो सपुत्तोपाकेन संगुत्ति^२
 अकुक्कगुज्जना^३ कण्हति पुरेत्तुवा कहेत्तु
 न सकोत्ति, एवํ मज्जरीपुकुत्तसुत्ति जित्तं
 संगुत्ति, तसुत्ति संगुत्तिเต गाโยपि तदेव
 संगुत्ति ปฏิगुत्ति ปฏิनिवत्तति न

อีกนัยหนึ่ง ความเป็นคนใจแคบ เหมือน
 เครื่องคดคือทัพพี เรียกว่า गृण्णजुगता,

จริงอยู่ บุคคลเมื่อจะคดข้าวในหม้อซึ่งเต็ม
 เสมอชอบปาก ย่อมเอาปลายทัพพีซึ่งแคบไป
 เสี่ยทุกส่วนคดเอา ย่อมไม่สามารถจะคดให้
 เต็มได้, จิตของบุคคลผู้ตระหนี่ก็เหมือน
 อย่างนั้น ย่อมคับแคบ เมื่อจิตนั้นคับแคบ แม
 ่กายก็คับแคบคือท้อแท้ ถดถอย ไม่คลี่คลาย

^๑ ส. ส. ๑๕/๑๓๔.

^๒ ส. สังกุत्ติเตน.

^๓ ส. อकुคฺคกกุจฺจนา.

คุณมัทธนา สว่าง เวช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สมปัสரியตีตี^๑ มจฺเจรี "กฎกณฺจุกตา"ตี
วุตฺต.

เหมือนเช่นนั้น เพราะฉะนั้น ความตระหนี่
จึงตรัสเรียกว่า "กฎกณฺจุกตา" (แปลว่า
ความเป็นคนใจแคบเหมือนเครื่องคด คือ
ทัพพี).

อคฺคหิตตตี จิตฺตสฺสตี ปเรสฺส

อุปการกรณ ทานาทินา อากาเรน ยถา
น สมปัสரியตี, เอว อาวริตฺวา
คหิตภาโว จิตฺตสฺส.

คำว่า อคฺคหิตตตี จิตฺตสฺสตี (ความกั
เอาไวแห่งจิต) ไต่แก่ ความที่จิตกัเอาไว
โดยไม่ยอมคลี่คลายตามอาการ มีการให้
ทานเป็นต้น ในการกระทำอุปการะแก่คน
เหล่านี้.

ยสุมา ปน มจฺฉรี ปุคฺคโล อุตฺตโน สนฺตกั
ปเรสฺส อทาตุกาโม โหตี, ปรสฺนตกั
คณฺหิตฺตุกาโม. ตสุมา "อิหิ อจฺฉริยั
มยฺหเมว โหตุ มา อณฺณสฺสา"ตี ปวตฺตี-
วเสณสฺส อุตฺตสมฺปตฺตีสัน นิคฺขุหนลกฺขณฺตา,
ปรสฺมปตฺตีกุคฺคหณฺนลกฺขณฺตา^๒ วา เวทิตฺพฺพา.

ก็เพราะบุคคลตระหนี่ ย่อมเป็นผู้ไม่ยากให้
ของ ๆ คนแก่คนอื่น อยากแต่จะรับเอาของ
คนอื่น ฉะนั้น ฟังทราบความที่ความตระหนี่
นั้นมีการซ่อนสมบัติของตนเป็นลักษณะบ้าง มี
การถือเอาสมบัติของคนอื่น เป็นลักษณะบ้าง
เกี่ยวกับความเป็นไปว่า "ความอัสจรรยนี้
จงเป็นของเราเท่านั้น อย่าเป็นของคนอื่น
เลย" ดังนี้.

^๑ ก. น ปเรสฺส ปสาร์ยตีตี.

^๒ ฉ. อุตฺตสมฺปตฺตีกุคฺคหณฺนลกฺขณฺตา.

คุณมัทนา สว่างเวช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เสส อิมสุมิ โทจจนเก อุตฺตานตฺตเมว. คำที่เหลือในโคจจนะนี้ มีอรรถงายทั้งนั้น.

อิมานิ ปน สญฺโฆชนานิ กิเลส- ก็สังโยชน์เหล่านี้ จะนำมาแสดงตาม
ปฏิบัติภาวียาปิ อหริตุํ วมุคฺติ มคฺค- ลำดับกิเลสบ้าง ตามลำดับมรรคบ้าง ก็ควร.
ปฏิบัติภาวียาปิ.

กิเลสปฏิบัติภาวียา กามราคปฏิฆสญฺโฆชนานิ ว่าตามลำดับกิเลส กามราคสังโยชน์และ
อนาคามิมคฺเคน ปหีนฺตฺติ, มานสญฺโฆชนํ ปฏิฆสังโยชน์ อันอนาคามิมรรคยอมละได้,
อหตุตมคฺเคน, ทิฏฺฐิวิจิกิจฺฉา- มานสังโยชน์ อันอหัตมรรคยอมละได้.
สึลพฺพตปฺรามาสา โสตาปตฺติมคฺเคน. ทิฏฺฐิสังโยชน์ วิจิกิจฺฉาสังโยชน์ สึลพฺพต-
ภวราคสญฺโฆชนํ อหตุตมคฺเคน. อีสฺสา- ปฺรามาสสังโยชน์ อันโสตาปัตติมรรคยอม
มจฺฉริยานิ โสตาปตฺติมคฺเคน, อวิชฺชา ละได้, ภวราคสังโยชน์ อันอหัตมรรค
อหตุตมคฺเคน. ยอมละได้. อีสฺสาและมัจฉริยะะ อันโสตา-
ปัตติมรรคยอมละได้, อวิชฺชา อันอหัต-
มรรคยอมละได้.

มคฺคปฏิบัติภาวียา ทิฏฺฐิวิจิกิจฺฉาสึลพฺพต- ว่าตามลำดับมรรค โสตาปัตติมรรค ละทิสฺฐิ
ปฺรามาสอิสฺสามจฺฉริยานิ โสตาปตฺติ- วิจิกิจฺฉา สึลพฺพตปฺรามาส อีสฺสา และ
มคฺเคน ปหีนฺตฺติ, กามราคปฏิฆา มัจฉริยะะ, อนาคามิมรรค ละกามราคะและ
อนาคามิมคฺเคน, มานภวราคอวิชฺชา ปฏิฆะ, อหัตมรรค ละมานะ ภวราคะ
อหตุตมคฺเคนาติ. และอวิชฺชาได้.

คุณลายอง ทะรินสุค
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๑๑๕๐. คนฺถโคจฺจเก: นามกายํ
คนฺถเกติ จุติปฏิสนฺธิวเสน วฏฺฐสมิ
มฺเฏตฺติ กายคนฺถ.

๑๑๕๐. จะวินิจฉัยในกัณฑ์โคจจกะ
ต่อไป: ธรรมชื่อว่า กายกัณเฑ ควบอรธว่า
รอยรตนามกาย คือ สืบต่อไว้ในวฏฺฐะ ควบ
สามารถแห่งจุติและปฏิสนธิ.

สพฺพญฺภาสิตมฺปิ ปฏิภฺปิ ตฺวา "สฺสสฺโต
โลก, อิทเมว สจฺจํ, โมมฺมณฺณ"ติ
อิมินา อากาเรน อภินิวิสฺตีติ อิทฺสจฺจา-
ภินิเวโส.

กายกัณเฑที่ปฏิเสธ แม่ภาษิตของพระสัพพัญญู
ยึดมั่นโดยอาการที่ว่า "โลกเที่ยง, นี้
เท่านั้นจริง อย่างอื่นเปล่า" ทั้งนี้เป็นต้น
เหตุฉะนั้น จึงชื่อว่า อิทฺสจฺจาภินิเวส.

ยสฺมา ปน อภิชฺฌากามราคานํ วิเสโส
อตุตฺติ, ตสฺมา อภิชฺฌากายคนฺถสฺส
ปทภาชเน "โย กามเสฺ กามจฺจนฺโท
กามราโค"ติ อวตฺวา "โย ราโค
สําราโค"ติอาทิ วุตฺตํ.

ก็เพราะอภิชฌาและกามราคะ มีความแตก
ต่างกันอยู่ ฉะนั้น ในบทภาชนะแห่งอภิชฌา-
กายกัณเฑมิได้ตรัสว่า "กามฉันทะ (ความ
พอใจในกาม) กามราคะ (ความกำหนัด
ในกาม) ในกามทั้งหลาย อันใด" ทั้งนี้ แต่
ตรัสว่า "ราคะ (ความกำหนัด) สําราคะ
(ความกำหนัดนัก) อันใด" ทั้งนี้เป็นต้น.

อิมินา ยํ เหฏฺฐา วุตฺตํ "พฺรหฺมานํ
วิมานาที่สุ ฉนฺทราโค กามาสโว น
โหติ, คนฺถโคจฺจกํ ปตฺวา อภิชฺฌากาย-
คนฺถ โหตี"ติ, ตํ สุวตฺตุนฺติ เวทิตพฺพํ.

ด้วยพระพุทธรวณะนี้ คำใดที่ข้าพเจ้ากล่าว
แล้วในบทหลังว่า "ฉนฺทราคะ (คือความ
กำหนัดด้วยอำนาจความพอใจ) ในวิมาน
เป็นต้น ของพวกพรหม ไม่เป็นกามาสวะ,

คุณล่ายอง **พระชินสุต**
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อรรถสาธิต. ป-ท. ๕-๑๕

ครั้นถึงคณฺโถจจนกะ โลกะก็ชื่อว่า เป็น
อภิขฌากายคณฺธะ" ดังนี้ คำนั้น ฟังทราบวา
ข้าพเจ้ากลัวไว้มากแล้ว.

ปรโต กิเลสโคจจนเกปิ เอเสว นโย.

แม้ในกิเลสโคจจนกะข้างหน้า ก็มีนัยดังนี้
แหละ.

จเปตฺวา สลฺลพฺพตฺปฺรามาสนฺติ อิทํ ยสฺมา
สลฺลพฺพตฺปฺรามาโส "อิทเมว สจฺจนฺ"ติ-
อาทีนา อากาเรน นานินิวิสฺติ, "สฺลเณ
สุทฺธิ"ติอาทีนา เอว ปน อภินิวิสฺติ,
ตสฺมา มิจฺฉาทิฏฺฐิภูตมฺปิ ตํ ปฏิกฺขิปปนฺโต
"จเปตฺวา"ติ อาท.

คำว่า เวณสลลพพตปฺรามาสนฺ นี้ มีอธิบายว่า
พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "เวณ" ดังนี้ ทรงห้าม
สลลพพตปฺรามาสนฺนั้นซึ่งแม้เป็นมิจฉาทิฏฐิเพราะ
สลลพพตปฺรามาสนฺไม่ยึดมั่นโดยอาการมีอาทิวา
"นั่นแหละจริง", แต่ยึดมั่นโดยอาการมีอาทิวา
ว่า "ความบริสุทธิ์มีไต่ด้วยศีล" ดังนี้เท่านั้น.

๑๑๖๒. นีวรณโคจจนกสฺส ถีนมิทฺธ-
นิตฺทเทเส : จิตฺตสฺส อกฺลลตาติ จิตฺตสฺส
กิลานภาโว. กิลานो हि अकल्लगोति^๑
वृज्जति. विनयेपि वृत्तं "नाहं गनुते
अकल्लगो"ति^๒

๑๑๖๒. จะวินิจฉัยในนิตเทสถีนมิทธะ
แห่งนัวรณโคจจนกะต่อไป : คำว่า จิตตสฺส
อกฺลลตา ไต่แก่ความเป็นไขแห่งจิต ก็คนไข
เรียกว่า คนไม่สามารถ. แม้ในพระวินัยก็
ตรัสไว้ว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระ-
องค์ไม่สามารถ".

^๑ ก. อกฺลลยโกติ.

^๒ วิ. มหาวิภงฺค. ๑/๑๑๖.

คุณกฤษชัย ทะรินสุต

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อกมมณฺเฑตาติ จิตฺตสฺส เกลณฺณสงฺขาโตว
อกมฺมณฺเฑตาภาโร. โอสฺยนาติ
โอสฺยนาภาโร.

คำว่า อกมมณฺเฑตา ไต่แก อากาโร คือความ
เป็นธรรมชาติ ไม่สำเร็จประโยชน์ในการ
งาน กล่าวคือ ความเป็นไขแห่งจิต. คำว่า
โอสฺยนา ไต่แก อากาโรทอเท.

อิริยาปถิกจิตฺตญฺหิ อิริยาปถํ สนฺธาเรตุ^๑
อสกฺโกนฺตํ รุกฺเข วคฺคฺลิตฺติ วิย, ชีเล
ลคฺคฺคิตฺตภาณิตวารโก วิย จ โอสฺยติ, ตสฺส
ตํ อากาโร สนฺธาย "โอสฺยนา"ติ วุตฺตํ.

ตอบว่า ความจริง จิตที่กำจุนอิริยาบถ เมื่อ
ไม่สามารถจะชำระไวซึ่งอิริยาบถได้ ย่อม
ทอเท คูกคางคาวทอชยอบนตนไม และคูก
หมอนำออยที่คลองไวบนเสาเชื่อน ฉะนั้น ที่
พระองค์ตรัสไว้ว่า "ความทอเท" ดังนั้น
ทรงหมายถึงอาการนั้น ของจิตนั้น.

หุติยปทํ อุปสคฺควเสน วทฺธิตํ.

บทที่ ๒ (สฺลลฺยนา ที่แปลไว้ว่า ความถด
ถอย) ทรงเพิ่มไว้ควยอำนาจอุปสรรค.

ลีนฺนติ อวิปฺพาริกตาย ปฏิกฺกฺกิตฺตํ. อิตเร
เทว อากาโรภาวนิทฺเตสา.

คำว่า ลีน คือ ขดงอ เพราะเป็นธรรมชาติ
ไม่แผ่ไป. นอกจากนี้ก็ ๒ บท (คือ ลฺยนา
กิริยาที่หตฺหุ ลฺยิตฺต ภาวะที่หตฺหุ) แสดง
ขยายอาการและภาวะ.

^๑ ก. สนฺธาเรตุ.

ถีนนฺติ สปิปิณฺโท วย อวิปฺพาริกตาย คำว่า ถีน ไท้แก ติงอยู่โดยความเป็นแห่ง
 มนภาเวน จิตฺ. ถีนนาติ อากาณินฺทเทโส. เพราะเป็นธรรมชาติ ไม่แผ่ไปดุงก่อนเนย
 ถียิตฺภาโว ถียิตฺตฺตํ, อวิปฺพารวเสเนว ฉะนั้น, คำว่า ถีนนา แสดงขยายอาการ.
 ฤทฺธตาคี อตุโธ. ความเป็นธรรมชาติกระต่าง ชื่อว่า ถียิตฺตฺตํ
 อธิบายว่า ความเป็นธรรมชาติแขนแข็งด้วย
 สามารถแผ่ไปไม่ได้.

๑๑๖๓. กายสฺสํสาตี ขนฺธตฺตย-
 สงฺขาทสฺส นามกายสฺส. อกฺลลตา
 อกฺมมณฺณตาคี เหฏฺฐา วุตฺตนยเมว.

๑๑๖๓. คำว่า กายสฺส ไท้แก
 ของนามกาย คือขันธ์ ๓. คำว่า อกฺลลตา
 อกฺมมณฺณตาคี มีนัยตั้งไต่กลาวไว้แล้วในหน
 หลังนั้นแหละ.

เมโฆ วย อากาสํ กายํ โอนยฺหตีติ ที่ชื่อว่า โอนาโห ด้วยอรรถว่า ปกคลุม
 โอนาโห. สพฺพโตภาเคน โอนาโห กาย ดุงเมฆปกคลุมอากาศฉนั้น. ความ
 ปรีโยนาโห. หุมทุกส่วน ชื่อว่า ปรีโยนาโห.

อพฺภนฺตเร สโมรฺนุชฺตีติ อนุโตสโมโรโธ. ที่ชื่อว่า อนุโตสโมโรโธ ด้วยอรรถว่า
 ยดา หิ นคเร รฺนุชฺตีวา คหิตเต มนุสฺสา ปิดกันไว้ภายใน. อุปมาเหมือนเมื่อครั้งที่
 พหิ นิกฺขมิตฺตํ น ลภนฺติ, เอวมฺปิ มิทฺธเชน เขาปิดเอาไว้ คนทั้งหลายออกไปภายนอก
 สโมรฺนุชฺธา ฐมฺมา วิปฺพารวเสน นิกฺขมิตฺตํ ไม่ได้ ฉนฺใด ธรรมทั้งหลายอันมีหะปิดบัง

คุณอักษฺยา ทะรินฺสุต

สร้างคณฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

น ลภนฺตี. ตสฺมา "อนฺโตสโมโรโร"ติ
วฺตุตฺ.

ไ้ จะออกไปด้วยอำนาจความแผ่ไม่ไ้-
เหมือนฉนั้น เพราะฉนั้น จึงตรัสว่า
"ความปิดบังไ้ภายใน".

เมธสีติ มิทฺธ. อกมฺมณฺณภาเวน วิหีสสีติ
อตุโธ. สุปฺนติ เตนาคี โสปฺป. โสปป.
อกฺขิตลาทีนํ ปจฺลภาวํ กโรตสีติ ปจฺลายุกา.
สุปฺนา สุปิตตฺตฺนติ อาการภาวนิทฺเตสา.

ที่ชื่อว่า มิทฺธ ด้วยอรรถว่า ขจัด อธิบายว่า
เบียดเบียนโดยความเป็นธรรมชาติ ไม่
สำเร็จประโยชน์ในการงาน. ที่ชื่อว่า โสปป
ด้วยอรรถว่า เป็นเหตุให้หลับ. ที่ชื่อว่า
ปจฺลายุกา ด้วยอรรถว่า กระทำให้ว้าวะ
มีเปลือกตาเป็นต้นปรือลง. คำว่า สุปฺนา
สุปิตตฺตฺ แสดงขยายถึงอาการและภาวะ.

ยํ ปน เตสํ ปุโรโต โสปปปทํ, ตสฺส
ปุณฺวเจเน การณํ วฺตุตฺเมว.

ส่วนบทว่า ความหาวนอน ข้างหน้าบทเหล่า
นั้นใด เหตุในการกล่าวซ้ำบทว่า ความ
หาวนอนนั้น ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วที่เดียว.

อิทํ วุจฺจติ ถีนมิทฺธนีวฺรณฺนติ อิทํ ถีนญฺจ
มิทฺธญฺจ เอกโต กตุวา อาวรณฺญเจเน
ถีนมิทฺธนีวฺรณฺนติ วุจฺจติ.

คำว่า อิทํ วุจฺจติ ถีนมิทฺธนีวฺรณฺ ความว่า
ถีนะและมิทฺธนี รวมเข้าเป็นอันเดียวกัน
เรียกว่า ถีนมิทฺธนีวฺรณฺ โดยความหมายว่า
กางกั้นไ้.

ยัม เภมฺมยฺเยน เสกฺขปฺปุชฺชชานันฺนิ นินฺทิตฺวา ก่อนหลับและหลังจากหลับ ถิ่นมัทธนิเวศน์ใด
 ปุพฺพภากอปรภา เคสุ อูปฺปชฺชติ, ตํ ย่อมเกิดขึ้นแก่พระเสาะชะ และปุณฺชนโดยมาก
 อรหตฺตมกฺเคน สมฺมุจฺฉิชฺชติ. ชีณาสวานันฺนิ ถิ่นมัทธนิเวศน์นั้น อรหัตมรรคยอมตัดได้เด็ด-
 ปน กรชกายสฺส ทุพฺพลภา เวน ชาต. พระชีณาสพทั้งหลายยอมจะหยั่งลง
 ภวฺงฺโคตรณฺนิ โทติ, ตสฺมี อสมฺมิสฺเส สู่สว่างด้วยความที่กรัชกายอ่อนเพลีย เมื่อ
 วตฺตมาเน เต สุปฺนติ. สา เนสํ นินฺทา กว้างนั้นเป็นไปมิไคระคนกัน ท่านยอมหลับ.
 นาม โทติ. ชื่อว่า ความหลับของท่านยอมเป็นดังนั้น.

เตนาค ภาควา "อภิชานามิ โข ปนาคํ ควฺยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า
 อคฺคิเวสฺสสน กิมฺหานันฺนิ ปจฺฉิเม มาเส "ดูกรอัคริเวสสนะ ในเดือนทวายแห่งฤดูร้อน
 จตฺตคฺคณฺนิ สงฺฆาภู ปณฺณเปตฺวา ทกฺขิณฺเน เราปลุกสงฆาภู ๔ ชั้น มีสติสัมปชัญญะ
 ปสฺสเสน สโต สมฺปชาโน นินฺทิตฺวา กวาลงสู่ความหลับ โดยปรักว่เบื่องขวารูตัว
 โอกฺกมิตา"ติ? อยู่" ดังนี้.

เอวรฺูโป ปนาคํ กรชกายสฺส ทุพฺพลภาโว ก็ความที่กรัชกายอ่อนเพลียนี้เห็นปานนี้ ไม่
 น มคฺควชฺโณ, อูปาทินฺนเกปิ ใช้ภาวะที่มรรคจะพึงมา ย่อมใดแม่ในรูป
 อนูปาทินฺนเกปิ ลพฺภติ. ที่มีใจครอง แม่ในรูปที่ไม่มีใจครอง.

อูปาทินฺนเก^๒ ลพฺภมาโน ยทา ชีณาสโว เมื่อจะใดแม่ในรูปที่มีใจครอง ย่อมใดใน
 ที่มมกฺคํ คโต โทติ, อณฺณครํ วา ปน กาลเห็นปานนี้ คือในเมื่อพระชีณาสพเดิน

^๑ ม. ม. ๑๒/๔๖๑.

^๒ ก. อูปาทินฺน เกปิ.

คุณสรเทศ ชูเทศะ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

กมุข กตุวา กิลนุโต, เอวรูเป กาเล
ลพภติ. อนุปาตินนเก^๑ ลพภมาโน
ปณฺณปุเปเสสุ ลพภติ.

ทางไกลก็หรือทำการงานอย่างใดอย่างหนึ่ง
เห็นคเห็น้อย เมื่อใดแม้ในรูปที่ไมม่ใจครอง
ยอมใดในใบไม้และดอกไม.

เอกจฺจานณฺหิ รุกฺขานํ ปณฺณานิ
สุริยาตเปน ปสارىนฺติ, รตฺติ ปฏิกฺกนฺติ.
ปทุมปุเปผาทีนํ สุริยาตเปน ปุเปผนฺติ,
รตฺติ ปน^๒ ปฏิกฺกนฺติ.

จริงอยู่ ใบของตนไม้บางอย่าง ยอมคล้อออก
ควยแสงของพระอาทิตย์ ตกกลางคืนกลับงอ
เข้า ดอกบัวบานควยแสงพระอาทิตย์ พอตก
กลางคืนหุบตามเดิม.

อิทํ ปน มิทฺธํ อกุสลตฺตา ชีณาสวานํ น
โหตีติ.

และมิทธนี้ ยอมไมม่แก่พระชีณาสพทั้งหลาย
เพราะเป็นอกุศลฉะนี้แล.

ตตฺถ ลียา : "น มิทฺธํ อกุสลํ.
กสฺมา ? รูปตฺตา. รูปณฺหิ^๓ อพฺยากตํ.
อิทญฺจ รูปํ. เตเนเวตฺถ 'กายสฺส
อกฺลตฺตา อกมฺมณฺณตฺตา'ติ กายคฺคหณฺ
กตนฺ"ติ.

ในช่อนั้น ฟังมีผู้สงสัยท้วงขึ้นว่า :
"มิทธไม่ใช่เป็นอกุศล. เพราะเหตุไรเล่า?
เพราะมิทธเป็นรูป. ก็รูปเป็นอัพยากฤต
และมิทธนี้ก็เป็นรูป. ด้วยเหตุนี้แหละ
ในที่นี้ พระผู้มีพระภาคจึงทรงกระทำศัพท์ว่า
กายไฉว่า 'ความที่กายเป็นธรรมชาติไม่
สามารถ ความที่กายเป็นธรรมชาติไม่ควร-
แก่การงาน".

^๑ ก. อนุปาตินนเกปี. ^๒ จ. ปน.
^๓ ก. รูปปี.

ยที "กายสุสา"ติ วุตฺตมตฺเตเนเวคํ รูปํ,
 กายปสฺสทฺธาทโยปิ ธมฺมา รูปเมว
 ภเวยฺยํ. "สุขญฺจ กาเยน ปฏิสฺสเวเตติ"^๑
 กาเยน เจว ปรมสฺจจํ^๒ สจฺฉิกโรตี"ติ"^๓
 สุขปฏิสฺสเวทนปรมตฺถสจฺฉสจฺฉนิกรณานิปี รูป-
 กาเยเนว สียํ. ตสฺมา น วตฺตพฺพเมคํ
 "รูปํ มิตฺถนุ"ติ. นามกาโย หิ เอคตฺถ
 กาโย นาม.

ข้อนี้ขอเฉลยว่า ถ้ามีพระนี้เป็นรูปโดยเพียง
 ไตตรัสไว้ว่า "แห่งกาย" ดังนี้เท่านั้น, ธรรม
 ทั้งหลาย แม้มีกายปัสสัทธิเป็นต้น ก็พึงเป็น
 รูปเหมือนกันซิ. แม้การเสวยสุขและการ
 กระทบใจซึ่งปรมัตถสัจจะที่ว่า "เสวย
 สุขด้วยกาย กระทบใจซึ่งปรมัตถสัจจะ
 ด้วยกาย" ดังนี้ ก็พึงมีด้วยรูปกายนั้นเอง
 เพราะฉะนั้น ไม่ควรกล่าวตั้งนี้ว่า "มีพระ
 เป็นรูป" เพราะในที่นี้นามกาย ชื่อว่า
 กาย.

ยที นามกาโย, อถ กสฺมา "โสปุปฺ
 ปจฺลาโยกา"ติ วุตฺตํ. น หิ นามกาโย
 สุปฺตี, น จ ปจฺลาโยตีติ ?

ถามว่า ถ้าเป็นนามกาย, เมื่อเป็นเช่นนั้น
 เหตุไรจึงตรัสว่า "ความหาวนอน ความ
 โง่งงวง" เล่า เพราะนามกายจะไม่หาว
 นอน และจะไม่โง่งงวงหรือ ?

^๑ อภี. ส. ๓๔/๔๖, ที. ส. ๔/๔๔.

^๒ ปรมตฺถสจฺจํ (สหพตฺถ).

^๓ ม. ม. ๑๓/๒๓๓,

อง. จตุกก. ๒๑/๑๕๕.

คุณทองทิพย์ ชูเทศะ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ลึงคาทีนิ วย อินฺทริยสุสฺส ตสฺส ผลตฺตา.

ตอบว่า เพราะความหวานอ่อนและความ
โงกวงเป็นผลของมิตระนั้น เหมือนอย่าง
ทรวคตรงเป็นต้น เป็นผลของอินทริย
ณะนั้น.

ยถา हि "อิติลึงคํ อิตฺตินิมิต्तํ อิตฺติกุตฺตํ
อิตฺตากรุโปกฺกํ อิมานิ ลึงคาทีนิ
อิตฺตินฺทริยสุสฺส ผลตฺตา วุตฺตานิ, เอวํ
อิมสุสาปิ นามกายเคลณฺณสงฺขาทสฺส
มิตฺตสุสฺส ผลตฺตา โสปฺปาทีนิ วุตฺตานิ.

เหมือนอย่างว่า ทรวคตรงเป็นต้นเหล่านี้
คือ "ทรวคตรงหญิง เครื่องหมายรู้ว่าหญิง
กิริยาหญิง อากาหญิง" พระผู้มีพระภาค
ตรัสไว้ เพราะเป็นผลแห่งอิตตินทริย ฉนฺใด
พระองค์ก็ตรัสความหวานอ่อนเป็นต้นไว้ แม้
เพราะเป็นผลแห่งมิตระ กล่าวคือ ความ
ลาแห่งนามกายนี้ เหมือนฉนฺนั้น.

มิตฺเต हि สติ ตานิ โหนตฺตีติ ผลุปจาเรน
มิตฺถํ อรูปมฺปิ สมานํ "โสปปํ ปจลาโยกา
สุปฺนา สุปีตตฺตุน"ติ วุตฺตํ.

ควยว่า เมื่อมิตระมีอยู่ ความหวานอ่อนเป็น
ต้นเหล่านั้นจึงมี ฉนฺนั้น มิตระแม่เป็นรูปที่
ตรัสไว้ว่า "ความหวานอ่อน ความโงกวง
กิริยาที่หวานอ่อน ภาวะที่หวานอ่อน" ฉนฺนี้ก็
ควยอุปจารโวหารคือกล่าวถึงถึงผล.

อกฺขิตฺตลาทีนิ ปจลาภาวํ กโรตฺตีติ
ปจลาโยกาติ วจนฺตฺเตนาปิ จายมคฺโค
สาธิตฺโตเยวาติ น รูปํ มิตฺถํ.

ก็แม่ควยฉนฺตเถว่า ที่ชื่อว่า
ปจลาโยกา ควยอรรถว่า กระทำให้อวิยะมี
เปลือกตาเป็นต้นปรือลง ฉนฺนี้ ก็ทำให้เข้า

คุณทองทิพย์ ชูเทศะ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

โอนาหาที่หิปี จสฺส อรูปภาโว ใจเนื้อความคั่งนี้ เหมือนกัน เพราะฉะนั้น
 ที่ปีโตเยว. น หิ รูปํ นามกายสฺส มิตฺถะจิงฺไมไซฺรูป. และความที่มิตฺถะเป็น
 โอนาโท ปรีโยนาโท อนฺโตสโมโรโธ อรูป พระองค์ก็ไต่ตรงแสดง แม้ด้วย ความ
 โหตีติ. ปกคลุมเป็นต้นนั่นเอง. เพราะรูปจะเป็น
 ความปกคลุม หุ้มห่อ ปักบังไว้ภายใน ซึ่ง
 นามกาย ก็หาไม.

นनु จ อิมินาว การณเณตํ รูปํ. น หิ ท่วงต่อไปว่า ก็มิตฺถะนี้เป็นรูปด้วยเหตุนี้
 อรูปํ กสฺสจฺจ โอนาโท, น ปรีโยนาโท, นั้นเอง มิใช่หรือ ก็ว่า อรูปไม่ปกคลุม
 น อนฺโตสโมโรโธ โหตีติ ? อะไร ไมหุ้มห่ออะไร ไมปักบังไว้ภายในซึ่ง
 อะไรเลย ?

ยที เอวํ อวฺรณมฺปิ น ภเวยฺย. ตสฺมา ตอบว่า ถ้าอย่างนั้น แม้การกางกั้นความค
 ยถา กามจฺฉนฺทาทโย อรูปธมฺมา ก็จะไม่พืงมี เพราะฉะนั้น พืงทราบความที่
 อวฺรณญฺเจน นีวรณา, เอวํ อิมสฺสาปิ มิตฺถะเมนี้ เป็นความปกคลุมเป็นต้น ด้วย
 โอนาหนาทิอตุเถน^๑ โอนาหาทิตา อรรถว่า ปกคลุมไว้เป็นต้น เช่นเดียวกับ
 เวทิตพฺพา. อรูปธรรมทั้งหลายมีกามฉนฺทะเป็นต้น ชื่อว่า
 เป็นนิวรณ โดยความหมายว่า กางกั้นไว้
 ฉะนั้น.

^๑ ก. โอนาหนตาติอตุเถน.

อปัจ "ปญจ นีวรณ ปหาย เจตโส อักประการหนึ่ง มิทธะนี้เป็นรูป แม้โดย
 อุกกิลเส ปญญา ทุพพลีกรณ"^๑ พระบาลีว่า "ละนิวรณ ๕ อันทำจิตให้เศร้า
 วจนโตเปต อรูป. น หิ รูป จิตตูปก- หมอง บันthonปัญญา" ดังนี้ เพราะรูปไม่ใช่
 กิลเส, น ปญญา ทุพพลีกรณ โหตีติ. เป็นธรรมชาติทำจิตให้เศร้าหมอง ไม่ใช่
 เป็นธรรมชาติบันthonปัญญา.

กสุมา น โหติ. นน วุตต :

ไม่เป็นเพราะเหตุไร . พระผู้มี
 พระภาคตรัสไว้แล้วมิใช่หรือว่า :

"สนติ ภิกขเว เอเก สมณ-
 พุราหุมน สूर ปิวนติ เมरย.
 สूरามเรยปานา อปปฏิวิตา. อัย
 ภิกขเว ปจโม สมณพุราหุมนัน
 อุกกิลเส"^๒

"อุกรภิกษุทั้งหลาย ยังมีสมณพราหมณ์
 อยู่พวกหนึ่ง คิมสุรามเรย ไม่เว้นขาดจาก
 การคิมสุรามเรย อุกรภิกษุทั้งหลาย นี้เป็น
 อุกกิลเสเครื่องเศร้าหมองของสมณพราหมณ์
 ข้อที่ ๑" ดังนี้.

อปรหมปิ วุตต "จ โขเม
 กหปติปุตต อาทีนวา สूरามเรยมชช-
 ปมาทญจานานูโยเค สนธิญจิกา ธนทานิ,

ทั้งยังได้ตรัสไว้อีกแห่งหนึ่งว่า "อุกร
 กหปติบุตร โทษในการประกอบเนื่อง ๆ ใน
 ฐานะเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ในน้ำเมา

^๑ ที. มหา. ๑๐/๔๔,

สี. มหา. ๑๔/๑๕๑.

^๒ อง. จตุกก. ๒๑/๖๔.

^๓ ฉ. ธนทานิ.

คุณประวัติ ทุคะสิงห์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

กลหปฺปวทฺธนี, โรคนํ อายตฺนํ, คือ สุราและเมรัย ที่พึงเห็นได้ในปัจจุบัน
 อภิตฺตีสถฺชนนี, หิริโกปินินิหํสนี^๑, ปญฺญา มี ๖ สถาน คือ เสียวทรัพย์ ๑ ก่อความทะเลาะ
 ทุพฺพลีกรณฺเฑว ฌฏฺจํ ปทํ ภาวตี^๒ วิวาท ๑ เป็นบ่อเกิดแห่งโรค ๑ ทำให้เสีย
 ชื่อเสียง ๑ ไม่รู้จักละอาย ๑ บั่นทอน
 ปัญญา ๑ เป็นที่คำรบหก" ดังนี้ มิใช่หรือ.

ปจฺจกฺขโตปิ เจตํ สิทธฺธเมว, ยสฺมา พระพุทธวจนะนี้ ทำให้เข้าใจได้แม้โดย
 มชฺเช อุตฺรคเต จิตฺตํ สงฺกิลีสฺสติ, ประจักษ์ที่เคี้ยว, โดยที่เมื่อนำเมาถึงท้อง
 ปญฺญา ทุพฺพลา โหติ. ตสฺมา มชฺชํ วย จิตฺกียอมเสราหมอง ปัญญากียอมทราม
 มิทฺธมฺปิ จิตฺตสงฺกิลเโส เจว ปญฺญา เพราะฉะนั้น แม้มิทธราก็พึงทำให้จิตเสรา
 ทุพฺพลีกรณฺญจ สียาติ. หมองและบั่นทอนปัญญาเหมือนกับนำเมา.

น, ปจฺจยนิทฺเทสโต. ยถิ หิ มชฺชํ ท่านไม่ควรเห็นเช่นนั้น เพราะแสดงซึ่งถึง
 สงฺกิลเโส ภเวยฺย, "โส อิเม ปญฺจ ความเป็นปัจจัย ก็พื่อนำเมาพึงเป็น
 นีวรณฺเ ปหาย เจตโส อูปกฺกิลเส^๓" สังกิลเส คือทำให้เสราหมองไซร้ ก็จะพึง
 วา, "เอว เมว โข ภิกฺขเว ปญฺจิเม ขยายความมาเช่นในการแสดงไขอุปกิลเสมี
 จิตฺตสฺส อูปกฺกิลเสสา, เยหิ อูปกฺกิลเสหิ อาทಿಯ่างนี้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย ละนินวรรณ์ ๕ อันทำ

^๑ ฉ. โกปินินิหํสนี.

^๒ ที. ปา. ๑๑/๑๘๖.

^๓ ม. มุ. ๑๒/๓๔๕.

คุณสุกิจ วโรคมวณิชกุล

สร้างคณฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อุปภักติภูมิจิตตํ น เจว มุทุ โหติ, น
 จ กมฺมณียํ, น จ ปภสฺสํ ปภงฺก จ,
 น จ สฺมมา สมาริยตี อาสวานํ ขยาย.
 กตเม ปญฺจ ? กามจฺจนฺโท ภิกฺขเว
 จิตฺตสฺส อุปภักติเลโส"๑" วา, "กตเม จ
 ภิกฺขเว จิตฺตสฺส อุปภักติเลสา ? อภิชฺฌา-
 วิสมโลโก จิตฺตสฺส อุปภักติเลโส"๒" วา
 เอวมาทีสุ อุปภักติเลสนิทฺเทเสสุ นิตฺเทสํ
 อาคจฺเจยฺย.

จิตให้เศร้าหมอง" ดังนี้ หรือว่า "ดูกรภิกษุ
 ทั้งหลายฉันนั้นเหมือนกันแล อุปภักติเลสของจิต
 ๕ อย่างนี้ เป็นเครื่องทำให้จิตเศร้าหมอง
 ไม่ให้มั่นคง ไม่ให้ควรแก่การงาน ไม่ให้
 ผู้คนมอง ให้เสียไป และไม่ให้ตั้งมั่นด้วยดี
 เพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะ อุปภักติเลส ๕
 อย่างเป็นไฉน ? ดูกรภิกษุทั้งหลาย คือ
 กามฉันทะเป็นอุปภักติเลสของจิต" ดังนี้ หรือ
 ว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็อุปภักติเลสแห่งจิต
 เป็นไฉน ? คือ อภิชฌาวิสมโลภะ เป็น
 อุปภักติเลสแห่งจิต" ดังนี้.

ยสฺมา ปน ตสฺมี ปีเต อุปภักติเลสา
 อุปฺปชฺชุนฺตี, เย จิตฺตสฺส อุปภักติเลสา เจว
 ปญฺญาย จ ทพฺพลีภรณา โหนฺตี, ตสฺมา ตํ
 เตสํ ปจฺจยตฺตา ปจฺจยนิทฺเทสโต เอวํ
 วุตฺตํ.

ก็เพราะเมื่อนำเมานั่นอันบุคคลดื่มแล้ว ย่อม
 จะเกิดอุปภักติเลสขึ้น ซึ่งทำให้จิตเศร้าหมอง
 และบั่นทอนปัญญา เพราะฉะนั้น นำเมานั่น
 พระผู้มีพระภาคจึงตรัสอย่างนี้ โดยแสดง
 ชี้ถึงความเป็นปัจจัย เพราะเหตุที่นำเมา
 เป็นปัจจัยแก่อุปภักติเลสนั้น.

๑ ลั. มหา. ๑๔/๑๓๑.
 ๒ ม. มุ. ๑๒/๖๔.

คุณสุกิจ วโรคมานิชกุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา.

อรรถสาธิต.ป-พ.๔-๒๐

มัทธ ปน สยเมว จิตตสฺส สงฺกิลเโส
เจว ปญฺญาย พุพฺพลีกรรมจาทิ อรูปเมว
มัทธ.

ส่วนมัทธะ เป็นสังกิลเโสแห่งจิตด้วยตนเอง
ทีเดียว และยังทอนปัญญา ฉะนั้น มัทธะจึง
เป็นรูปอย่างเดียว.

กิญจิ ภิชฺชโย : สมฺปโยควจนโต.

ยังมีข้อที่ควรจะกล่าว ยิ่งขึ้นไป

อีกหนอย : โดยการตรัสถึงสัมประโยค.

" ถีนมัทธนิวรณ์ อวิชฺชานีวรณ์
นิวรณ์เจว นีวรณ์สมฺปยุตฺตจาทิ^๑ หิ
วุตฺตํ. ตสฺมา สมฺปโยควจนโต นยิทํ รูปํ.
น หิ รูปํ สมฺปยุตฺตสงฺขยํ ลภตฺตีติ.

จริงอยู่ ตรัสไว้ว่า "ถีนมัทธนิวรณ์เป็นนิวรณ์
และสัมประโยคด้วยนิวรณ์โดยอวิชชานิวรณ์"
เพราะโดยที่ตรัสถึงการสัมประโยค มัทธะ
นี้จึงไม่ใช่รูป เพราะรูปจะนับเข้าด้วยธรรม
ที่เป็นสัมประโยคกันไม่ได้เลย.

อถาปิ ลียา "ยถาลาภวเสเนตํ วุตฺตํ.
ยถา หิ 'ลিপฺปิสมฺพุทฺถมฺปิ'^๒ สกฺขรภถลมฺปิ
มจฺจนคฺคฺคฺมฺปิ จรณตฺมฺปิ ติฏฺฐนตฺมฺปิ'^๓ ติ
เอวํ เอกโต กตฺวา ยถาลาภวเสน
วุตฺตํ, สกฺขรภถลนฺหิ ติฏฺฐติเยว น

แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น มัทธวาที่อาจารย์ก็จะฟัง
ท้วงว่า "คำนี้ท่านกล่าวไว้ด้วยอำนาจประ-
กอบความตามที่ได้. เหมือนอย่างว่า พระ
ผู้มีพระภาคได้ตรัสด้วยอำนาจประกอบความ
ตามที่ใดรวมกันไว้ว่า 'ทั้งหอยโข่ง

^๑ อภ. ล. ๓๔/๒๔๔.
^๒ ฉ. ลิปฺปิสมฺพุทฺถมฺปิ.
^๓ ที. ล. ๔/๑๑๑, ม. ม. ๑๒/๕๐๔.

จระติ, อิตรทวยม์ ตัญญาติปิ จระติปิ, เอว
 อธิธาปิ มิทธี นีวณเมว, น สมฺปยุตฺตํ.
 ถีนํ นีวณมุปี สมฺปยุตฺตมุปีติ สพุพฺ อเอกโต
 กตฺวา ยถาลาภวเสณ นีวณญฺเจว
 นีวณสมฺปยุตฺตญฺจาติ วุตฺตํ. มิทธี ปน
 ยถา สกฺขรกถลํ ตัญญาเตว, น จระติ.
 เอว นีวณเมว, น สมฺปยุตฺตํ. ตสฺมา
 รูปเมว มิทฺธนุ"ติ.

และหอยกาบ ทั้งก่อนกรวดและกระเบื้อง
 ถ้วย ทั้งฝูงปลา เที่ยวอยู่กับที่ตั้งอยู่กับ
 ดังนี้ ความจริงก่อนกรวดและกระเบื้องถ้วย
 ตั้งอยู่อย่างเดี่ยว ไม่เที่ยวไปอีก, ๒ นอก
 ตั้งอยู่กับ เที่ยวไปก็มี ขอนี้ฉันใด, แม้ใน
 อธิการแห่งมิทธีนี้ ก็ฉันนั้น มิทธีเป็นนิวณ
 อย่างเดี่ยว ไม่สัมประโยคกัน ถีนะ เป็นทั้ง
 นีวณ ทั้งสัมประโยคกัน ฉะนั้น ที่ท่านกล่าว
 ว่า เป็นนิวณและสัมประโยคด้วยนิวณ
 ดังนี้ ก็ด้วยอำนาจประกอบความตามที่ได้
 รวมกันเข้าทั้งหมด. ก็มิทธี เป็นนิวณ
 อย่างเดี่ยว ไม่สัมประโยคกัน เหมือนกับ
 ก่อนกรวด และกระเบื้องถ้วยตั้งอยู่อย่าง-
 เดี่ยว ไม่เที่ยวไปฉะนั้น เพราะฉะนั้น
 มิทธีจึงเป็นรูปอย่างเดี่ยว".

น, รูปภาวาสิทธิโต. สกฺขรกถลญฺหิ น
 จระตีติ วินาปิ สุตฺเตน สิทธิ. ตสฺมา ตตฺถ
 ยถาลาภวเสณตฺโถ โหตุ, มิทธี ปน
 รูปนฺติ อสิทธิเมตํ. น สกฺกา ตสฺส อมินา

เฉลยว่า ท่านไม่ควรเห็นเช่นนั้น เพราะ
 ไม่สำเร็จความเป็นรูปได้. ความจริงก่อน
 กรวดและกระเบื้องถ้วย เที่ยวไปไม่ได้
 ฉะนั้น แม้เว้นจากพระสูตรก็ทำให้เข้าใจได้.

๐๖

อภิมุสาลิน.ป-พ. ๔-๒๐

คุณอรุณ-คุณสุทิน เหล่าตระกูล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สุตฺเตน รูปภาโว สาเชตฺตุนฺติ มิตฺถสุส
รูปภาวาสีทฺธิโต น อิทํ ยถาลาภวเสณ
วตฺตุนฺติ อรูปเมว มิตฺถํ.

เพราะฉะนั้น เนื้อความด้วยอำนาจประกอบ
ความตามที่ได้ในพระสูตรนั้น จงยกไว้ แต่
คำที่ว่ามิตถะเป็นรูปนี้ไม่สำเร็จแน่. ใคร ๆ
ไม่อาจจะให้สำเร็จความที่มิตถะนั้น เป็นรูป
ด้วยพระสูตรนี้ ฉะนั้น มิตถะท่านจึงกล่าว
ด้วยอำนาจการประกอบความตามที่ได้ หา
มิได้ เพราะไม่สำเร็จความที่มิตถะเป็นรูป
เหตุนี้ มิตถะจึงเป็นอรูปอย่างเดียว.

ภิกฺขุ ภิกฺขุโย : "จตุตฺตตา"ติอาทิตฺ-
ทวณโต.

ยังมีข้อที่ควรจะกล่าวยิ่งขึ้นไปอีกหน่อย:
โดยพระพุทธพจน์ที่ว่า "เพราะสละแล้ว"
เป็นต้น.

วิภังฺกสุมฺมิตฺติ "วิกตถีนมิตฺถโธติ" ตสุส
ถีนมิตฺถสุส จตุตฺตตา วนฺตฺตตา มุตฺตฺตตา
ปหีนฺตฺตา ปฏินิสฺสํวฺจตุตฺตา ปหีนฺปฏินิสฺสํว-
จตุตฺตา เตน วุจฺจติ วิกตถีนมิตฺถโธ"ติ"^๑
จ "อิตํ จิตฺตํ อิมมฺหา ถีนมิตฺถา โสเชติ
วิโสเชติ ปริโสเชติ โมเจติ วิโมเจติ

จริงอยู่ ในวิภังกปกรณ์ พระผู้มีพระภาค
ไตรสรัสก์ว่า "เพราะสละแล้ว" เป็นต้น
อย่างนี้ว่า "ภิกษุชื่อว่ามีถีนมิตถะไปปราศแล้ว
เพราะสละแล้ว เพราะคายแล้ว เพราะ
ปล่อยแล้ว เพราะละแล้ว เพราะสละคืน
แล้ว เพราะทิ้งละทิ้งสละคืนแล้วซึ่งถีนมิตถะ
นั้น ด้วยเหตุนี้จึงเรียกว่า ผู้มีถีนมิตถะไป

^๑ อภ. วิ. ๓๕/๓๔๒.

ปริโมเจติ. เตน วุจฺจติ ถีนมิทฺธา จิตฺตํ
ปริโสเชติ จา"ติ" เอว "จตุตฺตทา"ติ-
อาทิ วุจฺจติ, น จ รูปํ เอว วุจฺจติ.
ตสฺมาป^๑ อรูปเมว มิทฺธนฺติ.

ปราศแล้ว" ดังนี้ และว่า "มิทฺธทำจิตนี้ให้
หมกจก ไหมหมกจกวิเศษ ให้บริสุทธิ์ ให้หลุด
ไหลปน ให้ปลดเปลื้องจากถีนมิทฺธะนี้ ด้วย
เหตุนี้จึงเรียกว่า ทำจิตให้บริสุทธิ์จาก
ถีนมิทฺธะ" ดังนี้ ส่วนรูป พระองค์ตรัสอย่าง
นี้ ห้ามมิได้ แม้เพราะเหตุนี้มิทฺธะจึงเป็น
อรูปอย่างเดียว.

น, จิตฺตชฺสสํสาสมฺภววจนโต. ทิวิธณฺหิ
มิทฺธํ จิตฺตชฺชํ, อุตฺตชฺชํ, อาหารชฺณจ. ตสฺมา
ยํ ตตฺถ จิตฺตชฺชํ, ตสฺส วิภงฺกเค
ฉานจิตฺเตหิ อสมฺภโว วุจฺจโต. น
อรูปภาโว สํสริโตติ รูปเมว มิทฺธนฺติ.

แย้งว่า ไม่ควรเห็นเช่นนั้น เพราะตรัส
ความไม่มีแห่งมิทฺธะอันเกิดแต่จิต. ความจริง
มิทฺธะมีอยู่ ๓ อย่าง คือที่เกิดแต่จิต ๑ ที่เกิด
แต่อตุ ๑ ที่เกิดแต่อาหาร ๑ เพราะเหตุนี้
ในมิทฺธะทั้ง ๓ อย่างนั้น มิทฺธะใดเกิดแต่จิต
ในวิภังกแห่งมิทฺธะนั้น พระผู้มีพระภาคตรัส
ความไม่มีแต่ฉานจิตทั้งหลาย จึงให้สำเร็จ
ความที่มิทฺธะเป็นอรูปไม่ได้ ฉะนั้น มิทฺธะจึง
เป็นรูปอย่างเดียว.

^๑ อภ. วิ. ๓๕/๓๔๓.
^๒ ก. ตสฺมา หิ.

คุณสุภา ชูเทศะ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อภิสถาปน.บ-ท:๔-๒๐

น, รูปภาวาสีหุติโตว. มิตุสสุส หิ
 รูปภาเว สิทุเช สกุกา. เอตํ ลหุฉํ.
 ตตุถ ลิตุชชสุส อสมภโว วุตโต, โส
 เอว จ น ลีชุตตี อรูปเมว มิตุฉํ.

ตอบว่า ไม่ควรเห็นเช่นนั้น เพราะมิหะไม่
 สำเร็จความเป็นรูปได้เลย. ก็เมื่อมิหะ
 สำเร็จความเป็นรูปได้ จึงจะสามารถได้
 พระบาลีนี้ว่า พระผู้มีพระภาคตรัสความไม่มี
 มิหะอันเกิดแต่จิต ในวิภังคปกรณ์นั้น ตรัส
 ความไม่มีแห่งมิหะที่เกิดแต่จิต และความที่
 มิหะเป็นรูปนั้นแหละ ก็ไม่สำเร็จได้ ฉะนั้น
 มิหะจึงเป็นอรูปอย่างเดียว.

กิญจิ ภิกฺขุโ : ปหานวจนโต.

ภควตา หิ "ฉ ภิกฺขเว ฌมฺเม ปหาย
 ภพฺโพ ปจฺมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหริคฺคํ.
 กตเม ฉ ? กามจฺจนํ, พยาปาทํ,
 ถีนมิหุฉํ, อุตฺถจฺจํ, กุกฺกุจฺจํ, วิจิกิฉฺจํ.
 กามेषุ โข ปนสุส อาทินโว ยถากุตฺ
 สมฺมปฺปญฺญา ย สุตฺธิโส โหตี"ติ" จ "อิม
 ปญฺจ นีวรเณ ปหาย พลวติยา ปญฺญา ย
 อตฺตตฺถํ วา ปฺรตฺถํ วา ฌสุสตี"ติ" จ

ยังมีข้อที่ควรจะกล่าวยิ่งขึ้นไปอีกหน่อย
 โดยที่ตรัสถึงการละ. จริงอยู่ พระผู้มี-
 พระภาค ได้ตรัสการละแรมมิหะไว้ในพระ-
 บาลี มีอาทิว่า "อฏฺฐภิกฺขุทฺธํหลายภิกฺขุละ
 ธรรม ๖ ประการใดแล้วอาจจะเข้าปฐมฌาน
 อยู่ ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน ? ก็กาม-
 ฉันทะ ๑ พยาบาท ๑ ถีนมิหะ ๑ อุตฺถจจะ
 ๑ กุกฺกุจจะ ๑ วิจิกิฉา ๑. ก็โทษในกาม
 ทั้งหลายแล ย่อมเป็นอันภิกษุเห็นดีแล้ว

๑ อญ. ฉกุก. ๒๒/๔๗๘.
 ๒ อญ. ปญจก. ๒๒/๗๓.

คุณพูน ฉำเจียกกุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อาทิสฺส มิตฺถสฺส่าปี ปหานํ วุตฺตํ, น จ
รูปํ ปหาตพฺพํ. ยถาห "รูปกฺขณฺโธ
อภิญฺญเญโย ปริญฺญเญโย น ปหาตพฺโพ
น ภาเวตพฺโพ น สจฺฉิกาตพฺโพ"^๑
อิมสฺส่าปี ปทานวจนโตปิ อรูปเมว
มิตฺถนฺตํ ?

น, รูปสฺส่าปี ปทานวจนโต. "รูปํ
ภิกฺขเว น ตุมฺหากํ ตํ ปชหถา"^๒ เอกุถ
หิ รูปสฺส่าปี ปหานํ วุตฺตเมว. ตสฺมา
อการณเมตฺถนฺตํ ?

น, อญฺญถา วุตฺตตฺตา. ตสฺมิญฺหิ สุตฺเต
"โย ภิกฺขเว รูปเป ฉนฺทราควินโย, ตํ

ด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริง" ดังนี้
และว่า "ภิกษุละนิวรณ์ ๕ นี้แล้ว จักรู้ประ-
โยชน์ตนบ้าง ประโยชน์ผู้อื่นบ้าง ด้วยปัญญา
มีกำลัง" ดังนี้ ส่วนรูปจะพึงละไม่ได้ ดังที่
ตรัสไว้ว่า "รูปขันธ์ พึงรู้ยิ่ง พึงกำหนดรู้
ไม่พึงละ ไม่พึงเจริญ ไม่พึงกระทำให้แจ้ง"
ดังนี้. มิตถะเป็นรูปอย่างเดียว เพราะ
ตรัสการละมิตถะแมน?

ท่านก็ไม่ควรเห็นอย่างนั้น เพราะตรัสการ
ละแมซึ่งรูป. จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคตรัส
การละแมรูปไว้ในพระบาลีว่า "อฺกฺกรภิกฺษุ
ทังหลาย รูปไมใช่ของพวกเธอ พวกเธอ
จงละรูปนั้น" ดังนี้. เพราะฉะนั้น คำว่า
มิตถะเป็นรูปนี้ จึงไม่ใช่เหตุ?

ท่านก็ไม่ควรเห็นไปเช่นนั้น เพราะพระองค์
ได้ตรัสไว้โดยประการอื่น. จริงอยู่ ใน

^๑ อภ. วิ. ๓๕/๕๗๓.

^๒ ม. มุ. ๑๒/๒๘๐.

ตตฺถ ปทานนุ^๑ติ^๑ เอว^๑ ฉนฺทราคปฺปทาน-
วเสณ รูปสฺส ปทาน^๑ วุตฺต^๑, น ยถา ฉ
ธมฺเม ปหาย ปญฺจ นีวรเณ ปหายาคิ
เอว^๑ ปหาตพฺพเมว วุตฺตนฺติ อณฺณถา
วุตฺตตฺตา น รูปี มิตฺธ^๒.

พระสูตรนั้น พระองค์ได้ตรัสการละรูปด้วย
อำนาจการละฉันทราคะอย่างนี้ว่า "อุกร
ภิกษุทั้งหลาย การกำจัดฉันทราคะในรูป
อันใด การกำจัดนั้น เป็นการละในรูปนั้น"
ดังนั้น, มิตถะจึงมิใช่รูป เพราะพระองค์ได้
ตรัสไว้โดยประการอื่นว่า รูปเป็นสิ่งที่จะพึง
ละทีเดียว ซึ่งพระองค์ได้ตรัสไว้เหมือนดังที่
ตรัสไว้ว่า ละธรรม ๖ ละนิวรรณ์ ๕ ดังนั้น
หามิได้.

ตสฺมา ยาเนตานิ "โส อิมะ ปญฺจ
นีวรเณ ปหาย เจตโส อุกฺกุภิเลเส"ติ^๓
อาทีนึ สุตฺตานิ วุตฺตานิ, เอเตหิ เจว
อณฺณเมหิ จ สุตฺเตหิ อรูปเมว มิตฺถนฺติ
เวทิตพฺพ.

เพราะฉะนั้น บัณฑิตพึงทราบวว่า มิตถะเป็น
อรูปอย่างเดียวกัน โดยพระสูตรมีอาทิว่า "ภิกษุ
นั้นละนิวรรณ์ ๕ เหล่านี้ อันทำจิตให้เสรา-
หมอง" ดังนั้น และโดยพระสูตรเหล่านี้.

ตถา หิ :

จริงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคได้ตรัสพระ-
สูตรที่ส่องความที่มิตถะนี้เป็นอรูปทีเดียว ไว้
มากมายมีอาทิอย่างนี้ว่า :

^๑ ส. ขนฺธ. ๑๗/๓๔-๓๕.
^๒ ก. มิตฺถนฺติ. ^๓ ม. ม. ๑๒/๓๔๕.

"ปญฺจิเม ภิกฺขเว อวรรณา นีวรณา
 เจตโส อชฺฐารุหา ปญฺญา
 ทุพฺพลีกรณา. กตเม ปญฺจ ?
 กามจฺจนฺโท ภิกฺขเว อวรรโณ
 นีวรโณ ฯ เปฯ ถีนมิตฺถํ ภิกฺขเว
 อวรรณํ นีวรณํ เจตโส อชฺฐารุหํ
 ปญฺญา ทุพฺพลีกรณนฺ" ^๑ จ,

"อูกรภิกษุทั้งหลาย นีวรณฺวางกัณความดี
 ทวมทัจฺจิต บัณฑอนปญฺญา ๕ ประการ
 เหล่านี. ๕ ประการเป็นไฉน ?
 อูกรภิกษุทั้งหลาย คือกามฉันทะเป็น
 นีวรณฺวางกัณความดีทวมทัจฺจิต บัณฑ
 ทอนปญฺญา ๑ ฯลฯ ถีนมิตฺถะเป็น
 นีวรณฺวางกัณความดีทวมทัจฺจิต บัณฑ
 ทอนปญฺญา ๑" ดังนี้,

ว่า :

"ถีนมิตฺถํ นีวรณํ ภิกฺขเว อนุทธกรณํ
 อจกฺขุกรณํ อญฺญาณกรณํ ปญฺญา-
 นิโรธิกํ วิฆาตปกฺขิกํ อนิพฺพาน-
 ลัวตฺตนิกนฺ" ^๒ จ,

"อูกรภิกษุทั้งหลาย ถีนมิตฺถนีนีวรณฺทำให้
 มีคมน ไม่ทำให้เป็นจกฺขุ ไม่ทำให้มี
 ความรู้ คับปญฺญา เป็นไปในฝักฝาย
 แห่งการทำลาย ไม่เป็นไปเพื่อพระ-
 นิพพาน" ดังนี้,

ว่า :

^๑ สํ. มทา. ๑๔/๑๓๕-๑๓๖.

^๒ สํ. มทา. ๑๔/๑๓๗.

คุณประสาน บูรณะพันธ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

"เอวเมว โข พราหมณ ยสุมี
 สมเย ถีนมิทฐปริยฎฺฐิเตน เจตสา
 วิหริตี ถีนมิทฐปเรเตนา"^๑ จ,

"ดูกรพราหมณ์ ขอบุปไมยก็เหมือน
 ฉั้ฉั้แหละ สมัยใด ภิกษุมีจิตถูก
 ถีนมิทฐะกลุ่มรุม ถูกถีนมิทฐะครอบงำ
 อยู่" ดังนี้,

ว่า :

"อโยนิโส ภิกฺขเว มนสิกโรโต
 อนุปฺปนฺโน เจว กามจฺจนฺโท
 อฺปฺปชฺชติ ๆเปฯ อนุปฺปนฺนญฺเจว
 ถีนมิทฺฐํ อฺปฺปชฺชตี"^๒ จ,

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุมนสิการอยู่
 โดยอุบายอันไม่แยบคาย กามฉั้ฉั้ที่
 ยังไม่เกิดยอมเกิดขึ้น ฯลฯ ถีนมิทฐะ
 ที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น" ดังนี้,

และว่า :

"เกวลโ หายํ ภิกฺขเว อกุสลราสี
 ยทิตํ ปญฺจ นีวรณา"^๓ จ,

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย กองแห่งอกุศล
 ล้วน ๆ นี้ ก็คือ นีวรณ ๕" ดังนี้.

เอวมาทีนึ จ อเนกานเนตสฺส
 อรูปภาวโชตกาเนว สุตฺตานึ วุตฺตานึ.

^๑ ส. มหา. ๑๔/๑๖๘.

^๒ ส. มหา. ๑๔/๑๓๒.

^๓ ส. มหา. ๑๔/๑๔๖.

คุณอารมณฺ์ บุรณะพันธ์

สร้างคัมภีร์ฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ยสุมา เจต อรูป, ตสุมา อารูปเปปิ
 อุปฺปชฺชติ. วุตฺตญฺเฑหฺตํ มหาปกรณ
ปฏฺจาเน "นึวณฺณํ ฌมฺมํ ปฏฺิจฺจ นึวโร
 ฌมฺโฌ อุปฺปชฺชติ น ปุเรชาตปจฺจยา"^๑ติ
 เอตสฺส วิภงฺเก "อารูปเป กามจฺจนฺท-
 นึวณฺณํ ปฏฺิจฺจ ถินมิทฺถนึวณฺณํ อุตฺถจฺจนึวณฺณํ
 อวิชฺชานึวณฺณ"^๒ติ สฬฺพํ วิตุถาเรตฬฺพํ.

ก็เพราะมีทณะนี้เป็นรูป ฉะนั้น จึงเกิดขึ้น
 แม้ในรูปธรรม ขอนี้สมด้วยพระพุทธพจน์ที่
 ตรัสไว้ในคัมภีร์ปฏฺฐาน มหาปกรณ ว่า
 "อาคัยนึวณฺณธรรม ยอมเกิดนึวณฺณธรรม ไม่-
 ใ้เพราะปุเรชาตปัจจย" ในวิกังคแห่งคำ
 นี้ พึงพรรณนาคำทั้งปวงให้พิสดารว่า "อาคัย
 กามฉันทนึวณฺณ ในรูปเกิดถินมิทฺถนึวณฺณ
 อุตฺถจฺจนึวณฺณและอวิชฺชานึวณฺณ" ดังนี้.

ตสุมา สนนึฏฺจานเมตฺถ คนฺตฬฺพํ
 "อรูปเมว มิทฺถน"^๓ติ.

เพราะฉะนั้นพึงถึงการตกลงในที่นี้ว่า "มีทณะ
 เป็นรูปอย่างเดียว".

๑๑๖๖: กุกฺกฺจฺจนิตฺเตเส: อกฺปิเย
กปิยสณฺนิตาตีอาทีนึ มฺลโต กุกฺกฺจ-
 ทสฺสณฺตถํ วุตฺตานึ.

๑๑๖๖. จะวินิจฉัยในกุกฺกฺจฺจนิตฺเตเส
 ต่อไป: คำว่า ความสำคัญว่าควรในของที่
ไม่ควรเป็นต้น ตรัสไว้เพื่อแสดงกุกฺกฺจจะ
 โดยมฺล.

เอวํสณฺนิตาย ทึ กเต วิตึกฺกเม นึฏฺจิตเต
 วตุถฺชฺฌาจาเร ปุน สณฺชาตสตีโนปิ "^๒ทฺฏฺจ
 มยา กตณ"^๑ติ เอวํ อนฺตปฺปมานสฺส

จริงอยู่ ในความละเมิดที่กระทำแล้วด้วย
 ความเป็นผู้มีคามสำคัญอย่างนี้ เมื่อมิทฺถ
 แม้เกิดระลึกได้อีกในวัตฺถุ และอชฺฌาจารย์ที่

^๑ อภ. ป. ๔๒/๓๕๐. ^๒ ก. ทฺฏฺจ.

ปจฺจนฺตาวเสเนตฺตํ อุกฺกขชฺชติ. เตน น^๑
มฺลโต ทสฺเสตฺตํ "อกฺกปิเย กฺกปิย-
สณฺณิตา"ติอาทิ วุตฺตํ.

เสร็จไปแล้ว ก็ตรอนอยู่นั่นเอง ๆ อย่างนี้
ว่า "เราทำชั่วเสียแล้ว" ดังนั้น กุกกุกจะ
ยอมเกิดควยอำนาจความเดือดร้อน
ในภายหลัง. ควยเหตุนี้ เพื่อจะทรงแสดง
กุกกุกจะนั้นโดยมูล จึงตรัสพระพุทธพจน์ว่า
"ความสำคัญว่าควรในของที่ไม่ควร" ดังนั้น
เป็นต้น.

ตตฺถ: อุกฺกปิยโกชนํ กฺกปิยสณฺณิ หุตฺวา
ปริภุญชฺติ, อุกฺกปิยมฺสํ กฺกปิยมฺสสณฺณิ
หุตฺวา อจฺจนฺตํ "สุกฺกรมฺสนฺ"ติ, ทีปิมฺสํ วา
"มิกฺมฺสนฺ"ติ ขาทติ. กาลเ วิตีวตฺเต
กาลสฺสณฺณาย, ปวาเรตฺวา อุกฺกปวาริต-
สณฺณาย, ปตฺตสฺสมี รเช ปติเต
ปฏิกุคฺคหิตสณฺณาย ภุญชฺติ. เอวํ อุกฺกปิเย
กฺกปิยสณฺณาย วิติกุภมํ กโรติ นาม.

ในพระพุทธพจน์นี้ มีคำอธิบายดังนี้: ภิกษุ
เป็นผู้มีความสำคัญว่า (อาหารที่ฉัน) เป็น
กักปิยะ (แต่ความจริง) ฉันอาหารที่เป็น
กักปิยะ, เป็นผู้มีความสำคัญว่า ฉันเนื้อที่
เป็นกักปิยะ (แต่ความจริง) ฉันเนื้อที่เป็น
กักปิยะ อย่างฉันเนื้อหมักควยสำคัญว่า "เนื้อ
สุกร" หรือฉันเนื้อเสือเหลืองควยสำคัญว่า
"เนื้อธรรมดา". เมื่อกาลล่วงไปแล้วฉันควย
ความสำคัญว่ายังเป็นกาลอยู่ ห้ามกัดแล้ว
ฉันควยความสำคัญว่ายังไม่ทันห้ามกัด เมื่อ
รู้ลืตกไปในบาตร ฉันควยความสำคัญว่ารับ
ประเคนแล้ว. อย่างนี้ชื่อว่า กระทำการ

^๑ น. ต.

คุณหญิงสงวนศรี จันทรางศุ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ละเมิดด้วยความสำคัญว่าเป็นกัปปิยะ ใน
ของที่เป็นอกัปปิยะ.

สุกกรมัสถุจ อจฺฉมัสถุณาย ขาตมาโน,
กาเล จ วิกาลสฺถุณาย ภูณฺชมาโน
กบฺปิเย อกบฺปิยสฺถุณิตาย วิตฺติกุกมฺ กโรติ
นาม.

ส่วนเนื้อสุกกร ภิกษุอันทำความสำคัญว่าเป็น
เนื้อหมี และในกาล ฉันทด้วยความสำคัญว่า
เป็นวิกาล ชื่อว่า กระทำการละเมิดด้วย
ความสำคัญว่าเป็นอกัปปิยะ ในของที่เป็น
กัปปิยะ.

อนวชฺชํ ปน กิณฺจิทฺเว วชฺชสฺถุณิตาย,
วชฺชณฺจ อนวชฺชสฺถุณิตาย กโรนฺโต
อนวชฺเช วชฺชสฺถุณาย, วชฺเช จ
อนวชฺชสฺถุณาย^๑ วิตฺติกุกมฺ กโรติ นาม.

อนึ่ง บางอย่างที่ไม่มีโทษ ภิกษุกระทำด้วย
ความสำคัญว่ามีโทษ และที่มีโทษภิกษุกระทำ
ด้วยความสำคัญว่าไม่มีโทษ ชื่อว่า การ
กระทำการละเมิด ด้วยความสำคัญว่ามีโทษ
ในของที่ไม่มีโทษ และด้วยความสำคัญว่า
ไม่มีโทษในของที่มีโทษ.

ยสฺมา ปเนตฺ "อกตํ วต เม กลฺยาณํ,
อกตํ กุสลํ, อกตํ ภีรุตฺตตาณํ, กตํ ปาปํ,
กตํ ลุฑฺฒํ, กตํ กิพฺพิสนฺ"ติ เอว อนวชฺเช
วชฺชสฺถุณิตายปิ กเต วิตฺติกุกเม อปฺปชฺชติ.
ตสฺมาสฺส อณฺณมฺปิ วตฺถุ อฺนุชานนฺโต "ยํ

ก็เพราะกุกกุกจะนี้ ย่อมเกิดขึ้นในเพราะ
การล่วงละเมิดที่ทำไป แม่ด้วยความสำคัญ
ว่ามีโทษในของที่ไม่มีโทษ อย่างนี้ว่า
"กรรมอันงามเรายังมิได้กระทำหนอ, กุศล
เรายังมิได้กระทำหนอ, เครื่องป้องกันของ

^๑ ก. วชฺชสฺถุณิตาย . . .อนวชฺชสฺถุณิตาย .

เอวรูปน"คืออาทิมาห.

คนกลัว เรายังมีใ้ไ้กระทำหนอ, บาป เราย
กระทำแล้วหนอ, ความหยาบคาย เราย
กระทำแล้วหนอ, ความร้ายกาจ เราย
กระทำแล้วหนอ" คั้งนี้ ฉะนั้น พระผู้มีพระ
ภาค เมื่อจะทรงอนุญาตวัตถุ (คือมูล) แม
อย่างอื่นแห่งกุกกัจจะนั้น จึงตรัสพระพุท
พจนเริ่มตนว่า "การรำคาญ ฯลฯ ซึ่งมี
ลักษณะเช่นว่านี้ อันใด" คั้งนี้.

ตตถ กุกกัจปะที วุตตตถเมว.
กุกกัจจาณากาโร กุกกัจจาณา.
กุกกัจเจณ อยิตสัสส ภาโว กุกกัจจายิตตต.

ในพระพุทพจนนั้น บทว่า กุกกัจจะ
(ที่แปลว่า ความรำคาญ) มีอรรถไ้กล่าว
ไว้แล้วที่เดี๋ยว. อากการรำคาญ ชื่อว่า
กุกกัจจาณา (ซึ่งแปลว่า กิริยาที่รำคาญ)
ภาวะที่ถูุกกัจจะ คือความรำคาญให้
ไปแล้ว ชื่อว่า กุกกัจจายิตต (ซึ่งแปลว่า
ความรำคาญ).

เจตโส วิปปฏิสาโรติ เอตถ กตาทสส
สาวชชานวชชสส วา อภิมุขกมนัน วิปปฏิ
สาโร นาม.

ในคำว่า เจตโส วิปปฏิสาโร (ซึ่งแปลว่า
ความเดือดร้อนใจ) นี้ อธิบายว่า ความ
เผชิญหน้าต่อสิ่งั้กระทำแล้ว และยังไม่ได้
กระทำ หรือต่อสิ่งั้มีโทษ และไม่มีโทษ
ชื่อว่า วิปปฏิสาร(แปลว่า ความเดือดร้อน).

ศจ.พญ.สุตสาคร คัจฉินดา

สร้างคณฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุททบูชา

ยสุมา ปน โส กตฺ วา ปาปํ อกตํ น
 กโรติ, อกตํ วา กลุยาณํ กตํ น กโรติ,
 ตสุมา วิรุโป, กุจฺฉิตฺโต วา ปฏิสาโรติ
วิปฺปฏิสาโร. โส ปน เจตโส, น
 สตุตฺตสฺสาคี ฌาปนตุถิ "เจตโส วิปฺปฏิ-
 สฺวาโร"ติ วุตฺตํ. อยมฺสฺส สภาวนิทฺเตโส.

ก็เพราะวิปฺปฏิสารนั้น ย่อมไม่กระทำความชั่ว
 ที่กระทำแล้ว ให้เป็นอันตนยังไม่ได้กระทำ
 หรือยอมไม่กระทำความดีที่ยังมิได้กระทำให้
 เป็นอันตนกระทำแล้ว ฉะนั้น จึงหวนระลึกไป
 ฝิครูปหรือที่ผัสหิตรังเกียจ เหตุฉนั้น จึงชื่อว่า
วิปฺปฏิสาร. และเพื่อให้เข้าใจว่าวิปฺปฏิสารนั้น
 ของใจไม่ใช่ของสัตว์ จึงได้ตรัสว่า "เจตโส
 วิปฺปฏิสาโร" (ความเดือดร้อนใจ) นี้เป็น
 การแสดงไขสภาวะของกุกกุจจะนั้น.

อุปฺปชฺชมานํ ปน กุกกุจฺจํ อารคฺคมิว
 กํสฺปตฺตํ มนํ วิลิขมานเมว อุปฺปชฺชติ,
 ตสุมา "มโนวิเลโข"ติ วุตฺตํ. อยมฺสฺส
 กิจฺจนิทฺเตโส.

ก็กุกกุจจะที่เกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้นทำให้ยุ่งใจ
 อย่างเดียว ดุจเอาปลายเหล็กแหลมขีดแผ่น
 สำริด ฉะนั้น จึงตรัสว่า "มโนวิเลโข"
 (แปลว่าความยุ่งใจ) นี้เป็นการแสดงไขกิจ
 ของกุกกุจจะนั้น.

ยํ ปน วินเย "อด โข อายสุมา
 สารีปฺตฺโต ภาควตา ปฏิกุชิตฺตํ อนฺวสิตฺวา
 อนฺวสิตฺวา อาวสถปิณฺท์ ปริกุญฺชิตฺตุนฺติ
 กุกกุจฺจายนฺโต น ปฏิกุคฺคเหสี"ติ กุกกุจฺจํ

ส่วนกุกกุจจะ อันมาแล้วในพระวินัยว่า
 "ครั้งนั้นแล ท่านพระสารีบุตร รังเกียจว่า
 การอยู่ฉันอาหารในโรงทาน เป็นประจำ
 พระผู้มีพระภาคทรงห้ามแล้ว จึงไม่ยอมรับ"

๑ วิ. มหาวิภงฺก. ๒/๓๐๖.

อาคต, น ตํ นีวรณํ. น หิ อรหโต
"ทฎฺฐ" มยา อิทํ กตฺตุน"ติ เอว
อนุตฺตาโป อตฺถิ.

ตั้งนี้ กุกกุกจะนั้น ไม่จัดเป็นนิวรรณ์. เพราะ
พระอรหันต์ย่อมไม่มีความเดือดร้อนในภาย-
หลังว่า "สิ่งนี้เรากระทำผิดไปแล้ว".

นีวรณปฏิรูปกํ ปเนตํ "กปฺปติ น กปฺปตี"ติ
วิมฺสนสงฺฆาตํ วินยกุกกุกจํ นาม.

ก็ท้ชื่อว่า ความรังเกียจในพระวินัย กล่าว
คือการพิจารณาว่า "ควร ไม่ควรนี้" คล้าย
กับนิวรรณ์.

๑๑๗๖. "กตฺเต เม ฐมฺมา นีวรณา
เจว นีวรณสมฺปยุตฺตา จา"ติ ปทสฺส
นิตฺเตเส. ยสฺมา ถีนมิตฺถํ อญฺญมญฺญ
น วิชหตี, ตสฺมา "ถีนมิตฺถนีนีวรณ
อวิชชานีนีวรณน นีวรณญเจว นีวรณ-
สมฺปยุตฺตตฺตจา"ติ อภินฺทิตฺวา วุตฺตํ.

๑๑๗๖. ในนิตเทศแห่งบทว่า "ธรรม
เป็นนิวรรณ์ และสัมปยุตด้วยนิวรรณ์เป็นไฉน"
ตั้งนี้ เพราะเหตุที่ถีนะและมิตระไม่ละกัน
และกัน เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึง
ตรัสมิได้แยกกันว่า "ถีนมิตถนีนีวรณเป็นนิวรรณ์
และสัมปยุตด้วยนิวรรณ์โดยอวิชชานีวรณ"ตั้งนี้.

ยสฺมา ปน อุตฺถจฺเจ สตีปิ กุกกุกจฺส
อภาวา กุกกุกเจน วินาปิ อุตฺถจฺจ
อุปฺปชฺชตี, ตสฺมา ตํ ภินฺทิตฺวา วุตฺตํ.
ยญฺจ เยน สมฺปโยคํ น กจฺจตี, ตํ
น โยชิตฺตติ เวทิตฺตพฺพ.

แต่เพราะเหตุที่เมื่ออุทถ์จะแม่ม้อยูกุกกุกจะ
ก็ไม่มีไต่ เพราะอุทถ์จะแม่วั้นจากกุกกุกจะ
ก็เกิดขึ้นได้ ฉะนั้น จึงตรัสแยกอุทถ์จะนั้นไว้.
อนึ่ง นิวรรณ์ใดไม่สัมปโยคเข้ากับนิวรรณ์ใด
นิวรรณ์นั้น บัณฑิตพึงทราบว่าเป็นไม่ตรงประกอบ
ไว้.

๑ ก. ทฎฺฐ.

อิเม ปน นีวรเณ กิเลสปฏิปาฎิยาปิ
อาหาริตุ วุญฺจติ มคฺคปฏิปาฎิยาปิ.

กัณิวรรณเเหลานี้ จะนำมาตามลำดับ
กิเลสบาง ตามลำดับมรรคบาง ก็ควร.

กิเลสปฏิปาฎิยา กามจฺจนุทพฺยาปาทา
อนาคามิมคฺเคน ปหิยฺนติ. ถีนมิทฺฐุ-
ธจฺจანი อรหตฺตมคฺเคน, กุกฺกุจฺจวิจิจฺจนา
โสตาปัตติมคฺเคน, อวิชฺชา อรหตฺต-
มคฺเคน.

ว่าตามลำดับกิเลส กามฉันทะและพยาบาท
อันอนาคามิมรรค ย่อมละได้ ถีนมิทฺฐะและ
อุทฺธจฺจะ อันอรหัตมรรค ย่อมละได้ กุกฺกุจฺจะ
และวิจิจฺจนา อันโสตาปัตติมรรคยอมละได้
อวิชชา อันอรหัตมรรคยอมละได้.

มคฺคปฏิปาฎิยา โสตาปัตติมคฺเคน กุกฺ-
กุจฺจวิจิจฺจนา ปหิยฺนติ, อนาคามิมคฺเคน
กามจฺจนุทพฺยาปาทา, อรหตฺตมคฺเคน
ถีนมิทฺฐุธจฺจาวิชฺชาตี.

ว่าตามลำดับมรรค โสตาปัตติมรรค ละ
กุกฺกุจฺจะและวิจิจฺจนา อนาคามิมรรค ละ
กามฉันทะและพยาบาท อรหัตมรรค ละ
ถีนมิทฺฐะ อุทฺธจฺจะและอวิชชา ฉะนั้นแล.

๑๑๘๒. ปรามาสโคจฺจเก. เต
ธมฺเม จ เปตฺวาตี ปุจฺจาสภาเคน พหฺวจฺนํ
กตํ.

๑๑๘๒. วินิจฉัยในปรามาสโคจฺจกะ.
คำว่า เวนปรามาสธรรมเเหลานั้นเสีย พระ-
ผู้มีพระภาคทรงกระทำเป็นพหฺวจนะไว้ โดย
มีส่วนเสมอกันกับคำที่เป็นปุจฺจา.

๑๒๑๘. อุปาทานนิตฺเทเส: วตฺถุ-
สงฺขาตํ กามํ อุปาทิยตีติ กามุปาทานํ,
กาโม จ โส อุปาทานญฺจาตีปิ

๑๒๑๘. จะวินิจฉัยในอุปาทานนิตฺเทส
ต่อไป : ชื่อว่า กามุปาทาน ด้วยอรรถว่า
ยึดมั่นกาม กล่าวคือวัฏฏกาม, ชื่อว่า

ศจ .พญ .สุคสาคร ผู้จินดา

สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อัญญาสาธิต .ป-ท. ๕-๒๖

กามุปาทาน.

กามุปาทาน ด้วยอรรถว่า กามนั้นด้วย เป็น
อุปาทานด้วย ดังนี้ก็มี.

อุปาทานนติ ทฬหคคณ, ทฬหคโถ หิ
เอตถ อุปสทโท อุปายาสอุปกฏจาทีสุ
วีย.

คำว่า อุปาทาน แปลว่า ความยึดมั่น, ก็
อุป กัณฑ์ ในคำนี้ มีอรรถว่า มั่น จุดในคำ
ว่า อุปายาส(ซึ่งแปลว่า ความคับแค้น)และ
อุปกัฏฐ (ซึ่งแปลว่าจวนเจ็) เป็นต้น.

ตถา ทิฏฐิ จ สา อุปาทานญจาติ
ทิฏฐุปาทาน. ทิฏฐิ อุปาทิยตีติ वा
ทิฏฐุปาทาน.

อนึ่ง ชื่อว่า ทิฏฐุปาทาน ด้วยอรรถว่า ทิฐิ
นั้นด้วย เป็นอุปาทานด้วย. อีกอย่างหนึ่ง
ชื่อว่า ทิฏฐุปาทาน ด้วยอรรถว่า ยึดมั่นทิฐิ.

"สสุสโต อตตะ จ โลโก จา"ติอาทีสุ^๑
หิ ปุริมทิฏฐิ อุตฺตรทิฏฐิ อุปาทิยติ.

จริงอยู่ ทิฐิตอนปลาย ย่อมยึดมั่นทิฐิตอนต้น
จุดในคำว่า "อัตตะและโลกเที่ยง" เป็นต้น.

ตถา สึลพพตฺ อุปาทิยตีติ สึลพพตฺปาทาน.
สึลพพตญจ ตํ อุปาทานญจาติปิ
สึลพพตฺปาทาน,

อนึ่ง ชื่อว่า สึลพพตฺปาทาน ด้วยอรรถว่า
ยึดมั่นศีลและพรต ชื่อว่า สึลพพตฺปาทาน
ด้วยอรรถว่า ศีลและพรตนั้นด้วย เป็น
อุปาทานด้วยดังนี้ก็มี,

^๑ ที. ส. ๔/๑๗.

โคสัลโควตาทีนิ หิ "เอวํ สุทฺธิ"ติ จริงฺอยู่ โทศีล (คือปรกติของโค) และ
อภินิเวสโต สยเมว อุปาทานานิ. โควัต (คือความประพฤติของโค) เป็นต้น

ชื่อว่า เป็นอุปาทานเองที่เกี่ยวแก่ผู้ที่ยึดมั่น
ว่า "ความบริสุทธิ์ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้".

ตถา วทนฺติ เอเตนาติ วาโท,
อุปาทิยนฺติ เอเตนาติ อุปาทานํ, ก็
วทนฺติ, อุปาทิยนฺติ วา ? อุตฺตานํ.

อนึ่ง ชื่อว่า วาทะ ด้วยธรรมดา เป็นเหตุ
กล่าว, ชื่อว่า อุปาทาน ด้วยธรรมดา เป็น
เหตุยึดมั่น, กล่าวและยึดมั่นอะไร ? กล่าว
และยึดมั่นอรรถา.

อุตฺตโน วาทูปาทานํ อตุตฺตวาทูปาทานํ,
อตุตฺตวาทมคฺตเมว วา อตุตฺตาคิ อุปาทิยนฺติ
เอเตนาติ อตุตฺตวาทูปาทานํ.

ธรรมชาติเป็นเหตุกล่าว และเป็นเหตุยึดมั่น
อรรถา จึงชื่อว่า อตุตฺตวาทูปาทาน. อีกอย่าง
หนึ่ง เพียงแต่วาทะว่าเป็นอรรถาอย่างเดียว
เท่านั้น ก็ชื่อว่า อตุตฺตวาทูปาทาน ด้วยธรรมดา
ว่าเป็นเหตุยึดมั่นว่าเป็นอรรถา.

๑๒๒๐. โย กาเมสุ กามจฺจนฺโทติ
เอตฺถาปิ วตฺตูกา^๑มาว^๑ อนนฺวเสสโต
กามาติ อธิปฺเปตา. ตสฺมา วตฺตูกาเมสุ
กามจฺจนฺโท อธิ กามูปาทานนฺติ
อนาคามิโนปิ ตํ สิทฺธํ โทติ.

๑๒๒๐. แม้นในคำว่า ความพอใจคือ
ความใคร่ในกามทั้งหลาย อันใด นี้ วัตถุ
กามทั้งหลายนั้นแหละ ทรงประสงค์เอาว่า
กามทั้งหลายโดยสิ้นเชิง เพราะฉะนั้น
ความพอใจคือความใคร่ในวัตถุกามทั้งหลาย

^๑ ก. วตฺตูกามา กิเลสกามา จ.

171
อภิมุสาถินี. บ-ท. ๔-๒๑

ปญจกามคุณวตฺถุโก ปนสฺส กามราโคว
นตฺถิติ.

จึงชื่อว่า กามุปาทาน ในที่นี้ ฉะนั้น กาม-
ุปาทาน นั้น ย่อมเป็นอันสำเร็จ (คือยอมมี)
แม่แก่พระอนาคามี. แต่ความกำหนัด คือ
ความใคร่อันมีเบญจกามคุณเป็นวัตถุที่ตั้งนัย-
แหละ ย่อมไม่มีแก่พระอนาคามีนั้น ฉะนั้นแล.

๑๒๒๑. ทิฏฐุปาทานนิตฺเตเส :
นตฺถิ ทินฺนุนฺติ "ทินฺนํ นาม อตฺถิ, สกฺกา
กสฺสจฺจิ กิณฺณจฺจิ ทาทุนฺ"ติ ชานาติ, ทินฺนสฺส^๑
ปน ผลวิปาโก^๒ นตฺถิติ คณฺหาติ.

๑๒๒๑. จะวินิจฉัยในทิฏฐุปาทานนิตฺเตเส
ต่อไป : คำว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ความว่า
ยอมรู้ว่า "ชื่อว่าทานที่ให้แล้ว มีผล, อาจจะ
ให้อะไร แก่ใคร ๆ ก็ได้" แต่ถือว่าผล
วิบากของทานที่ให้แล้ว ไม่มี.

นตฺถิ ยิฏฺฐนฺติ ยิฏฺฐํ วุจฺจติ มหายาโค,
"คํ ยชิตฺํ สกฺกา"ติ ชานาติ, ยิฏฺฐสฺส^๓
ปน ผลวิปาโก^๓ นตฺถิติ คณฺหาติ.

คำว่า การบูชาไม่มีผล ความว่า การ
บูชาใหญ่ ชื่อว่า การบูชา, ยอมรู้ว่า "การ
บูชานั้นอาจจะบูชาได้" แต่ถือว่า ผลวิบาก
ของการบูชาไม่มี.

นตฺถิ หุตฺตุนฺติ อาหุณฺปาหุณฺมจฺจกฺกิริยา, "คํ
กาตุํ สกฺกา"ติ ชานาติ, ตสฺส ปน

คำว่า การบวงสรวงไม่มีผล ความว่า การ
ค้ำับการต้อนรับ และการกระทำเพื่อความ

^๑ ก. ทานสุส.

^๒ ฉ. ผล วิปาโก.

^๓ ฉ. ผล วิปาโก.

คุณอุคมนตรี ปลัดรักษา

สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ผลวิปาโก^๑ นตฺถีติ คณฺหาติ.

เป็นมงคลรู้ว่า "การบวงสรวงนั้น อาจ
กระทำไต่อยู่" แต่ถือว่า ผลวิบากของการ
บวงสรวงนั้นไม่มี.

นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานนฺติ เอตฺถ ทส
กุสลกมฺมปถา สุกตกมฺมานิ นาม, ทส
อกุสลกมฺมปถา ทุกฺกฏกมฺมานิ นาม. เตสํ
อตุตฺถิภาวํ ชานาติ, ผลวิปาโก ปน นตฺถีติ
คณฺหาติ.

ในคำว่า ผลวิบากของกรรมที่ทำความชั่วไม่มี
นี้ อธิบายว่า กุศลกรรมบถ ๑๐ ชื่อว่ากรรม
ที่ทำความดี, อกุศลกรรมบถ ๑๐ ชื่อว่า กรรมที่
ทำความชั่ว. ยอมรับว่ากรรมที่ทำความดีและทำความชั่วเหล่า
นั้น มีอยู่ แต่ถือว่าผลวิบากไม่มี.

นตฺถิ อัย โลกโกติ ปรโลเก จิโต อิมํ
โลกํ "นตฺถี"ติ คณฺหาติ.

คำว่า โลกนี้ไม่มี ไต่แก่ผู้อยู่ในโลกอื่น ยอม
ถือโลกนี้ว่า "ไม่มี".

นตฺถิ ปรโลโกติ อิทฺ โลเก จิโต ปรโลกํ
"นตฺถี"ติ คณฺหาติ.

คำว่า โลกอื่นไม่มี ไต่แก่ผู้อยู่ในโลกนี้ ยอม
ถือโลกอื่นว่า "ไม่มี".

นตฺถิ มาตา นตฺถิ ปิตาติ มาตาปิตูนํ
อตุตฺถิภาวํ ชานาติ, เตสุ กตปจฺจเยน
โกจิ ผลวิปาโก นตฺถีติ คณฺหาติ.

คำว่า มารดาไม่มี บิดาไม่มี ความว่า ยอมรับ
ว่ามารดาบิดาเหล่านั้นมีอยู่, แต่ถือว่าผล
วิบากไร ๆ ด้วยปัจจัยที่ทำไว้ในท่าน ไม่มี.

นตฺถิ สตฺตฺตา โอบปาติกาติ "จวนกอุป-
ปชฺชนกา สตฺตฺตา นตฺถี"ติ คณฺหาติ.

คำว่า อุปปาติกสัตว์ไม่มี คือ ยอมรับถือว่า
"สัตว์ผู้จุนและอุปบัติไม่มี".

^๑ ฉ. ผล วิปาโก.

สมมคคตา สมนมา ปฏิปนนาติ "อนุโลม-
ปฏิบัติ ปฏิปนา ฐมมิกสมณพราหมณา
โลกสมิ นตถิติ คณหาติ.

คำว่า "สมณพราหมณผู้ปฏิบัติปฏิบัติชอบไม่มี
ความว่า ย่อมถือว่า "สมณพราหมณผู้ตั้ง
อยู่ในธรรม ผู้ปฏิบัติปฏิบัติทาอนุโลมแก่พระ-
นิพพานไม่มีในโลก".

เย อิมญจ โลกั, ปรญจ โลกั สยั
อภิญญา สจจิกตวา ปเวเทนตติ อิมญจ
โลกั, ปรญจ โลกั อตุนาว อภิวสิญฺเฌน
ณาณน ญตวา ปเวทนสมตโต สพพญญ
พุทฺโธ นาม นตถิติ คณหาติ.

คำว่า สมณพราหมณที่กระทำให้แจ้งซึ่งโลกนี้
และโลกอื่นด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วประกาศ
ให้คนอื่นรู้ได้ ไม่มีในโลก ความว่า ย่อม
ถือว่า ชื่อว่า พระสัมพันธูปุทธะ ผู้สามารถ
จะรู้โลกนี้ และโลกอื่นด้วยญาณอันวิเศษยิ่ง
โดยตนเองไม่มี.

อิมานิ ปน อุปาทานานิ กิเลสปฏิบัติ-
ปาฏิยาปิ อาหาริตุ วญฺญติ มคฺคปฏิบัติปาฏิยาปิ.

ก็อุปาทานเหล่านี้ จะนำมาแสดงตาม
ลำดับกิเลสบ้าง ตามลำดับมรรคบ้าง ก็ควร.

กิเลสปฏิบัติปาฏิยา กามุปาทานัน จตุหิ
มคฺคเคหิ ปหิยติ, เสสานิ ตีณิ
โสตาปัตติมคฺคเคน.

ว่าถึงตามลำดับกิเลส กามุปาทาน อันมรรค
ทั้ง ๔ ย่อมละได้, อุปาทาน ๓ ที่เหลือ
อันโสตาปัตติมรรค ย่อมละได้.

มคฺคปฏิบัติปาฏิยา โสตาปัตติมคฺคเคน ทิฏฺฐุ-
ปาทานานินิ ปหิยนฺติ, จตุหิ มคฺคเคหิ
กามุปาทานนฺติ.

ว่าถึงตามลำดับมรรค อุปาทานมีทิฏฐุปาทาน
เป็นต้น โสตาปัตติมรรคละได้, กามุปาทาน
มรรคทั้ง ๔ ละได้.

คุณประสานศรี ทรรทรานนท์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๑๒๓๕. กิเลสโคจรณเภา : กิเลสอา
เอว กิเลสวัตถุณี. วสนฺติ วา เอตถ
อชีณาสวา สตฺตา โลภาทีสุ ปติฏฺฐิตตฺตาติ
วตฺถุณี. กิเลสํ จ เต ตปฺปติฏฺฐานํ
สตฺตํ วตฺถุณี จาติ กิเลสวัตถุณี.

ยสุมา เจตถ อนนฺตรปจฺจยาทีภา เวณ
อุปฺปชฺชํมานา . กิเลสํปิ วสนฺติ เอว
นาม, ตสุมา กิเลสํ วตฺถุณีตีปิ
กิเลสวัตถุณี.

๑๒๓๖. ตตถ กตโม โลภ, โย
ราโค สําราโคตี อัยฺ ปน โลภ เหตุ-
โคจรณเภา คนฺถโคจรณเภา อิมสุมี กิเลส-
โคจรณเภาที ทีสุ จาเนสุ อติเรกปทสฺเตน
นิตฺติฏฺฐโฆ, อาสวสณฺโณชนโสมโยคนีวธ-
อุปาทานโคจรณเภาสุ อฏฺฐหิ อฏฺฐหิ ปเทหิ
นิตฺติฏฺฐโฆ.

๑๒๓๕. จะวินิจฉัยในกิเลสโคจรณะ
ต่อไป : กิเลสนั่นเอง ชื่อว่า กิเลสวัตถุ
อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า วัตถุ ด้วยธรรมดาว่า
เป็นที่อยู่ของเหล่าสัตว์ ผู้มีอาสวะยังไม่สิ้น
เพราะยังเป็นผู้ตั้งอยู่ในโลภะเป็นต้น. ชื่อว่า
กิเลสวัตถุ ด้วยธรรมดาว่า กิเลสเหล่านั้นด้วย
เป็นวัตถุของเหล่าสัตว์ ผู้ตั้งอยู่ในกิเลส
เหล่านั้นด้วย.

ก็เพราะแม้กิเลสทั้งหลายที่เกิดขึ้นโดยความ
เป็นอนันตรปัจจัยเป็นต้น ชื่อว่า ย่อมอยู่ใน
สัตว์เหล่านั้นทีเดียว ฉะนั้น ที่ชื่อว่า กิเลสวัตถุ
แม้วรรณด้วย เป็นวัตถุของกิเลส.

๑๒๓๖. ก็โลภะนี้ ที่ตรัสว่า บรรดา
กิเลสวัตถุ ๑๐ นั้น โลภะเป็นโฉน, คือ
ความกำหนัด ความกำหนัดนัก อันใด ดังนี้
พระผู้มีพระภาคทรงขยายความไวคด้วย บท
เกินกว่าร้อยบท ในฐานะทั้ง ๓ คือ ใน
เหตุโคจรณะ ในกัณถโคจรณะ ในกิเลส
โคจรณะนี้ ในอาสวโคจรณะ สังโยชนโคจร-

อรรถสาธิต. ป-ท. ๕-๒๑

คุณประสานศรี ทรรทรานนท์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ฉกะ โอมโคจฉกะ โยคโคจฉกะ นีวรม-
โคจฉกะ และอุปาทานโคจฉกะ ทรงขยาย
ความไวควยบ^{๖๖}ทโคจฉกะละ ๘ บท.

สุวายั อติเรกปทสเคน นิตฺติฏฺฐฎฺฐาเนปิ
อฏฺฐหิ อฏฺฐหิ ปเทหิ นิตฺติฏฺฐฎฺฐาเนปิ
นิปปเทสโตว คหิตฺตติ เวทิตฺตพฺโพ.

โลกะนั้นัน นั้นจิตพึงทราบว่ ทรงถือเอา
แล้วโดยสิ้นเชิง ทั้งในฐานะที่ทรงขยาย
ความไวควยบ^{๖๖}ทเกินร้อยบ^{๖๖}ท ทั้งในฐานะที่
ทรงขยายความไวควยบ^{๖๖}ทโคจฉกะ ๘ บท.

เศสุ เหตุคนุถนีวรมอุปาทานกิเลส-
โคจฉ ฉกสะ จตุมคฺควชฺฌา ตณฺหา
เอเกเนว โกฎฺจาเสน จิตฺตา.

ในบรรดาโคจฉกะเหล่านั้น ในเหตุโคจฉกะ
กัณฺถโคจฉกะ นีวรมโคจฉกะ อุปาทานโคจ-
ฉกะและกิเลสโคจฉกะ ตัณหาที่มรรคทั้ง ๔
จะพึงขำมีโดยส่วนเดียวเท่านั้น.

อาสวสญฺโฆชนโอมโยเศสุ จตุมคฺควชฺฌาปิ
เทว โกฎฺจาสา หุตฺตวา จิตฺตา. กถํ ?
อาสเวสุ กามาสโว ภวาสโวติ,
สญฺโฆชนเนสุ กามราคสญฺโฆชนํ ภวราค-
สญฺโฆชนนฺติ, โอมเยสุ กามโฆ ภโวโฆติ,
โยเศสุ กามโยโค ภวโยโคติ.

ในอาสวโคจฉกะ สังโยชนโคจฉกะ โอม-
โคจฉกะ และโยคโคจฉกะ ตัณหาแม่ที่มรรค
ทั้ง ๔ จะพึงขำมีเป็น ๒ ส่วน. มีเป็น ๒ ส่วน
อย่างไร ? คือ ในอาสวะก็มี ๒ คือกามา-
สวะ ๑ ภวาสวะ ๑, ในสังโยชน ก็มี ๒
คือ กามราคสังโยชน, ภวราคสังโยชน,
ในโอมะก็มี ๒ คือกามโฆ ๑ ภโวฆะ ๑,
ในโยคะก็มี ๒ คือกามโยคะ ๑ ภวโยคะ ๑.

คุณประสานศรี ทรรทรานนท์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อิมานี ปน กิเลสวตฺถุณี กิเลสปฏิ-
ปาฎิยาปิ อหริตุํ วมุญฺหิตี มคฺคปฏิปาฎิยาปิ.

ก็กิเลสวตฺถุเหล่านี้ จะนำมาแสดง
ตามลำดับกิเลสบ้าง ตามลำดับมรรคบ้าง ก็
ควร.

กิเลสปฏิปาฎิยา โลโภ จตุหิ มคฺคเคหิ
ปหิยติ. โทโส อนาคามิมคฺเคน,
โมหมานา อรหตฺตมคฺเคน, ทิฏฺฐิวิจิกิจฺฉา
โสตาปัตติมคฺเคน, ถีนาทินี อรหตฺต-
มคฺเคน.

ว่าตามลำดับกิเลส โสภะ อันมรรคทั้ง ๔
ย่อมละได้. โทสะอันอนาคามิมรรคยอมละได้
โมหะและมานะ อันอรหัตมรรค ย่อมละได้
ทิฐิ และวิจิกิจฉา อันโสตาปัตติมรรค ย่อม
ละได้. ถีนะเป็นต้น อันอรหัตมรรคยอม
ละได้.

มคฺคปฏิปาฎิยา โสตาปัตติมคฺเคน ทิฏฺฐิ-
วิจิกิจฺฉา ปหิยนฺติ, อนาคามิมคฺเคน
โทโส, อรหตฺตมคฺเคน เสสา สตฺตาคี.

ว่าตามลำดับมรรค โสตาปัตติมรรค ละทิฐิ
และวิจิกิจฉา อนาคามิมรรคละโทสะ
อรหัตมรรคละกิเลสที่เหลือทั้ง ๖ ฉะนั้นแล.

๑๒๘๗. กามาวจรนิตฺเทเส :

๑๒๘๗. จะวินิจฉัยในกามาวจรนิตฺเทส

เหฏฺฐโตติ เหฏฺฐาภาเคน. อวิจินิรยนฺติ
อคฺคิชาลันํ วา สตฺตานํ วา ทุกฺข-
เวทนาย วา วิจิ อนุตฺรํ ฉิทฺทํ เอตฺถ
นตฺถิตี อวิจิ, สุขสงฺฆาโต อโย
เอตฺถ นตฺถิตี นิรโย, นิริตฺตอตุณฺปิ
นิริสฺสาทตุณฺปิ นิรโย. ปริยนฺตํ

ต่อไป: คำว่า เบื้องต่ำ ไต่แกส่วนข้างล่าง.
คำว่า กำหนดด้วยอเวจฺจนรกเป็นที่สุด อธิ-
บายว่า นรก ชื่อว่า อเวจฺ โดยความหมายว่า
ในนรกนี้ไม่มีระลอก คือ ระหว่างช่องแห่ง
เปลวไฟหรือแห่งสัตว์ทั้งหลายหรือแห่งทุกข-
เวทนาเลย, ที่ชื่อว่า นิริยะ (นรก) คว

คุณประสานศรี ทรรทรานนท์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

กริตวาตี ตํ อวีจิสงขาทํ นिरยํ อนตํ อรรถว่า เป็นสถานที่ไม่มีความเจริญ กล่าว
กตวา. คือ ความสุขเลย ชื่อว่า นिरยะ โดยความ
หมายความว่า ไม่มีความยินดีบ้าง ไม่มีความ
สำราญบ้าง. ชื่อว่า ปริยนต์ กริตวา ความ
ว่า กำหนดเอานรกชื่ออเวจันนั้นให้เป็นที่สุด.

อุปริโตตี อุปริภา เคน. ปรนิมิตตวสวัตตี- คำว่า เบื่องสูง ไตแก่ส่วนข้างบน. คำว่า
เทเวตี ปรนิมิตเตสุ กาเมสุ วสํ กำหนดเทพชั้นปรนิมิตตวสวัตตีเป็นที่สุด คือ
วตฺตนโต เอวํลทฺธโวหาเร เทเว. ซึ่งเทพอันมีโวหารอันใด (สิ่งที่ต้องการ)
อนฺโต กริตวาตี อนฺโต ปกฺขิปิตวา. อย่างนี้ เพราะยังอำนาจที่เทพอื่นนรมิตให้
ให้เป็นไปในกามสมบัติทั้งหลาย. ชื่อว่า
อนฺโต กริตวา ไตแก่ จัดไว้ในชั้นภายใน
ปรนิมิตตวสวัตตี.

ยํ เอตสฺมี อนฺตเรตี เย เอตสฺมี คำว่า ยํ เอตสฺมี อนฺตเร คือขอบเขตของ
โอภาเส. ภูมินี้ คือธรรมเหล่าใดในโอกาสนี้.

เอตฺถาวจราตี อิมินา ยสฺมา เอตสฺมี ด้วยคำนี้ว่า ทองเที่ยวอยู่ในภูมิชั้นนี้ เพราะ
อนฺตเร อญฺเฌปี จรนฺตี กทาจี กตฺถจี เหตุที่แม้ธรรมเหล่าอื่นจะเที่ยวไปในภูมิชั้นนี้
สมฺภวโต, ตสฺมา เตสํ อสงฺกมฺหนตฺถํ^๑ โดยที่มีปรากฏในบางคราว และบางแห่ง

^๑ ก. อสงฺกมฺหนตฺถํ.

"อวจรา"ติ วุตฺตํ.

เตน เย เอตสฺมี อนฺตเร โอคาทฺหา
หุตฺวา จรฺนฺติ สพฺพตฺถ, สทา จ
สมฺภวโต, อโรภาเค จรฺนฺติ อวีจฺนฺิรยสฺส
เหมจฺจา ญฺตฺปาทายปวตฺตฺติกา เวณ, เตสํ
สงฺกโห กโต โหติ.

เต หิ อวคาทฺหา จรฺนฺติ อโรภาเคว
จรฺนฺตีติ อวจรา.

เอตฺถ ปริยาปนฺนาติ อิมินา ปน ยสฺมา
เอเต เอตฺถาวจรา อญฺญตฺถาปิ อวจรฺนฺติ
น ปน ตตฺถ ปริยาปนฺนา โหณฺติ. ตสฺมา
เอเตสํ^๑ อญฺญตฺถาปิ อวจรฺนฺตานํ

ฉะนั้น เพื่อจะไม่ทรงรวมถึงธรรมเหล่านั้น
จึงตรัสว่า "ทองเที่ยวอยู่".

ด้วยคำว่า ทองเที่ยวไปนั้น ธรรมเหล่าใด
ยอมเที่ยวไปเป็นสภาวะที่ยังลงในระหว่าง
ภุมินี โดยที่มีอยู่ทุกแห่งและทุกเมื่อ ก็ยอม
เที่ยวไปในอโรภาคเบื้องต่ำ โดยภาวะที่ถูก
รูปและอุปาทายรูปเป็นไป ภายใต้โอเวจฺนฺร
เป็นอันทรงกระทำการรวบรวมธรรมเหล่านั้น
ไว้.

จริงอยู่ ธรรมเหล่านั้น ย่อมยังลงทีเดียว
เที่ยวไป คือเที่ยวไปในอโรภาคเบื้องต่ำที่
เดียว เหตุนั้น จึงเป็น อจฺร (แปลว่า
ทองเที่ยว).

ก็ด้วยคำนี้ว่า นับเนื่องอยู่ในภุมินีชั้นนี้ เพราะ
เหตุที่ธรรมเหล่านี้ ซึ่งทองเที่ยวอยู่ในภุมินีชั้น
นี้ ย่อมทองเที่ยวไปแม้ในภุมินีอื่นได้ แต่หา
นับเนื่องอยู่ในภุมินีเหล่านั้นไม่ เหตุนั้น จึง

^๑ ฉ. เตสํ.

ปริคฺคโห กโต โหติ.

เป็นอันกระทำการกำหนดธรรมเหล่านั้น ซึ่ง
ท่องเที่ยวไปแม้ในภุมิอื่น.

อิทานิ เต เอตฺถ ปรียาปนฺนธฺมเม
ราสีสุณฺณตปฺจฺยภาวโต เจว สภาวโต จ
ทสฺเสนฺโต "ขุณฺธา"ติอาทิมาน.

คราวนี้ เมื่อจะทรงแสดงธรรมที่นับเนื่องใน
ภุมิระหว่างนี้ โดยความเป็นหมวด เป็น
ความว่างเปล่า เป็นปัจจัย และโดยสภาวะ
จึงตรัสพระบาลีว่า "คือ ขันธ"ดังนี้เป็นต้น.

๑๒๘๘. รูปาวจรนิตฺเทเส :
พรหมโลกนฺติ ปจฺมชฺฌานภุมิสงฺขาตํ
พรหมญฺจานํ. เสสเมตฺถ กามาวจร-
นิตฺเทเส วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํ.

๑๒๘๘. จะวินิจฉัยในรูปาวจรนิตเทส
ต่อไป : คำว่า พรหมโลก ได้แก่ พรหม
สถานที่เรียกว่า ปฐมฌานภูมิ. คำที่เหลือ
ในนิตเทสนี้ ฟังทราบตามนัยที่กล่าวแล้ว ใน
กามาวจรนิตเทสนั้นแหละ.

สมาปนฺนสฺส วาติอาทิสฺส ปจฺมปเทน
กุสลชฺฌานํ วุตฺตํ, หุติเยน วิปากชฺฌานํ
วุตฺตํ, ตติเยน กิริยชฺฌานํ วุตฺตนฺติ
เวทิตพฺพํ.

ในคำว่า ของท่านผู้เข้าสมาบัติ เป็นต้น
ฟังทราบว่า ตรัสกุสลฌานด้วยบทที่ ๑ ตรัส
วิปากฌานด้วยบทที่ ๒ ตรัสกิริยาฌานด้วย
บทที่ ๓.

๑ ก. ภาตพพ.

คุณหญิงวัลลีย์ วีระปรีย

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๑๒๙๑. อรูปาวจรนิตฺเตเส :
อากาศานัญจายตนูปคเต อากาศานัญ-
 จายตนสงฺฆาตํ ภวํ อุปคเต. ทุตฺติยปเทปิ
 เอเสว นโย. เสสํ เหฏฺฐจา วุคฺค-
 นเยเนว เวทิตพฺพํ.

๑๒๙๑. จะวินิจฉัยในอรูปาวจรนิตฺเตเส
 ต่อไป : คำว่าผู้เข้าถึงอากาศานัญจายตนภูมิ
 ได้แก่ ผู้เข้าถึงภพที่เรียกว่า อากาศานัญ-
 จายตนะ แม้ในบทที่ ๒ ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.
 คำที่เหลือ ฟังทราบตามนัยที่กล่าวแล้ว ใน
 หนหลังนั้นแหละ.

๑๓๐๑. สรรณทุกนิตฺเตเส : ยวาวํ
 ตํสุ อุกฺกสฺสมุเลสุ โมโห, โส
 โลกสมฺปยุตฺโต^๑ จ โลกเณ สรโณ,
 โทสสมฺปยุตฺโต จ โทเสน สรโณ.

๑๓๐๑. จะวินิจฉัยในสรรณทุกนิตฺเตเส
 ต่อไป : ในบรรดาอุกฺกสฺสมุเล^๑ทั้ง ๓ โมหะที่
 สัมปยุตด้วยโลภะ เป็นสรณะ (คือ เกิดกับ
 กิเลส) โดยโลภะ และที่สัมปยุตด้วยโทสะ
 ก็ชื่อว่าเป็นสรณะ โดยโทสะ.

วิจิกิฉฺฉุทฺถจฺจสมฺปยุตฺโต ปน โมโห
 ทิฏฺฐิสสมฺปยุตฺเตน เจว รูปราคะรูปราคะ-
 สงฺฆาเตน จ ราครเณน ปหาเนกภูจ-
 ภาวโต สรโณ, สรชฺชติ เวทิตพฺพโ.

อนึ่ง โมหะที่สัมปยุตด้วยวิจิกิฉฉาและอุทฺถจจะ
 ฟังทราบว่า ชื่อว่าเป็นสรณะ (คือเกิดกับ
 กิเลส) เป็นสรณะ (คือเกิดกับกิเลสเพียง
 ดังฐล) เพราะเป็นกิเลสตั้งอยู่ฐานเดียวกัน
 กับปหานธรรม โดยกิเลสคือรากะอันสัมปยุต
 ด้วยทิลฺลีและอันเป็นส่วนรูปราคะ อรูปราคะ.

^๑ ส. โลกสมฺปยุตฺโตว.

สุตตันทิกทุกนิกเขปกถา

ถาว่าด้วยการประมวลธรรม

หมวดสุตตันทิกทุกะ

๑๓๐๓. สุตตันทิกทุกุเกสุ มาติกา-
ภถายั อตุถโต วิเวจิตตุตา, ยานิ จ
เนสิ นิตฺเทสปทานิ, เตสมปิ เหฏจา
วุตฺตนเยเนว สุวิญญะยตุตา เยภุญฺเยน
อุตุตตานตุถานิ เอว.

๑๓๐๓. บทนิทเทศทั้งหลายมีเนื้อความ
สั้นโดยมากที่เดียว เพราะในมาติกาภถาใน
สุตตันทิกทุกะ ข้าพเจ้าได้แสดงโดยใจความ
ไว้วส่วนหนึ่งแล้วและเพราะแม่บทนิทเทศแห่ง
สุตตันทิกทุกะเหล่านั้น ก็พึงเข้าใจได้โดย
ง่าย ตามนัยที่ได้กล่าวไว้แล้วในหนหลัง
นั่นเอง.

อิทํ ปเนตฺถ วิเสสมตฺตํ :

ก็ในที่นี้ จึงมีข้อที่เพียงต่างกัน ดังต่อไปนี้ :

วิชฺชูปมทุเก ตาว :

จะวินิจฉัยในวิชฺชูปมทุกนิตเทศก่อนต่อไป :

จกฺขุมา กิร ปุริโส เมฆนุทธาเร รตฺตี
มคฺคํ ปฏิปชฺชิ, ตสฺส อนุทธการตาย มคฺโค
น ปญฺญาธิ^๑, วิชฺชุนิจฺฉริตุวา อุนุทธการ
วิหฺธํเสสิ^๒, อถสฺส อุนุทธการวิคมา มคฺโค

ไคยิโนว่า บุรุษผู้มีจักขุเดินทางไปในราตรี
มีเมฆมืด บุรุษนั้นมองไม่เห็นทางเพราะเป็น
ความมืด พ้าไค้แสงออกทำลายความมืด
ที่นั่นเขาก็เห็นทาง เพราะความมืดหายไป.

^๑ ก. ปญฺญาติ.

^๒ ก. วิหฺธํเสสิ.

คุณหญิงวัลลีย์ วีระปรีช

สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปากโฏ อโหสิ. โส ทุติยมฺปิ คมนํ
 อภินิหริ, ทุติยมฺปิ อนุธกาโร โอตฺถริ,
 มคฺโค น ปญฺญาโย, วิชฺชํ นิจฺจริตฺวา ตํ
 วิทฺธํเสสิ, วิคเต อนุธกาเร มคฺโค
 ปากโฏ อโหสิ. ตติยมฺปิ คมนํ อภินิหริ,^๒
 อนุธกาโร โอตฺถริ, มคฺโค น ปญฺญาโย,
 วิชฺชํ นิจฺจริตฺวา อนุธการํ วิทฺธํเสสิ.

เขาเดินทางต่อไป แม้วาระที่ ๒ ความมืด
 ก็ท่วมทับทำให้มองไม่เห็นทาง ฟ่ำก็แลบออก
 ทำลายความมืด แม้วาระที่ ๒ เมื่อหายมืด
 ก็มองเห็นทาง จึงเดินทางต่อไป ความมืด
 ก็ท่วมทับ มองไม่เห็นทาง ฟ่ำก็แลบออก
 ทำลายความมืด แม้วาระที่ ๓.

ตตฺถ จกฺขุมโต ปุริสสุส อนุธกาเร
 มคฺคปฏฺธิปชฺชํ วิย อริยสาวกสุส
 โสตาปัตติมคฺคตฺถาย วิปสุสนารมฺโห
 อนุธกาเร มคฺคสุส อปญฺญายนกาโล วิย
 สจฺจจฺฉาทกตมํ, วิชฺชยา นิจฺจริตฺวา
 อนุธการสุส วิทฺธํสิตกาโล วิย
 โสตาปัตติมคฺโคภาเสน อุปฺปชฺชิตฺวา
 สจฺจจฺฉาทกตมสุส วินทิตกาโล, วิคเต
 อนุธกาเร มคฺคสุส ปากฏกาโล วิย
 โสตาปัตติมคฺคสุส จตฺตุนํ สจฺจจฺฉานํ

ในข้ออุปมานั้น กิริยาที่พระอริยสาวก
 พิจารณาวิปัสสนา เพื่อประโยชน์แก่การบรรลุ
 โสตาปัตติมรรค เปรียบเหมือนบุรุษผู้มีจักขุ
 เดินทางไปในความมืด, ความมืดอันบัง
 สัจจะ เปรียบเหมือนเวลาที่มองไม่เห็นทาง
 ในความมืด, เวลาที่แสงสว่างคือโสตา-
 ปัตติมรรคเกิดขึ้น บรรเทาความมืดอันบัง
 สัจจะ เปรียบเหมือนฟ้าแลบออกทำลาย
 ความมืด, เวลาที่โสตาปัตติมรรคเห็นสัจจะ
 ทั้ง ๔ เปรียบเหมือน เวลาที่เมื่อความมืด

^๑ ก. ปญฺญาโยติ.
^๒ ก. อภินิหริติ.

ปากฎกาโล, มคฺคสุส ปากฎ ปน หายไป ก็มองเห็นทาง, ส่วนการที่มรรคเห็น
มคฺคสมงฺคิปุคฺคสุส ปากฎเมว. ก็ได้แก่การที่บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วย
มรรคเห็นนั่นเอง.

หุติยคมนาภินีหาโร วีย สกทาคามิ- กิริยาที่พระอริยสาวกปรารภวิปัสสนา เพื่อ
มคฺคตฺถาย วิปัสสนารมฺโภ, อนุทกาเร ประโยชน์ แก่การบรรลุสกทาคามิมรรค
มคฺคสุส อปณฺณายนกาโล วีย เปรียบเหมือนการที่เดินทางเป็นวาระที่ ๒,
สจฺจจฺจนาทกตมฺ, หุติย วิชฺชชฺยา ความมืดอันบังสัจจะ เปรียบเหมือนเวลาที่
นิจฺฉริตฺวา อนุทการสุส วิทฺธลิตกาโล มองไม่เห็นทางในความมืด, เวลาที่แสง-
วีย สกทาคามิมคฺโคภาเสน อุปฺปชฺชิตฺวา สว่างคือสกทาคามิมรรคเกิดขึ้น บรรเทา
สจฺจจฺจนาทกตมฺสุส วินนทิตกาโล, วิคเต ความมืดอันบังสัจจะ เปรียบเหมือนเวลาที่
อนุทกาเร มคฺคสุส ปากฎกาโล วีย สายฟ้าแลบออกทำลายความมืด เป็นวาระ
สกทาคามิมคฺคสุส จตฺตุนฺ สจฺจจฺจํ ที่ ๒, เวลาที่สกทาคามิมรรคเห็นสัจจะทั้ง ๔
ปากฎกาโล, มคฺคสุส ปากฎ ปน เปรียบเหมือนเมื่อหายมืดแล้วก็มองเห็นทาง,
มคฺคสมงฺคิปุคฺคสุส ปากฎเมว. ส่วนการที่มรรคเห็น ก็ได้แก่การที่บุคคลผู้
มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรคเห็นนั่นเอง.

ตติยคมนาภินีหาโร วีย อนาคามิ- กิริยาที่พระอริยสาวกปรารภวิปัสสนา เพื่อ
มคฺคตฺถาย วิปัสสนารมฺโภ, อนุทกาเร ประโยชน์แก่การบรรลุอนาคามิมรรคเปรียบ
มคฺคสุส อปณฺณายนกาโล วีย เหมือนการที่เดินทาง เป็นวาระที่ ๓,
สจฺจจฺจนาทกตมฺ, ตติย วิชฺชชฺยา ความมืดอันบังสัจจะ เปรียบเหมือนเวลาที่

คุณสหัส-คุณสาหร่าย สุดใจญาติ
สร้างคันฉับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

นิจฺจริตฺวา อนุชการสฺส วิทฺธลิตกาโล
 วย อนาคามิมคฺโคภาเสณ อุปฺปชฺชิตฺวา
 สจฺจจฺฉาทกตมสฺส วิโนทิตกาโล, วิคเต
 อนุชกาเร มคฺคสฺส ปากฎกาโล วย
 อนาคามิมคฺคสฺส จตฺตุนํ สจฺจจฺฉานํ
 ปากฎกาโล, มคฺคสฺส ปากฎํ ปน
 มคฺคสฺสมงฺกิปุคฺคสฺส ปากฎเมว.

มองไม่เห็นทางในความมืด เวลาที่แสง-
 สว่าง คืออนาคามิมรรคเกิดขึ้น บรรเทา
 ความมืดอันบังสัจจะ เปรียบเหมือนเวลาที่
 สายฟ้าแลบออกมาทำลายความมืดเป็นวาระ
 ที่ ๓, เวลาที่อนาคามิมรรคเห็นสัจจะ
 ทั้ง ๔ เปรียบเหมือนเมื่อหายมืดแล้วก็มอง
 เห็นทาง, ส่วนการที่มรรคเห็น ก็คือ
 การที่บุคคล ผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค
 เห็นนั่นเอง.

วชิรสฺส ปน ปาสาโณ วา มณิ วา
 อเกชฺชโช^๑ นาม นตฺถิ. ยตฺถ ปตฺติ, ตํ
 วินิวิทฺธเมว โทติ. วชิรํ เขเปนฺตํ
 อเสเสตฺวา เขเปติ, วชิเรน คตมคฺโค
 นาม ปุณ ปากฏโก^๒ น โทติ.

ก็ลาภก็ดี แก้วมณีก็ดี ถือว่าเป็นสิ่งอัน
 วชิระจะพึงทำลายไม่ได้ ย่อมไม่มี. สถานที่
 ที่วชิระตกไป ย่อมเป็นอันราบเรียบทีเดียว.
 วชิระเมื่อฟาดลงไป ย่อมฟาดไปไม่มีเหลือ
 ธรรมดาว่าทางที่วชิระผ่าน จะไม่คงเป็น
 ปรกติดต่อไป.

เอว เมว อรหตฺตมคฺคสฺส อวชฺฌนิกิเลโส
 นาม นตฺถิ, สพฺพกิเลเส วินิวิชฺฌติ, วชิรํ

ชื่อว่า กิเลสที่อรหัตมรรคประหาร ก็ย่อมไม่
 มีเหมือนเช่นนั้น ย่อมเจาะทำลายกิเลสหมด

^๑ ก. อภิชโช.   ^๒ ก. ปากฎโก.

คุณสหัส-คุณสาธราช สุคใจญาติ
 สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อภิสถาณ.ป-ท.๔-๒๒

วีย อรหตุตมกุโกปิ กิเลสเส เขเปนุโต
 อเสเสตฺวา เขเปติ. วชิเรน คตมคฺคสุส
 ปุน ปากตฺกิตฺตภาโว^๑ วีย อรหตุต-
 มคฺเคน ปหีนกิเลสํ ปุน ปจฺจุทาวตฺตณ
 นาม นตฺถิติ.

สิ้น แม้อรหัตมรรคเมื่อทำลายกิเลส ก็ยอม
 ทำลายไม่ให้เหลืออุจฺวชิระฉะนั้น. ชื่อว่า
 กิเลสที่อรหัตมรรคประหารแล้ว จะเวียน
 กลับมาใหม่ยอมไม่มี เปรียบเหมือนทางที่
 วชิระผานไป จะไม่คงเป็นปรกตต่อไปฉะนั้น
 แล.

๑๓๐๑. พาลทุกฺกนฺทเทเส : พาเสสุ
 อหิริกาโนตฺตปฺปานิ ปากฺวานิ, มุลานิ
 จ เสสํ พาลธมฺมานํ. อหิริโก^๒
 หิ อโนตฺตปฺปิ จ น กิณฺจิ อกุสลํ น กโรติ
 นามาติ เอตานิ เทว ปจฺมเยว วิสุ
 วตฺตานิ.

๑๓๐๑. จะวินิจฉัยในพาลทุกฺกนฺทเทส
 ต่อไป : อหิริกะและอโนตตปปะในหมูชนพาล
 ชัดเจนแล้ว และยังเป็นมูลแห่งพาลธรรม
 ทั้งหลายอันเหลือ. คว่ยว่าคนที่ไม่มีหิริ และ
 ไม่มีโอตตปปะ ชื่อว่า จะไม่กระทำอกุศล
 อะไร ๆ ห้ามมิได้ เหตุนั้น ธรรม ๒ ข้อนี้
 จึงตรัสไว้ส่วนหนึ่งก่อนทีเดียว.

สุกฺกปกฺ เขปิ อยเมว นโย, ตถา
 กณฺหุ เก.

แม้ในสุกปกษกัณฺณยคังนี้แหละ. ในกัณฺหุกะ
 ก็เช่นเดียวกัน.

^๑ ก. ปากฏิกตฺตภาโว.

^๒ ก. อหิริโกปิ.

๑๓๑๑. ตปนียทุกนิตฺเต :
 กตตฺตา จ อกตตฺตา จ ตปนี เวทิตพฺพ.
 กายทฺวจฺริตาทีนํ หิ กตตฺตา ตปนฺติ,
 กายสุจฺริตาทีนํ อกตตฺตา.

๑๓๑๑. จะวินิจฉัยในตปนียทุกนิตฺเต
 ต่อไป : พึงทราบความเราารอนเพราะเหตุที่
 กระทำแล้ว และเพราะเหตุที่ไม่ได้กระทำ.
 จริงอยู่ กายทฺวจฺริตเป็นตน ย่อมทำให้เราารอน
 เพราะเหตุที่กระทำไว้ กายสุจฺริตเป็นตน
 ย่อมทำให้เราารอน เพราะเหตุที่ไม่ได้กระทำ
 ไว้.

ตถา หิ ปุคฺคโล "กตํ เม กาย-
 ทฺวจฺริตนฺ"ติ ตปฺปติ, "อกตํ เม
 กายสุจฺริตนฺ"ติ ตปฺปติ. "กตํ เม
 วจฺจิตฺตํ"ติ ตปฺปติ ฯ เปฯ "อกตํ เม
 มโนสุจฺริตนฺ"ติ ตปฺปติ?

จริงอย่างนั้น บุคคลยอมเราารอนว่า "กาย-
 ทฺวจฺริตเราได้กระทำแล้ว" ย่อมเราารอนว่า
 "กายสุจฺริต เรายังมิได้กระทำ" ย่อม
 เราารอนว่า "วจฺจิตฺต เราได้กระทำแล้ว"
 ย่อมเราารอนว่า "วจฺจิตฺต เรายังมิได้
 กระทำ" ย่อมเราารอนว่า "มโนทฺวจฺริต เรา
 ได้กระทำแล้ว" ย่อมเราารอนว่า "มโนสุจฺริต
 เรายังมิได้กระทำ" ดังนี้.

อตปนีเยปิ เอเสว นโย.

แม้ในอตปนียธรรม ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

๑ อญ. ทก. ๒๐/๖๓ ปฎิเส ตันนิสฺสยปาฬิ.

คุณสัทส-คุณสาธราย สุขใจญาติ
 สร้างคณฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อัฐมสาริติน.บ-ท.๔-๒๒

กลุยามการี หิ ปุคฺคโล "กตํ เม
 กายสุจฺริตฺตํ"ติ น ตปฺปติ, "อกตํ เม
 กายทฺจฺจฺริตฺตํ"ติ น ตปฺปติ ฯเปฯ "อกตํ
 เม มโนทฺจฺจฺริตฺตํ"ติ น ตปฺปตีตี?

จริงอยู่ บุคคลผู้มีปรกติกระทำแต่ความที่ย่อม
 ไม่เรารอนว่า "กายสุจฺริต เราได้กระทำ
 แล้ว" ย่อมไม่เรารอนว่า "กายทฺจฺริต
 เรายังมิได้กระทำ" ย่อมไม่เรารอนว่า
 "วจีสุจฺริต เราได้กระทำแล้ว" ย่อมไม่
 เรารอนว่า "วจีทฺจฺริต เรายังมิได้กระทำ"
 ย่อมไม่เรารอนว่า "มโนสุจฺริต เราได้
 กระทำแล้ว" ย่อมไม่เรารอนว่า "มโน
 ทฺจฺริต เรายังมิได้กระทำ".

๑๓๑๓. อธิวจนทุกฺกนิตฺเต :
ยา เตสํ เตสํ ธมฺมานนฺติ สพฺพธมฺมค-
 กฺหนํ.^๒

๑๓๑๓. จะวินิจฉัยใน อธิวจนทุก-
นิตฺเต ต่อไป : ในบทว่า ธมฺมนํ ฯ อันใด
ทรงถือเอาธรรมทั้งหมด.

สงฺขายตีตี สงฺขา, สงฺกถียตีตี อตุโณ.
 กินฺติ สงฺกถียตี ? "อหนุ"ติ "มมฺนุ"ติ
 "ปโร"ติ "ปรสฺสา"ติ "สตฺโต"ติ
 "ภาโว"ติ "โปโส"ติ "ปุคฺคโล"ติ
 "นโร"ติ "มาณโว"ติ "ติสฺโส"ติ

ที่ชื่อว่า การกล่าวขาน โดยความหมายว่า
 ที่พูดกัน อธิบายว่า ที่สนทนากัน. สนทนากัน
 ว่าจะอย่างไร ? คือ สนทนากันว่า "เรา"
 ว่า "ของเรา" ว่า "ผู้อื่น" ว่า "ของผู้อื่น"
 ว่า "สัตว์" ว่า "ภಾವะ" ว่า "คน" ว่า

^๑ อญ. พุล ๒๐/๖๓ ปฎฺฐเจ ตํนิสฺสยปาฬิ.
^๒ ก. สพฺพธมฺมสงฺคกฺหนํ.

คุณสุจิตรา กิจสีพงษ์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

"ทตฺโต"ติ "มณฺโজ ปิํ ภิสิ พิมฺโพหนํ
วิหาโร ปริเวณํ ทวารํ วาตปानนฺ"ติ,
เอวํ อเนเกหิ อากาเรหิ สงฺกถียตีติ
สงฺขา.

"บุคคล" ว่า "นรชน" ว่า "มาณพ" ว่า
"คัส"ว่า "หัต" ว่า "เตียง ตัง พุก หมอน
วิหาร บริเวณ ประตู หน้าต่าง" สันทนากัน
ด้วยอาการเป็นอันมากอย่างนี้ ฉะนั้น จึงชื่อ
ว่า การกล่าวขาน.

สมณฺฉายตีติ^๑ สมณฺญา. กิณฺติ สมณฺฉายติ?
"อหนฺ"ติ ๆเปฯ "วาตปานนฺ"ติ
สมณฺฉายตีติ สมณฺญา.

ที่ชื่อว่า สมณฺญา โดยความหมายว่า หมายถึง
รู้กัน. หมายถึงรู้อย่างไร ? คือหมายถึง
กันว่า "เรา" ฯลฯ "หน้าต่าง" เหตุนี้
จึงชื่อว่า สมณฺญา.

ปณฺญาปียตีติ ปณฺญคฺติ.

ที่ชื่อว่า ปณฺญคฺติ โดยความหมายว่า แต่งตั้ง
ไว้.

โวหฺรียตีติ โวหาโร. กิณฺติ โวหฺรียติ ?
"อหนฺ"ติ ๆเปฯ "วาตปานนฺ"ติ
โวหฺรียตีติ โวหาโร.

ที่ชื่อว่า โวหาร โดยความหมายว่า ร้อง-
เรียก. ร้องเรียกว่าอย่างไร ? ร้องเรียก
ว่า "เรา" ฯลฯ "หน้าต่าง" ฉะนั้น จึงชื่อ
ว่า โวหาร.

^๑ ก. สมมา ฉายตีติ.

นามนติ จตุพพิธ นาม สามณณนาม
คุณนาม กิตติมนาม โอบปาติกนามนติ^๑

คำว่า นาม อธิบายว่า นามมีอยู่ ๔
อย่าง คือ สามัญนาม (ไต่แก ชื่อตั้งโดย
ธรรมดา) ๑ คุณนาม (ไต่แกชื่อที่ตั้งโดย
คุณความดี) ๑ กิตติมนาม (ไต่แกชื่อที่ตั้ง
โดยเกียรติ) ๑ โอบปาติกนาม (ไต่แกชื่อที่
ตั้งขึ้นมาเอง) ๑.

ตตถ ปจมกปิเกสุ มหาชเนน
สมมนนิตวา จปิตตตวา "มหาสมมโต"ติ
รณโณ นาม สามณณนาม นาม. ย
สนุชาย วุตติ "มหาชนสมมโตติ โข
วาเสฏฐ "มหาสมมโต"เตวว ปจม
อกขร อุปนัพพตต^๒น^๓ติ.

ในนามทั้ง ๔ อย่างนั้น นามของพระราชา
ว่า "มหาสมมตะ" เพราะคนส่วนมากใน
หมู่คนที่เกิดครั้งปฐมกับ พากันยกย่องตั้งไว้
ชื่อว่า สามัญนาม ที่พระผู้มีพระภาคทรงหมาย
ตรัสไว้ว่า "อุกรวาเสฏฐะ อักษรครั้งแรก
ว่า 'มหาสมมตะ' ตั้งขึ้น เพราะ
มหาชนยกย่องขึ้นแล".

"ธมมกถิโก ปัสสุกถิโก วินยธโร เตปิฏโก
สทฺธโร ปสนฺโน"ติ เอวรुปี คุณโต
อาคตนาม คุณนาม นาม. "ภควา อรหิ

นามที่มาโดยคุณเช่นนี้ว่า "ธมมกถิโก (พระ
ธรรมกถึก) ปัสสุกถิโก (พระผู้ถือบั้งสุกุลเป็น
วัตร) วินยธโร (พระวินัยธร) เตปิฏโก

^๑ ก. อุปปาติกนามนติ.

^๒ ก. อุปาทาย นิพพตติ.

^๓ ที. ปา. ๑๑/๑๐๒.

คุณพุทธศรี กวานนท์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สมมาสัมพุทธโธ"ติอาทีนึปี   ตถาคตสุส   (พระเตปิฎกะ)   สทโธ   (คนมีศรัทธา)
 อเนกานี   นามสถานี   คุณนามาเนว.   ปสนุโน   (คนมีความเลื่อมใส)"   ดังนี้   ชื่อว่า
คุณนาม   แม่พระนามของพระตถาคตเจ้าตั้ง
 หลายร้อย   เป็นต้นว่า   "ภควา   (พระผู้มี
 พระภาค)   อรห   (พระอรหันต์)   สมมา-
 สัมพุทธโธ   (พระสัมมาสัมพุทธเจ้า)"   ดังนี้
 ก็เป็นพระคุณนามเหมือนกัน.

เตน   วุตตะ :   ด้วยเหตุนี้   พระโบราณจารย์จึงกล่าว
 ไววา :

"อสงฺเขยฺยานี . นามานี   "พระมหาลีพุทธเจ้า   มีพระนามโดย
    สกุณฺณ   มหฺลีนโน   พระคุณของพระองค์นับไม่ถ้วน พระ-
    กุณฺณ   นามมฺหุชฺเชยฺย   นามโดยพระคุณ   พึงยกขึ้นแสดงแม่
    อปี   นามสฺหสฺสโต"ติ.   เป็นพัน ๆ พระนาม".

ย   ปน   ชาตสุส   กุมารกสุส   นามกุ-   ส่วนนามใดที่ในวันตั้งชื่อ   เด็กผู้เกิดมา
 คหฺมทิวเส   ทกฺขิณฺเวยฺยานัน   สกุการ   กตฺวา   พวกญาติพากันถวายเป็นสักการะ   แก่ทักษิณเวย
 สมีเป   จิตา   ฌาตกา   กปฺเปตฺวา   บุคคลทั้งหลายยืนอยู่ในที่ไกล   คิดกำหนดแล้ว
 ปกปฺเปตฺวา   "อัย   อสุโก   นามา"ติ   นาม   ตั้งชื่อว่า   "เด็กนี้   ชื่อโน้น"   ดังนี้   นามนี้ชื่อ
 กโรนฺติ,   อิท   กิตฺติมนาม   นาม.   ว่า   กิตติมนาม.

คุณพุทธรี   ภูวานนท์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อภิมุขสถิติน.ป-ท.๕-๒๒

ยา ปน ปุริมปณฺณตฺติ ปจฺฉิมปณฺณตฺติ^๑ อนึ่ง บัญญัติครั้งแรกใด ย่อมตกไปในบัญญัติ
 ปตฺติ, ปุริมโวหาโร ปจฺฉิมโวหาเร ภายหลัง โวหารแรกใด ย่อมตกไปใน
 ปตฺติ. เสยฺยถิทฺ ? ปุริมกบฺเปปิ จนฺโท โวหารภายหลัง เช่นพระจันทร์แม่ในกัปแรก
 จนฺโทเยว นาม, เอตฺรหิปี จนฺโทเยว. ก็คงชื่อพระจันทร์ แม่ในปัจจุบันก็คงชื่อ
 อตีเต สุริโย, สมุทฺโท, ปจฺวี, ปพฺพโต พระจันทร์นั้นแหละ. ในอดีตชื่อพระอาทิตย์
 ปพฺพโตเยว นาม. เอตฺรหิปี ปพฺพโต- ชื่อสมุทฺร ชื่อปจฺวี ชื่อบรรพตเป็นต้น ก็คงชื่อ
 เยวาทิ. อิทฺ โอปปาติกนาม นาม. บรรพตอยู่นั้นแหละ แม่ในปัจจุบัน ก็คงชื่อ
 บรรพตเป็นต้นนั้นเอง นี้ชื่อว่า โอปปาติก-
นาม.

อิทฺ จตฺตฺพิธฺมปิ นาม เอตฺถ นามเมว^๒ นามทั้ง ๔ อย่างนี้ คงเป็นนามอยู่นั้นเอง
 โทติ. ในที่นี้.

นามกมฺมฺนติ นามกรณํ. นาม- คำว่า การขนานนาม คือการตั้งชื่อ.
เชยฺยนฺติ นามภูสฺปนํ. นิรุตฺตีติ นามนิรุตฺติ. คำว่า การตั้งชื่อ คือการวางชื่อไว้. คำว่า
พฺยณฺชนนฺติ นามพฺยณฺชนํ. ยสฺมา ปเนตฺ การออกชื่อ คือการเปล่งชื่อออกมา. คำว่า
 อตฺถํ พฺยณฺชยฺตี, ตสฺมา เอวํ วุตฺตํ. การระบุชื่อ ได้แก่ การทำชื่อให้ปรากฏ. ก็
อภิลาโปติ นามอภิลาโปว. การระบุชื่อนี้ ย่อมทำความหมายให้ปรากฏ

^๑ ก. อปรปณฺณตฺติ. ^๒ ก. เอกนาม เมว.

^๓ ฉ. พยณฺเชติ.

ฉะนั้น จึงตรัสไว้อย่างนี้. คำว่า การ
เรียกชื่อ ไต่แก การเอ๋ยถึงชื่อนั้นเอง.

สพเพว	ธมฺมา	อธฺวจนปถาติ	อธฺวจนสุส	คำว่า	ธรรมทั้งหมดแล	ชื่อว่า	อธฺวจนปถ-
โนปถธมฺโม	นาม	นตฺถิ.	เอกธมฺโม	ธรรม	(คือธรรมเป็นเหตุของธรรมเป็นชื่อ)		
สพฺพธมฺเมสุ	นิปตฺติ,	สพฺพธมฺมา	อธิบายว่า	ขึ้นชื่อว่า	ธรรมที่ไม่เป็นเหตุของ-		
เอกธมฺมสุมี	นิปตฺนตฺติ.	กถํ ?	ออยฺยหิ	ธรรมเป็นชื่อ	ห้ามมี	ธรรมเอก	ยอมประมวล
นามปญฺญตฺติ	เอกธมฺโม,	โส	สพฺเพสุ	เข้าใน	ธรรมทั้งหมด	ธรรมทั้งหมด	ก็ประมวล
จตุฏฺฐมิกธมฺเมสุ	นิปตฺติ.	สตุ	โตปิ	เข้าใน	ธรรมเอก.	ประมวล	เข้าอย่างไร?
สงฺขารโรปิ	นามโต	มุตฺตโก	นาม	นตฺถิ.	อธิบายว่า	นามบัญญัติ	นี้ชื่อว่า
							เป็นธรรมเอก
							ธรรมเอก
							นั้นยอมประมวล
							เข้าในธรรมทั้ง ๔
							ภูมิทั้งสิ้น.
							ทั้งสัตว์ ทั้งสังขาร
							ชื่อว่า
							พ้นไป
							จากนาม
							ห้ามมี.

อฏฺฐวีปพฺพตาทีสุ	รุกฺโขปิ	ชานปทานํ	แมตฺนไม	ในคจ	และภุ	เขาเป็น	ตน	ก็ยัง
ภาโร.	เต	หิ	"อຍံ	ก็	รุกฺโข	นามา"	ติ	
ปฏฺฐา	"ขฺหิโร	ปลาโส"	ติ	อตุตฺนา	นั้น	ถูกเขา	ถามว่า	"นี่ชื่อ
ชานนํ	นามํ	กเถนฺตฺติ.	ยสุส	นามํ	น	บอก	ชื่อ	ที่ตน
ชานนฺตฺติ,	ตฺมปิ	"อนามโก	นามา"	ติ	แมตฺน	ไม	ที่ไม่	รู้จัก
วทฺนตฺติ,	ตฺมปิ	ตสุส	นาม	เชยฺย	เมว	หุตฺวา	ชื่อ"	แม
								ชอนั้น
								ก็
								คง
								เป็น
								การ
								ตั้ง
								ชื่อ
								ของ
								ตน
								ไม

๑ ส. ปถวีปพพตาทีสุ.

บริษัทสยามลิกัล เอค จำกัด
สร้างค้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ติฏฐติ. สมุทเท มจฺจกจฺจปาทีสุปี เอเสว
นโย.

นั้นนั่นเอง. แมปลาและเต่าเป็นต้นในทะเล
ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

อิตเร เทว ทูกา อิมินา สมานตุถา
เอว.

สองทูกะนอกนี้ มีเนื้อความเสมอกับทูกะนี้.

๑๓๑๖. นามรูปทุก : นาม-
กรณฺญเจเน จ นมณฺญเจเน จ นามนฺญเจเน
จ นาม.

๑๓๑๖. จะวินิจฉัยในนามรูปทุก
ต่อไป : ชื่อว่า นาม โดยความหมายว่า
ตั้งเป็นชื่อโดยความหมายว่านอมไป และ
โดยความหมายว่า ไหนอมไป.

ตตฺถ จตฺตารโ ทาว ขนฺธา นาม-
กรณฺญเจเน นาม.

ในความหมายทั้ง ๓ นั้น เบื้องต้นชั้น ๔
ชื่อว่า นาม โดยความหมายว่าตั้งเป็นชื่อ.

ยถา हि महाशनसम्मत्तत्ता महासम्मत्तสฺส
"มหาสมฺมโต"ติ นามํ อโหสี, ยถา वा
มาตาปิตโร "อัยํ ติสฺโส นาม โหตุ,
ปฺสฺโส" นาม โหตุ"ติ เอวํ ปุตฺตสฺส
กิตฺติมนามํ กโรนฺติ, ยถา वा "ธมฺม-
กถิกโก วินยธโร"ติ คุณฺโธ นามํ
อาคจฺฉติ, น เอวํ เวทนาทีนํ.

อธิบายว่า อุปมาเหมือนนามว่า "มหา-
สมมตะ" ได้มีแก่พระเจ้ามหาสมมติ เพราะ
ชนส่วนมากยกย่อง ฉันทิ หรือมารดาบิดา
ตั้งนามอันมีเกียรติแก่บุตรอย่างนี้ว่า "ลูก
คนนี้ จงชื่อว่า ติสสะ ลูกคนนี้ จงชื่อว่า
ปุตสะ" ดังนี้ ฉันทิ หรือนามที่มาโดยคุณว่า
"พระธรรมกถิก พระวินัยธร" ดังนี้ ฉันทิ

๑ ฉ. ศุสฺโส.

คุณฤ ผาไท

ขออุทิศส่วนกุศลให้บิดา-มารดา และญาติมิตร

ชั้นที่ ๔ มีเวทนาเป็นต้นมีการตั้งชื่ออันนั้น
ห้ามได้.

เวทนาทโย หิ มหาปจวีอาทโย วีย
อตุตโน นาม กโรนุตาอ อุปชชชติ,
เตสุ อุปนุเนสุ เตสํ นาม อุปนุนเมว
โทติ. น หิ เวทนํ อุปนุนํ "ตุวํ เวทนา
นาม โหตี"ติ โภจ ภาตติ, น จ ตสฺสา
นามกุกกณภิจจํ อตุติ.

เพราะเวทนาเป็นต้น เกิดขึ้นตั้งชื่อตนเอง
เหมือนดังมหาปฐวีเป็นต้น. เมื่อเวทนา
เป็นต้นเหล่านั้นเกิดขึ้นแล้ว ชื่อของเวทนา
เป็นต้นเหล่านั้นก็ย่อมเกิดขึ้นที่เดียว ก็ใครๆ
จะกล่าวเวทนาที่เกิดขึ้นแล้วว่า "เจ้านะจง
ชื่อว่าเวทนา" ดังนี้ ห้ามได้ และกิจที่จะ
ขนานนามเวทนานั้น ก็ห้ามไม่.

ยถา ปจวียา อุปนุนาย "ตุวํ ปจวี นาม
โหตี"ติ นามกุกกณภิจจํ นตุติ. จกุกวาพ-
สิเนรุจุนทิมสุริยนกุกชตุเตสุ อุปนุเนสุ
"ตุวํ จกุกวาพํ นาม, ตุวํ สิเนรุ นาม,
ตุวํ นกุกชตุตํ นาม โหตี"ติ นามกุกกณภิจจํ
นตุติ, นาม อุปนุนเมว โหติ,
โอปปาติกปณฺณตฺตียํ นิปตติ.

เมื่อปฐวีเกิดขึ้นแล้ว กิจที่จะขนานนามว่า
"เจ้านะจงชื่อว่า ปฐวี" ดังนี้ ย่อมไม่มี.
เมื่อจักรวาฬ สิเนรุ พระจันทร์ พระอาทิตย์
และดาวนักษัตรเกิดขึ้นแล้ว กิจที่จะขนาน
นามว่า "เจ้านะจงชื่อว่า จักรวาฬ, เจา
นะจงชื่อว่า สิเนรุ เจ้านะจงชื่อว่า ดาว
นักษัตร" ดังนี้ ย่อมไม่มี ชื่อยอมเป็นอันเกิด
ขึ้นที่เดียว ย่อมตกลงไปในโอปปาติกบัญญัติ
(คือบัญญัติที่ผู้เกิดขึ้น) ขอนี้ฉันใด.

คุณฤ ผาไท

ขออุทิศส่วนกุศลให้บิดา-มารดา และญาติมิตร

เอวี่ เวทนาย อุปปนุนาย "ตุ่ว เวทนา
 นาม โหตี"ติ นามกุกทณกิจจันตุถิ, ตาย
 อุปปนุนาย "เวทนา"ติ นามั อุปปนุนเมว
 โหติ, โอบปาติกปณตติยั นิปตติ.
 สณฺญาที่สุปี เอเสว นโย.

เมื่อเวทนาเกิดขึ้นแล้ว ก็เปรียบเหมือน
 ฉนั้นนั้น กิจที่จะขนานนามว่า "เจ้านะจง
 ชื่อว่าเวทนา" ฉนั้น ไม่มี, ชื่อว่า"เวทนา"
 ของเวทนานั้น อันเกิดขึ้นแล้ว ย่อมเกิดขึ้น
 ที่เดียว ย่อมตกลงไปในโอบปาติกบัญญัติ.
 แม้ในสัญญาเป็นต้น ก็มีนัยดังนี้เหมือนกัน.

อตีเตปี หิ เวทนา เวทนาเยว. สณฺญา.
 สงฺขารา. วิญฺญาณั วิญฺญาณเมว.
 อนาคเตปี, ปจฺจุปปนุเนปี. นินฺพหานั ปน
 สทาปี นินฺพทานเมวาติ นามกรณญฺเจเน
 นามั.

ก็เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทั้งใน
 อดีต ทั้งในอนาคต ทั้งในปัจจุบัน ก็คงชื่อ
 เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณอยู่นั้นแหละ.
 ส่วนนิพพาน ก็คงชื่อว่า นิพพานอยู่นั้นเอง
 แม้ทุกเมื่อ เหตุนี้จึงชื่อว่า นาม โดย
 ความหมายว่า ตั้งเป็นชื่อ.

นมนฺญฺเจนาตี^๑ เจตฺถ จตฺตาโร
 ขนฺธา นามั นาม. เต หิ อารมฺมณานิ-
 มุขานมนฺติ.

ส่วนชั้น ๔ ชื่อว่านามในชื่อว่า โดย
ความหมายว่าน้อมไป นี้ เพราะว่าชั้น
 ทั้ง ๔ นั้นน้อมไปเฉพาะหน้าต่ออารมณ์.

นามนฺญฺเจเน สพฺพมุปี นามั, จตฺตาโร หิ
 ขนฺธา อารมฺมณเ อณฺณมณฺณั นามเนติ,

นามทั้งหมด โดยความหมายว่าไทน้อมไป
 เพราะชั้นทั้ง ๔ ย่อมยังกันและกันไทน้อม

^๑ ฉ. นมนฺญฺเรนาศี เจตฺถ.

คุณโชติมา สัชฌุกร
 ขออุทิศส่วนกุศลให้คุณพ่อ เจตน สิวรักษ์